

VII 2. 454

Urb. Sp 14633

УНИВЕРЗИТЕТ "СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ" - СКОПЈЕ

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ

Институт за класични студии

Докторска дисертација

**Раскажувачката постапка кај
историографот
Тит Ливиј**

Ментор:

Проф. д-р Витомир Митевски

Кандидат:

м-р Весна Калпаковска

Скопје
Јуни 2006

РАСКАЖУВАЧКАТА ПОСТАПКА КАЈ ИСТОРИОГРАФОТ ТИТ ЛИВИЈ

СОДРЖИНА	3
ВОВЕД	6
1. Биографија	14
2. Дело на Ливиј: краток опис	24
2.1 Превод на перيوхите од I до V книга	27
2.2 Преглед на останатите книги	40
2.3 Општ осврт	43
2.4 Историја на ракописна традиција	46
 1. МОТИВОТ НА ТИТ ЛИВИЈ ДА ЈА НАПИШЕ РИМСКАТА ИСТОРИЈА	 51
1.1 Рим во времето на Ливиј	52
1.2 Рим во делото на Ливиј	66
1.2.1 Изворните богови и Рим	68
1.2.2 Стоичка аура на Fatum и Fortuna	74
1.2.3 Viri optimi	79

2. ИЗВОРИ ЗА ДЕЛОТО НА ЛИВИЈ	89
2.1 Изворни документи во времето на Ливиј	93
2.1.1 Општ осврт	93
2.1.2 Односот на Ливиј спрема изворните документи	97
2.2 Историографите пред Ливиј како извори за неговата историја	99
2.2.1 Општ осврт	99
2.2.2 Влијание на историографите пред Ливиј	105
2.2.3 Влијание на поетите	115
2.2.4 Завршен осврт	117
 3. КНИЖЕВНИ ПРИНЦИПИ И МЕТОДИ ВО ИСТОРИЈАТА НА ТИТ ЛИВИЈ	 121
3.1 Историографски методи	121
3.2 Литерарни методи	131
 4. РАСКАЖУВАЧКА ПОСТАПКА	 144
4.1 Аналистички принцип на изложување	144
4.2 Кратки епизоди	164
4.2.1 Структурата на раскажувањето на кратките приказни - епизоди	170
4.3 Говори	189

5. ЦЕЛ НА <i>ИСТОРИЈАТА</i> НА ЛИВИЈ: ПОПРАВАЊЕ НА СОВРЕМЕНИЦИТЕ ПРЕКУ ПРИМЕРИ	196
6. ЗАКЛУЧОК	207
БИБЛИОГРАФИЈА	214

ВОВЕД

Во светската историографија името на Тит Ливиј е нераскинливо поврзано со Urbs Roma овековечена во неговото грандиозно дело, кое опфаќајќи ја целокупната историја на римскиот народ уште во антиката ги воодушевило луѓето.

Идејата да се опише целосно историјата на Рим не е оригинална на Ливиј. Неколку децении пред него, Марк Тулиј Кикерон, тоа го спомнува како потреба на римската држава¹, но заради недостиг на слободно време² Кикерон не успеал да се зафати со пишување на вакво дело. Тит Ливиј, пак, со своето дело *Ab Urbe condita* ја реализирал во најголем дел замислата на Кикерон.³

Ab Urbe condita е биографија на Рим, но и биографија на Тит Ливиј истовремено. Скоро четири децении од својот живот Ливиј посветил на него. Уште додека го пишувал стекнал голема слава⁴ која

¹ М. Т. Ciceronis *De Legibus* I, 3; Плутарх, *Паралелни животописи*, Кикерон 41: Кикерон, како што се раскажува, имал намера да напише обемно дело за историјата на Рим, и многу настани да вплете од хеленската историја и воопшто, да ги искористи приказните што сам беше ги собрал. (Διανούμενος δ' ὡς λέγεται τὴν πατρίον ἰστορίαν γραφῇ περιλαβεῖν, καὶ πολλὰ συμμείξει τῶν Ἑλληνικῶν, καὶ ὅλως τοὺς συγγένους λόγους αὐτῷ καὶ μύθους ἐνταῦθα τρέψαι, πολλοῖς μὲν δημοσίοις, πολλοῖς δὲ ἰδίοις κατελήφθη πράγμασιν ἀβουλήτοις καὶ πάθεσιν, ὧς αὐθαίρετα δοκεῖ τὰ πλείστα συμβῆναι.)

² М. Т. Ciceronis *De Legibus* I, 3.

³ Колку книги Ливиј замислил, зошто завршува делото со смртта на Друс и сл. се прашања за кои долго време се расправа. Сите одговори засега се во сферата на хипотези.

⁴ Епитет на Ливиј уште во антиката бил *historicus celeberrimus*, cf. Plinius Maior, *Historia naturalis*, Praefatio 16.

трае до денеска. Засенувајќи ги сите дотогашни историографи, станал голем авторитет за идните генерации, така што книжевниците од I и II век, а и подоцна со голем пиетет зборуваат за него. Иако не ја истражувал римската историја, туку само ја запишувал, или како што вели Плиниј Постариот - *repetit historiam*, дел од првите негови напишани книги (I-V кн.) биле двапати издавани дури тој бил жив⁵, еден век подоцна веќе биле објавувани бројни скратени изданија со извадоци - епитоми и кратки прегледи на содржината - перииохи.

Податоците за личниот живот на Ливиј што ни се познати не се бројни. Обично така се случува со големите и мошне познати личности од одредени епохи - нивниот живот им е познат на сите и не се опишува, но потоа, низ вековите се губат тие информации, и така животописите на најголемите луѓе за нас остануваат најнепознати. Има неколку скромни по содржина известувања кај Сенека, Плиниј Постариот и Плиниј Помладиот, Квинтилијан и Такит, кои се попатно спомнати во контекст кои не даваат многу информации за биографијата на Ливиј. Овие известувања се искажани од позицијата дека Тит Ливиј е *historicus celeberrimus*, што е општопознато и дури беспредметно. Тие неколку попатни белешки, до денес останале како единствени сведоштва од кои проучувачите ја составуваат биографијата на Ливиј.

⁵ C. S. Kraus and A. J. Woodman, *Latin historians*, Oxford 1997, 75, 80.

Од 142-те книги што ги напишал Ливиј, низ вековите успеале до нас да дојдат 35 книги и перихите на сите што биле напишани, освен на 136-та и 137-ма книга.

Од Ренесансата, кога се јавува интересот и желбата за ревитализација на античките вредности и критичко проучување на антиката, Ливиј станува главен извор за проучување на историјата на стариот Рим. Од анализите на неговото дело, произлегоа бројни теории за историски, литературни па дури и археолошки аспекти на *Ab Urbe condita*, наедно беше укажано и на неточности и грешки во неговата историја, дури се јавија и сомневања во веродостојноста на некои податоци од Ливиј.

Критичките изданија (и осврти) кон делото на Тит Ливиј почнуваат токму од времето на Ренесансата (Лоренцо Вала и изданијата на Алдинските класици печатени во печатницата на Алдус Мануциус од Венеција, од 1490 г. до 1597 г.).

По критичките изданија следат и проучувањата и анализите на делото на Ливиј како извор за раната римска историја. Меѓу првите што посочуваат на грешките и неточните податоци во делото на Ливиј е филологот Перизониј (Perizonius) во XVII век. Оттогаш се наметнува

прашањето за почетоците на најраната римска историја со темелно проверување на сè што е приложено кај Ливиј.⁶

XVIII век носи нови пристапи и перспективи во проучувањето на Ливиј. Овој век го обележува критичкиот пристап основан од Бартолд-Георг Нибур⁷. Според него, податоците од античките историографи за раните периоди на римската историја не се веродостојни. Поетските елементи во раната римска историографија, (а и во хеленската) ги припишувал на влијание од поетските извори. Аристократските извори на анализите не заслужуваат голема доверба, но и покрај таа неверодостојност, во нив сепак се содржи историско јадро што може да помогне во откривање на вистината. А. Швеглер во своите проучувања им придавал особено значење на ајтиолошките митови.⁸

За сите сите истражувачи од овој период заедничко е тоа што делата на античките писатели, а меѓу нив и на Тит Ливиј, ги земаат како материјал, граѓа за проучување на римската историја и врз основа на него докажуваат или побиваат одредени настани, појави и личности од римската историја и ја реконструираат римската историја.

⁶ Тогаш се јавуваат теориите за влијанието на древните римски епски песни и гозбените балади врз раната историографија. Види А. Momigliano, "Perizonius, Niebuhr and the Character of Early Roman Tradition", *JRS* 1957, XLVII, 104 - 114; P. Fraccaro, "The History of Rome in the Regal Period", *JRS*, 1957, XLVII, 59 -65.

⁷ B. G. Niebuhr, *Romische Geschichte* 1811 - 12, податок од А. Momigliano, *op. cit.* 107.

⁸ А. Momigliano, *op. cit.* 107 - 109.

Од овој агон на научни мислења и анализи во XIX век произлегуваат делата на сестраниот Теодор Момзен⁹ и на позитивистот Фистел Д Куланж¹⁰. Истражувачите од овој период главно ги земаат делата на античките историографи како база врз која го истражуваат античкиот свет.

Во XIX век проучувањата на Ливиј од проверка и преиспитувања на фактографијата се префрлаат на текстот; се прави "вивисекција" и "аутопсија" на самиот текст. Во тој период германската школа го достигнува зенитот во рамките на правецот на проучување на Ливиј наречен *Quellenforschung* (истражување на изворите) чија главна цел е идентификување на изворите за делото на Ливиј. Иако овој метод на проучување даде добри насоки и сознанија, сепак имаше бројни и непродуктивни страни и слабости; на пример определувањето на различни извори сред реченица кај Ливиј (до половина еден извор, втората половина друг).¹¹ Овој тип на истражувачи ретко се прашуваа како можел текстот на Ливиј да ја добие таа форма што тие ја опишуваат¹² или како што вели Лус - во сета таа маса се изгуби Ливиј.¹³

⁹ T. Mommsen, *Römische Geschichte*, I-III, 1854 - 1856.

¹⁰ F. D'Coulanges, *La Cité Antique*, Paris, 1895. Делото на Д Куланж е оценето како еднострано и идеалистичко. Својата теорија Ф. Д Куланж ја гради врз основа на религијата и набожноста како темел на граѓанскиот живот во Грција и во Рим.

¹¹ T. J. Luce, (*Livy: the Composition of his History*, Princeton, 1977, Introduction XV - XXVII) дава краток, но содржаен осврт на слабостите на *Quellenforschung*.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

Сите овие истражувачки проблеми од минатите векови условија во XX век проучувањата на Ливиј да добијат нови насоки. Тоа е време на нов правец кој се концентрира главно на делото и прави "длабинска анализа" за да се открие каде Ливиј цитирал постар извор, каде вметнал свој коментар, каде дошла до израз неговата книжевна дарба на сметка на историската вистина, се откриваат мотивите зошто се изразил така, која е структурата на делото, а неизоставно и се анализира односот на Август кон Ливиј или улогата на принкепсот врз делото.

На пример, Ожилви ги дава своите коментари на Првата пентада¹⁴, П. Г. Волш¹⁵ го анализира Ливиј од аспект на историските цели и методи при што дава "панорамски" поглед на делото на Ливиј, а Т. Ј. Лус ја анализира композицијата на текстот на Ливиј со дескриптивен осврт кон римскиот национален карактер.¹⁶

Последните децении од XX век проучувањата на Ливиј опфаќаат анализа на многубројни аспекти од неговото дело. Така, се анализираат "паралелните" времиња, (експанзија на минатото), израз што прв го примени Е. Бадијан¹⁷, аспект што го прифати и К. Краус¹⁸,

¹⁴ R. M. Ogilvie, *A Commentary on Livy, Books 1-5*, Oxford, 1965.

¹⁵ P. G. Walsh, *Livy, His historical aims and methods*, Cambridge, 1970.

¹⁶ T. J. Luce, *Livy, the Composition of His History*, Princeton, New Jersey, 1977.

¹⁷ Expansion of the past, (времето во минатото/при освртите кон минатото/ е премногу "кратко", сите настани од минатото, особено тие што се однесуваат на периоди без документарни извори, како да се сместени во ист, темен простор) E. Badian, *Latin Historians*, ed. T. A. Dorey, London, 1966, 1-38.

¹⁸ C. Kraus & A. J. Woodman, *Latin Historians*, Oxford, 1997, 53.

А. Фелдхер во неговото дело¹⁹ се фокусира на користењето на ритуалот и "глетката" (spectaculum) за политички цели вклучувајќи го и визуелниот ефект на нив врз читателот, Мери Џегер²⁰ ги истражува врските меѓу настаните во римската историја, местата каде што се случиле и спомениците што ги одбележуваат нив и каква е нивната интеракција со раскажувањето.

* * *

Оваа докторска дисертација се фокусира на анализата на првата пентада од делото на Ливиј која сочинува една засебна целина. Таа го прикажува како заокружена целина најраниот период од римската историја (од доаѓањето на Ајнеј на италска почва до навалата на Галите и рушењето на Рим во 390 г. пр. Хр., со што завршува V книга). Причините заради кои се одлучив да го анализирам овој дел од историјата на Ливиј се следниве:

1. Од историски аспект оваа целина го содржи првиот циклус на создавање, пад и пресоздавање на Рим, таа опфаќа една ситуација што според многу елементи е еквивалентна на Ливиевото совремие. Добата во кое живее, Ливиј ја опишува како духовна руина, рамна на физички опустошениот Рим на крајот на V книга, кога, во 390 г. пр. Хр. Рим е опожарен, опустошен, ограбен и откупен, но поведен од авторитетот на диктаторот Камил успева повторно да се изгради, зајакне и да стане

¹⁹ A. Feldherr, *Spectacle and Society in Livy's History*, Berkley, 1998.

најмоќна империја во наредниот период од три века. Рим во Ливиевото време, иако покорил безбројни народи и територии, речиси е ист како оној кога го освоиле Галите. Ливиј укажува дека сега (во Ливиево време) Рим е повторно на пресвртница и има потреба некој да го возобнови. Патем да потсетиме дека почетоците на книжевниот подвиг на Ливиј се совпаѓаат со бројните активности на првиот принкепс Октавијан Август.

2. Првата пентада од делото *Ab Urbe condita* има своја посебна привлечност и затоа што во неа Ливиј е најмногу "ливиевски". Имено, периодот на раниот Рим кој не изобилува со бројни историски документи, остава простор да се согледа вештината и постапката на раскажување на Тит Ливиј. А задача на ова дело е токму да ја истражи раскажувачката постапка на Ливиј.

Првото поглавје се однесува на главниот мотив во раскажувањето на Ливиј - *Urbs Roma* и неговиот однос кон сопственото величие. Тоа е обид да се дознае од самиот Ливиј на што тој ја припишува големината и моќта на Рим. Во ова поглавје покрај описот на Рим во Ливиево доба, врз база на податоци од Ливиј, направена е и анализа на главните фактори што придонеле Рим толку да нарасне. Се разгледува улогата на изворните римски божества, стоичкиот елемент во *fatum* и *fortuna*, хеленистичките влијанија на *fortuna* што нашле место

²⁰ M. Jaeger, *Livy's Written Rome*, Ann Arbor, 2000.

во првата пентада на Ливиј. Второто поглавје ги разгледува изворите што ги користел Ливиј за да ја напише својата историја. Темата Рим и изобилната граѓа од претходните историографи му овозможиле на Ливиј да создаде издржано дело од раскажувачки аспект. Со инкорпорирање на свои историографски и литературни методи делото го добива својот особен облик. Книжевните принципи врз кои се потпира Ливиј се предмет на третото поглавје.

Четвртото поглавје содржи "вивисекција" на текстот на Ливиј. Се коментира структурата на неговата раскажувачка постапка: аналитичкиот пристап од една страна (форма, но и носител на историографскиот елемент во делото на Ливиј) и кратки приказни и говори (како содржина, а и носители на раскажувачкиот елемент) од друга страна.

Последното поглавје се однесува на целта што си ја поставил Ливиј со своето дело, улогата на примерите за доблестите на древните Римјани и како тие примери се очекувало да влијаат врз современите.

* * *

1. Биографија

Името на Тит Ливиј се врзува за една парадоксална ситуација: тој е една од најпознатите личности меѓу тие што се бавеле со историографска работа во античкиот свет и синоним за историјата на

стариот Рим, а истовремено е една од најмалку познатите личности во поглед на биографски податоци. Иако Ливиј напишал толку обемно дело, никаде во него не оставил податоци за себе. Тој најверојатно не учествувал во политичкиот живот, ниту вршел граѓански или воени функции, па на јавноста во Рим ѝ бил особено познат како *historicus celeberrimus*, а на јавноста од подоцнежните времиња ѝ останал непознат. Дури и кај другите писатели има сосем малку и скромни по содржина известувања за неговиот живот.

Во преработките што Св. Хиероним од Стридон (420 г. н.е.) ги прави врз Хрониката на Евсевиј е наведено²¹ дека во 59 г. пр. Хр., кога Гај Јулиј Кајсар и Марк Калпурниј Бибул биле консули, е роден Тит Ливиј во Патавиј (" . . nascitur Titus Livius Patavinus scriptor historicus. . .").

Во Хрониката кај истиот автор е забележана и годината на смртта на Тит Ливиј - Ливиј историографот умре во Патавиј (*Livius historiographus Patavi moritur*) 16/17 г. по Хр.

Знаејќи дека хронологијата на античките настани често може да содржи и неточности, се појавува сомневање во точноста на годините на раѓање и умирање на Ливиј, П. Г. Волш смета дека Ливиј

²¹ С. Kraus-A.J. Woodman (*Latin Historians*, Oxford, 1997, 74, бел. 2) ја прифаќаат 64г. пр. Хр. како година на раѓање на Ливиј според разгледувањата и заклучоците на Luce (1965), 231, бел. 61.

бил роден некоја година пред оваа што официјално е прифатена, како и дека починал можеби и пред Августа, некаде околу 12 г. по Хр.²²

Проучувачите на Ливиј досега изнеле бројни претпоставки за името и сталежот на кој припаѓал Ливиј²³. Според номенот (Livius) проучувачите го поврзуваат со големиот плебејски род Ливии, чиешто врски со Кисалпинска Галија се потврдени²⁴ и од којшто можеби и фамилијата на Ливиј го добила граѓанското право²⁵. Во времето на Ренесансата кога повторно "оживува" интересот за антиката се изнесени бројни претпоставки за кои често и нема фактографска поткрепа. Да ја наведеме онаа на ерудитот Sabellicus кој вели дека Ливиј дури бил клиент на познатата фамилија Ливии од кои го зел името²⁶. Манускриптот од Оксфорд содржи податок дека Ливиј припаѓал на витешката класа - *equestri adscriptus ordinis*²⁷.

Иако нема сигурни податоци, основано се претпоставува дека родителите на Тит Ливиј биле од имотна класа, затоа што му обезбедиле стандардно солидно образование од хеленска и латинска

²² P. G. Walsh, *Livy: His Historical Aims and Methods*, Cambridge, 1970, 1 - 19. C. Kraus, *No Second Troy*, 1994, 1-4.

²³ A. Feldherr, (*Spectacle and Society in Livy's History*, 1998, "Vision and Authority in Livy's Narrative", 12,) вели дека Ливиј не припаѓал на нобилитетот и истовремено ја одбива славата како традиционален аристократски мотив како награда за неговото дело.

²⁴ C. Suetonii Tranquilli, *De vita Caesarum*, Divus Tiberius, 3.

²⁵ Потврден историски факт е дека Патавиј, родниот град на Ливиј, граѓанско право добива дури во 49 г. пр. Хр., кога Ливиј веќе бил роден. Дел од научниците претпоставуваат дека Ливиј не бил роден ни како римски граѓанин. Cf. P. G. Walsh, *Livy, His Historical Aims and Methods*, Cambridge, 1970, p.18-19; T. J. Luce, *Livy: the Composition of his History*, Princeton, 1977, Introduction XX.

²⁶ O. Riemann et E. Benoist, *Titi Livii, Ab Urbe condita, libri xxi, xxii.*, Paris, 1899, Preface xiv.

²⁷ Ibidem.

литература и реторика, а и потоа му било овозможено да посвети голем дел од својот живот на непрофитабилната работа - пишување. Детските години од својот живот Ливиј несомнено ги поминал во родниот и старински Патавиј, за кого Ливиј уште во првата глава од своето дело ја раскажува легендата за неговото основање од Тројанецот Антенор²⁸. Во 49 г. пр. Хр., кога Ливиј имал околу 10 год. Патавиј добива граѓанско право и неговите жители се впишуваат во трибата Фабија. Патавиј бил голем центар на трговија, особено со волна²⁹ и во периодот на Августовото владеење бил најбогат град, веднаш по Рим³⁰, но со едноставни и строги морални норми коишто веќе одамна биле заборавени во космополитскиот Рим.³¹ За неговото потекло, за фамилијата и како поминала неговата младост нема сигурни податоци. Во бурниот и несигурен период на граѓанските војни, Ливиј бил во Патавиј како што може да се заклучи од фрагментот кај Плутарх за биографијата на Кајсар.³² Периодот до конечното стабилизирање на државата се одолжил така што времето кое требало Ливиј да се школува во тогаш актуелните и ценети центри поминало во нестабилни превирања. Така, уште во антиката, во

²⁸ *AUC*, I, 1. И понатаму низ делото Ливиј го спомнува родниот Патавиј при описот на неуспешниот обид на Спартанецот Клеоним да го покори (302 г. пр. Хр.).

²⁹ Мартијал, XIV, cxliii.

³⁰ Strabo, III, clxix i V. ccxiii.

³¹ Plinius Minor, *Epistulae*, 1, 14 раскажува за младиот штитеник: "Habet aviam maternam Serranam Proculam e municipio Patavio. Nosti loci mores: Serrana tamen Patavinis quoque severitatis exemplum est." (Баба му е Сарана Прокула, од муниципијот Патавиј. Ти ги знаеш нормите на тој град; а Сарана им е сè уште пример за строгост дури и на Патавијците.")

времето кога веќе го објавувал своето дело за него било кажано дека има некоја patavinitas³³ (патавинштина) термин што најчесто се поврзува со локално-роднокрајно влијание што го задржал Ливиј.

Ливиј сепак бил солидно образован според мерилата на своето време, добро запознат со грчкиот јазик и литература, а проучувал реторика и философија. Дури и напишал дела од овие области од кои, иако ништо не дошло до нас, проучувачите на Ливиј го земаат скоро како сигурна информација.

Еден дел од својот живот Ливиј го поминал во Рим, каде што дошол, според некои автори, на околу 30 год. возраст кога веќе била завршена граѓанската војна и Октавијан бил конечен победник³⁴, најверојатно после битката кај Актиј. Со престојот на Ливиј во Рим е поврзан исказот на Плиниј Помладиот кој раскажува една анегдота

³² Πλούταρχος, *Βίοι Παράλληλοι*, Καίσαρ, 47.

³³ Quintiliani, *Institutio oratoria* I, 5, 8. "...et in Tito Livio, mirae facundiae viro, putat inesse Pollio Asinius quendam patavinitatem: "(...и за Тит Ливиј, маж со чудесна речитост, Асиниј Полион мисли дека внел некоја патавинштина)". Овој израз, што тогаш мошне јасно ја означувал семиотичката есенција долго време во науката предизвикува интерес и разновидни толкувања, дури и тези. Бројни автори се навраќаат на него и нудат можни решенија. Види Flobert, 1981: којшто го спротивставува на urbanitas; Syme 1959, 76: latinitas. Еден од поновите трудови што содржи анализи на овој термин е на G. Miles, *Livy: Reconstructing Early Rome*, 1995, 51.

³⁴ Дали и кога Ливиј дошол во Рим исто така е прашање со кое проучувачите на Ливиј долго се занимаваат. Овде попатно ги посочуваме неколкуте автори што се спомнати од А. Фелдхер во врска со ова прашање: P. G. Walsh, 1961 а, 4-5 предлага дека Ливиј можел да работи само во Рим, и се преселил таму пред да почне да ја пишува својата Историја. Спротивно на него Lunstrom, Leman 1961, 35-36 ги посочува грешките на Ливиј во географските податоци и недоволното користење на расположливи архивски документи како доказ дека тој мошне ретко доаѓал во Рим.

според која некој човек од Гадес дошол во Рим да го види Ливиј, тогаш веќе славен писател, и веднаш се вратил назад.³⁵

Во Рим најверојатно бил сè дури да се повлече во родниот Патавиј некое време пред смртта, најверојатно до 15 г. по Хр. Животот го завршува во родниот Патавиј како што сведочи и (најверојатно) неговиот надгробен споменик пронајден таму во 19 век³⁶.

T. Livius C. f. sibi et / suis / T. Livio T. f. Prisco f. / T. Livio T. f. Largo f. / Cassiae Sex. f. Primae / uxori.

Ливиј, иако дошол и живеел во Рим, сепак не се сретнува меѓу луѓето што биле во кругот на Мајкенат, Асиниј Полион и другите заштитници на уметниците и книжевниците, а од друга страна се претпоставува дека бил близок на Августовиот двор. Инспирација од Ливиј за пишување историја добил и внукот на Август, подоцнежниот цар Клавдиј³⁷. Овие податоци се поврзуваат со последните години од првиот век пр. Хр. така што и не помагаат многу за определување кога Ливиј дошол во Рим.

³⁵ Plinius Minor, *Epistolarum liber* 2, 3.8.: Numquamne legisti, Gaditanum quendam Titi Livi nomine gloriae commotum ad visendum eum ab ultimo terrarum orbe venisse, statimque ut viderat abisse? (Зарем немаш прочитано дека некој жител на Гадес поттикнат од името и славата на Тит Ливиј дошол од крајот на светот да го види него (т.е. Тит Ливиј), и веднаш штом го видел си заминал?)

³⁶ За овој надгробен споменик се претпоставува дека е на Тит Ливиј најден е во Падова и потекнува од Августовскиот период. Според S. Ricci, *Epigraphia Latina*, Milano, 1898, Titolo sepolcrale in onore di Tito Livio (C.I.L., V, n. 2975, Desau, *Inscriptiones selectae*, I, pag. 568, n. 2919): Тит Ливиј син на Гај, си подига споменик себе си и на своите: на синот Тит Ливиј Приск, на синот Тит Ливиј Ларг, на сопругата Касија Секс(та) ќерка на Прима.

³⁷ C. Suetonii Tranquilli, *De vita Caesarum*, Divus Claudius, 41:...Historiam in adulescentia hortante T. Livio, Sulpicio vero Flauo etiam adiuvante, scribere adgressus est...

Не учествувал ни во политичкиот живот на Рим, ниту е познато дека извршувал некоја граѓанска функција. Дури и не патувал многу, во неговото дело се спомнува само една посета на Кампанија (XXXVIII кн. 56). И покрај пријателството со Август ги задржал своите политички убедувања - умерен републиканец, барем така сведочат и се интерпретираат античките извори.³⁸

Случајно спомнатите податоци кај други писатели за Ливиј и неговото опкружување стануваат скапоцени информации што помагаат нешто повеќе да се дознае за овој извонреден човек. Квинтилијан³⁹ спомнува некое писмо од Ливиј до неговиот син со препораки што треба да чита, од кое дознаваме дека Ливиј имал син.

Уште еден податок, кај Сенека укажува дека имал и ќерка што била омажена за некој Магиј, говорник со осредна дарба⁴⁰.

Овие податоци главно се однесуваат на животот на Ливиј.

³⁸ С. Cornelii Taciti, *Annales IV*, 34.: "Titus Livius, eloquentiae ac fidei praeclarus in primis, Cn. Pompeium tantis laudibus tulit ut Pompeianum eum Augustus appellaret; neque id amicitiae eorum offecit." (Тит Ливиј, со прекрасна речитост и веродостојност со толкави пофалби го претставил Гн. Помпеј така што Август него го викаше помпеевец, а тоа не им наштети на нивното пријателство.).

³⁹ Quintilianus, *Institutio Oratoria X*, 39: "...fuit igitur brevis illa tutissima quae est apud Livium in epistula ad filium scripta, legendos Demosthenen atque Ciceronem". (...Значи, таа краткост била најсигурна, која кај Ливиј е опишана во писмото до синот, дека треба да се читаат Демостен и Кикерон.).

⁴⁰ Seneca, *Controversiae*, 10, 2: "...quomodo L. Magius, gener T. Livi, declamaverit, quamvis aliquo tempore suum populum habuerit, cum illum homines non in ipsius honorem laudarent sed in soceri ferrent." (...како што Л. Магиј, зетот на Т. Ливиј ја образложи, иако некое време беше познат меѓу своите луѓе, сепак луѓето нему не му оддаваа почести, туку на неговиот тест.)

Нешто повеќе коментари има за угледот на Ливиј, за неговата речитост и колку бил ценет во антиката.

Ливиј според мерилата во антиката бил еден од најелоквентните луѓе после Кикерон и Асиниј Полион.⁴¹

Според известувањата на античките автори во опусот на Тит Ливиј влегувале и други дела. Како што спомнува Сенека во едно од своите писма:

"Scripsit enim et dialogos quos non magis philosophiae adnumerare possis quam historiae et ex professo philosophiam continentes libros."

"Тој напишал и дијалози што би можел да ги вброиш како во философски така и во историски дела, а и такви книги кои содржат исклучително философија."⁴²

Самиот потфат да ја запише целокупната историја на римскиот народ била импозантен подвиг што на Ливиј му донел слава дури бил жив. Плиниј Постариот вели⁴³:

"... mirari me T. Livium, auctorem celeberrimum, in historiarum suarum, quas repetit ab origine urbis, quodam volumine sic orsum: iam sibi satis gloriae quaesitum, et potuisse se desiderare, ni animus inquires pasceretur opere. profecto enim populi gentium victoris et Romani nominis gloriae, non suae,

⁴¹ Quintiliani, *Institutio oratoria* X, 32.

⁴² L.A. Seneca, *Epistulae morales ad Lucilium*, 100, 9.

⁴³ Plinius Maior, *Historia naturalis*, Praefatio 16

composuisse illa decuit. maius meritum esset operis amore, non animi causa, perseverasse et hoc populo Romano praestitisse, non sibi."

"...Ме зачудува Т. Ливиј, најславниот автор, кој во својата историја поаѓа од настанокот на Рим, што вака започнал една книга: веќе доволно се прославив и би можел да престанам со пишување, ама душата бара мир со работа. Јас навистина ги напишав оние книги не за своја, туку за славата на името на римскиот народ, победник над народите. Поголема работа беше да се истрае со љубов кон делото, а не заради својата душа, да се истакне овој римски народ, а не себе си."

Во погоре спомнатиот навод се гледа дека Ливиј има поинакви идеали одошто аристократските Римјани на кои славата им е значајна цел и придобивка. Кај Ливиј преовладува големиот патриотизам во насока да се зачува и да се истакне славата на сиот римски народ.⁴⁴

Раскажувањето на Ливиј Квинтилијан го дефинира како млечно изобилие (*lactea ubertas*), а царот Гај Калигула дава еден од ретките коментари за Ливиј опишувајќи го како несовесен и зборлест историограф.

...Sed et Vergilii ac Titi Livi scripta et imagines paulum afuit quin ex omnibus bibliothecis amoveret, quorum alterum ut nullius ingenii minimaeque doctrinae, alterum ut verbosum in historia negligentemque carpebat.

⁴⁴ А. Feldherr, (*op. cit.*, бел. 81) истиов цитат го користи за докажување дека Ливиј не припаѓал на благородничкиот staleж.

"За делата и бистите на Вергилиј и на Тит Ливиј малку недостигаше да се отстранат од сите библиотеки. За првиот од нив велеше дека нема никаква дарба и сосем малку ученост, за другиот дека е многу зборлест во историјата и несовесен."⁴⁵

Уште во антиката од неговото дело се правеле кратки прикази - епитоми (периохи), чија бројност покажува дека Ливиј станал лектира за тогашниот образован свет. Освен тоа, неговото дело го користеле и грчки историчари како свој извор, а Плутарх во прв ред. Средниот век не му носи популарност на Ливиј. Сепак за Данте тој е "Ливиј што не греши" (*Livio che non erra*). Периодот на Ренесансата е и препород на интересот за Ливиј. Неговото дело не е само прекрасна лектира од златниот век на Рим. Многубројни литерати во него наоѓаат материјал за свои творби. Така се случува Ливиј да го "видиме" во друго издание, фрагменти од неговата *Историја на Рим* стануваат лајт-мотив на драми, особено трагедии. Би ги спомнале Н. Макијавели со својата *Расправа за првата декада на Тит Ливиј* (*Discorsi sopra la prima decada di Tito Livio*) 1513 - 1521 год., потоа П. Аретино, Корнеј, Алфиери и др. Ливиј бил читан и во католичките верски училишта заради својата богобојазливост и патриотизам.

*

*

*

⁴⁵ C. Suetonii Tranquilli, *De vita Caesarum*, Vita Gai, 34.

2. Дело на Ливиј: краток опис

Грандиозното дело на Тит Ливиј било едноставно наречено *Ab Urbe condita*. Асоцијација за ваков наслов се наоѓа уште во уводната реченица на предговорот на Ливиј *si a primordio urbis res populi Romani perscripseram*, иако тој самиот понатаму го нарекува "моите летописи" (*in meos annales*)⁴⁶. Кај Плиниј Постариот во една иста реченица се сретнува Ливиј...во својата историја што ја запишал од основањето на градот (*Livium...in historiarum suarum, quas repetit ab origine urbis*).⁴⁷ И обата назива се сосем генерички. Овде би додале дека стотина години подоцна Такит ги објавува своите *Анали* со поднаслов што остава впечаток како да е продолжение на запис на историјата на Рим после Ливиј.⁴⁸

Комплетната историја на Рим, *ab originibus* (од основањето на градот) до смртта на Друс (посинокот на Август) во 9 г. пр. Хр. со својата обемност и возвишеност ги засенува останатите историографски дела од антиката. За четири децении работа Ливиј напишал дело од 142 книги. Оваа бројка, а и историскиот миг каде што застанува запишувањето на римското минато остава впечаток на незавршено дело и истовремено даваат повод за размислување на бројни проучувачи. Со мисла дека на антиката ѝ се својствени дела со

⁴⁶ *AUC*, XLIII, 12, 2.

⁴⁷ Plinius Maior, *Naturalis Historia*, Praefatio 16.

⁴⁸ Cornelii Taciti, *Annales: Ab excessu Divi Augusti*. (поднаслов на делото).

"заокружени" бројки како знак за завршено дело, но и значајни настани за заокружување на делата, се претпоставува дека Ливиј делото го замислил во 150 книги, та се претполага дека планирал да ги опише тековите на историјата до смртта на Август. Бидејќи нема ни факти ниту индиции за намерите на Ливиј, сето ова останува во доменот на хипотезата. Според некои Ливиј немал точно прецизирана цел до каде ќе ја заврши историјата. Ја објавувал во делови како што биле пишувани. Официјално прифатеното и многупати повторувано објаснување зошто Ливиј напишал историја на Рим во 142 книги е дека "смртта му го зела перото од рацете", а тоа и ние ќе го прифатиме.

Во предговорот на своето дело Ливиј известува за колкав период ќе пишува: (Историјата) е започната пред повеќе од седумстотини години и од незначителниот зародиш толку нараснала, што веќе оптоварува со својата големина.⁴⁹

Тој укажува / признава дека има бројни писатели на истории, но сепак смета дека е убаво некој сам, колку што може, да придонесе за запомнувањето на целокупната историја на најславниот народ на светот.⁵⁰

Предговорот на делото на Ливиј дава и други сознанија што осветлуваат некои лични ставови на Ливиј кон славата и

⁴⁹ *AUC*, Praefatio 4: Res est praeterea et immensi operis, ut quae supra septingentesimum annum repetatur, et quae ab exiguis profecta initiis eo creverit, ut iam magnitudine laboret sua.

⁵⁰ *AUC*, Praefatio 3.

вистинољубието. Следнава реченица од предговорот на Ливиј ја рефлектира неговата скромност - ако меѓу многубројните писатели, неговото име остане во сенка, тој ќе се теши со славата и величието на оние што застанале на патот на неговата слава.

Лична полза и награда за својот труд Ливиј гледа во тоа што пишувајќи го делото сигурно долго време ќе го оттргне вниманието од злата што неговото време ги видело во текот на толку години.

Освен скромноста и романтичарскиот дух, во предговорот Ливиј го прецизира својот став на вистинољубец:

"Dum prisca tota illa mente repeto, avertam, omnis expers curae, quae scribentis animum etsi non flectere a vero, sollicitum tamen efficere posset."

"Дури ја повторувам во мислите сета таа старина немам никава грижа која, иако не може да го одврати писателот од вистината, сепак може да го разбранува неговиот дух."⁵¹

Со оглед на тоа што овој докторски труд се концентрира главно на првата пентада од Ливиј, подолу следува **превод на периоците од петте книги и краток преглед на останатите книги на Ливиј.**⁵²

⁵¹ Ibidem.

⁵² Овој табеларен приказ - реконструкција на делото на Ливиј е направен според Schanz, *Geschichte der Römischen Literatur*, II, I, p. 421 кого го користи и презема В. О. Foster, во изданието од LOEB, Cambridge, London, 1961.

2.1 Превод на перихите од I до V книга

Првата книга е посветена на доселувањето на преживеаните Тројанци во Италија, основањето на градот Рим, кралскиот период на Рим и на седумте римски кралеви. Книгата завршува со прогонот на Тарквиниј Горделивиот од Рим и воведување на републиката во 509 г.пр. Хр.⁵³

⁵³ *Adventus Aeneae in Italiam et res gestae. Ascani regnum Albae et deinceps Silviorum. Numitoris filia a Marte compressa, nati Romulus et Remus. Amulius obtruncatus. Urbs a Romulo condita. Senatus lectus. Cum Sabinis bellatum. Spolia opima Feretrio Iovi lata. In curias populus divisus. Fidenates Veientes victi. Romulus consecratur. Numa Pompilius ritus sacrorum tradidit. Porta Iani clausa. Tullus Hostilius Albanos diripuit. Trigeminorum pugna. Metti Fufeti supplicium. Tullus fulmine consumptus. Ancus Martius Latinos devicit, Ostiam condidit. Tarquinius Priscus Latinos superavit, circum fecit, finitimos devicit, muros et cloacas fecit. Servio Tullio caput arsit. Servius Tullius Veientes devicit et populum in classes divisit; aedem Dianae dedicavit. Tarquinius Superbus occiso Tullio regnum invasit. Tulliae scelus in patrem. Turnus Herdonius per Tarquinium occisus. Bellum cum Vulscis. Fraude Sex. Tarquini Gabii direpti. Capitolium inchoatum. Termini et Iuventae arae moveri non potuerunt. Lucretia se occidit. Superbi expulsio. Regnatum est annis CCLV.*

Latinis victis montem Aventinum adsignavit, fines protulit, Hostiam coloniam deduxit. Caerimonias a Numa institutas renovavit. Regnavit annis XXIII. Lucumo Demarati Corinthii filius a Tarquiniis, Etrusca civitate, Romam venit et in amicitiam Anci receptus Tarquini Prisci nomen ferre coepit et post mortem Anci regnum excepit. Centum in patres allegit, Latinos subegit, ludos in circo edidit, equitum centurias ampliavit, urbem muro circumdedit, cloacas fecit. Occisus est ab Anci filiis, cum regnasset annis XXXVIII. Hic temptandae scientiae Atti Navi auguris causa fertur consuluisse eum, an id de quo cogitaret effici posset; quod cum ille fieri posse dixisset, iussisse eum novacula cotem praecidere, idque ab Atto protinus factum. Successit ei Servius Tullius, natus ex captiva nobili Corniculana, cui puero adhuc in cunis posito caput arsisse traditum erat. Is censum primum egit, lustrum condidit, quo censa LXXX milia esse dicuntur, pomerium protulit, colles urbi adiecit Quirinalem, Viminalem, Esquilinum, templum Dianae cum Latinis in Aventino fecit. Interfectus est a Lucio Tarquinio, Prisci filio, consilio filiae suae Tulliae, cum regnasset annis XLIII.

Post hunc L. Tarquinius Superbus neque patrum neque populi iussu regnum invasit. Is armatos circa se in custodiam sui habuit. Bellum cum Vulscis gessit et ex spoliis eorum templum in Capitolio Iovi fecit. Gabios dolo in potestate sua redegit. Huius filiis Delphos profectis et consulentibus, quis eorum Romae regnaturus esset, dictum est eum regnaturum, qui primum matrem osculatus esset. Quod responsum cum ipsi aliter interpretarentur, Iunius Brutus, qui cum eis profectus erat, prolapsus se simulavit et terram osculatus est. Idque factum eius eventus conprobavit. Nam cum inpotenter se gerendo Tarquinius Superbus omnes in odium sui adduxisset, ad ultimum propter expugnatam nocturna vi a Sexto filio eius Lucretiae pudicitiam, quae ad se vocato patre Tricipitino et viro Conlatino obtestata, ne inulta mors eius esset, cultro se interfecit, Bruti opera maxime expulsus est, cum regnasset annos XXV. Tum consules creati sunt L. Iunius Brutus L. Tarquinius Conlatinus.

I книџа (753г. - 509г. пр. Хр.)

"Пристигнување на Ајнеј во Италија и дела што ги извршил. Кралството на Асканиј во Алба и потоа (кралувањето) на Силвиите. Ќерката на Нумитор ја обљуби богот Марс и се родија Ромул и Рем. Убиен е Амулиј. Ромул го основа Рим. Избран е сенат. Војување со Сабињаните. Поставени дарови (spolia opima) на Јупитер Феретриски. Народот е поделен на курии. Победени се Фиденците и Вејаните. Ромул е ставен меѓу боговите. Нума Помпилиј ги воведе свети обреди. Портата на богот Јан е затворена. Тул Хостилиј ги нападна Албаните. Битката на два пара браќа - тројки. Погубувањето на Метиј Фуфетиј. Тул го усмрти гром. Анк Мартиј ги победи Латините, ја основа Остија. Тарквиниј Приск ги совлада Латините, изгради кирк, соседите ги покори, направи бедеми и клоаки.

На Сервиј Тулиј му се појави пламен на главата. Сервиј Тулиј ги победи Вејаните и народот го подели во сталежи, посвети храм на Дијана.

Тарквиниј Горделивиот откако го уби (Сервиј) Тулиј го зазеде кралството. Злосторството на Тулија кон татко ѝ. Турн Хердониј е убиен по заповед на Тарквиниј. Војната со Волските. Освоен е (градот) Габиј со измамата на Секст Тарквиниј. Започната е градбата на Капитол. Не можеа да се поместат жртвенциите на Термин и Јувента.

Лукретија се самоуби. Прогонот на (Тарквиниј) Горделивиот. Кралството траеше 255 години.

Брдото Авентин им го додели на победените Латини, ги прошири границите (на кралството), во Хостија направи колонија. Ги возобнови церемониите што беа воведени од Нума. Владееше 24 години. Лукумон, синот на Демарат од Коринт, дојде од Тарквинии во Етрурската држава во рим, (кралот) Анк му го подари своето пријателство, почна да го користи името Тарквиниј Приск и по смртта на Анк го зазеде кралството. Додаде стомина меѓу сенаторите, ги покори Латините, направи игри во киркот, ги зголеми коњичките кентурии, градот го опаша со бедеми, направи клоаки. (Тарквиниј Приск) беше убиен од синовите на Анк, а владееше 38 години. Се раскажува дека овој (Приск) за да ја искуша вештината на аугурот Атиј Навиј го прашал дали може да го направи тоа што овој (Приск) го беше смислил, така што кога оној (Атиј) му рекол дека може да случи, па му заповедал со брч да ја пресече стената, и тоа Атиј в миг го сторил. Него го наследи Сервиј Тулиј, роден од заробена благородничка од Корникул, за кого се раскажува дека уште како дете кога бил ставен во лулката му се појавил пламен над главата. Тој прв вовеле кенс, основа лустрации, се кажува дека на овој кенс имало 80 илјади (граѓани), ги прошири границите, на градот му ги приклучи брдата Квиринал, Виминал и Есквилин, изгради храм на Дијана на

Авентин заедно со Латините. Убиен беше од Лукиј Тарквиниј, синот на Тарквиниј Приск, по наговор од сопствената ќерка Тулија, а владееше 44 години.

По него кралството го зазеде Л. Тарквиниј Горделивиот, без одобрение ниту од сенаторите ниту од народот. Тој околу себе имал вооружена стража. Војуваше со Волските и од нивниот плен го направи храмот на Јупитер на Капитол. Со измама под своја власт го стави градот Габиј. Неговите синови отидоа во Делфи и кога прашаа кој од нив ќе биде крал во Рим, им беше речено дека ќе кралува тој што прв ќе ја бакне мајка си. Бидејќи тие поинаку го протолкуваа овој одговор, Јуниј Брут, кој со нив беше на патувањето, се преправи како да падна и ја бакна земјата. Тарквиниј Горделивиот бидејќи свирепо владееше, предизвика омраза на сите кон него, на крајот со најголема заслуга на Брут беше прогонет заради блудната похота на неговиот син Секст кога ја обесчести чедноста на Лукретија, која ги повика татка си Трикипитин и сопругот Колатин и ги заколна да не остане неомаздена нејзината смрт, па се уби. Тарквиниј Горделивиот владееше 25 години. Тогаш за консули беа избрани Лукиј Јуниј Брут и Лукиј Тарквиниј Колатин.

II книга (509г. - 469 г.пр.Хр.)

"Брут со заклетва го обврза народот да не дозволи никој да биде крал во Рим. Тарквиниј Колатин, неговиот колега, кој поради роднинските врски со Тарквиниевци беше сомнителен, го принуди да се одрече од консулатот и да замине од Рим. Заповеда да се разграба имотот на кралевите, го посвети земјиштето на Марс кое го нарече Марсово поле. Младите благородници, а меѓу нив и неговите и синовите на неговиот брат ги погуби со секира бидејќи беа направиле заговор за да се вратат кралевите. Робот којшто го откри заговорот, кому името му беше Виндикиј, го ослободи, па според неговото име се наречени стапови.⁵⁴

Против кралевите, кои се беа здружиле со војската на Вејаните за да војуваат за Тарквиниевци, поведе војска и во битка со Арунт, синот на Горделивиот загина. Римските госпоѓи него цела година го жалеа. Консулот Публиј Валериј го донесе законот за повикување на народот. Капитол беше посветен. Порсена, кралот на Клузиј кој почна војна за враќање на Тарквиниевци, штом дојде до Јаникул Хоратиј Коклит со својата храброст го спречи да не го премине Тибар. Хоратиј Коклит, дури другите го рушеа дрвениот мост, сам ги задржа Етрурците, а кога мостот се сруши тој вооружен се фрли во реката и преплива кај своите. Друг пример за доблест даде Мукиј, кој за да го

⁵⁴ Vindicta - стапови, ослободување преку стап.

убие Порсена, влезе во логорот на непријателите и го уби писарот за кого мислеше дека е кралот. Мукиј си ја стави раката на жртвеникот, на кој во тој миг се принесуваше жртва, истрпи да му изгори и рече дека такви како него има триста. Од восхит кон нив Порсена беше принуден да ја прекине војната и зеде заложници. Од заложниците една девојка Клојлија, незабележана од стражарите, го преплива Тибар и дојде кај своите. Кога се врати назад, ослободена од Порсена со почест, на Клојлија ѝ подигнаа коњичка статуа. Диктаторот Аул Постумиј успешно се бореше против Тарквиниј Горделивиот кој заедно со војската на Латините напаѓаше. Апиј Клавдиј пребега од кај Сабињаните во Рим, затоа се додаде трибата Клавдија. Бројот на трибите се зголеми така што станаа дваесет и една. Плебсот поради должничкото ропство се повлече на Светото Брдо, по убедувањето на Менениј Агрипа се откажа од востание. Истиот тој Агрипа, бидејќи беше сиромашен, кога почина го погребаша на државен трошок. Беа избрани пет народни трибуни. Кориоли, градот на Волските беше заземен со храброста и делото на Гнај Маркиј, кој поради тоа беше наречен Кориолан(ец). Т. Латиниј, човек од плебсот беше опоменат од видение за да му пренесе на Сенатот за некои религиски обреди; тој прво го занемари тоа, па му умре синот, а потоа му се фатија нозете. Откако беше донесен во Сенатот во носилка штом ги кажа истите работи, пеш се врати назад дома. Гнај Маркиј Кориолан, кој беше изгонет во прогонство, па стана водач на непријателската војска на

Волските, се приближи до Рим. Првин, кај него Римјаните пратија пратеници, потоа и свештениците го молеа, но залудно, за да не завојува на татковината. Мајка му Ветурија и жена му Волумнија побараа од него да се повлече. Првпат беше донесен земјоделски закон. Спуриј Касиј, консулар, беше осуден и убиен под обвинение за кралска власт. Весталската девица Опилија беше закопана жива в земи заради блуд. Соседните Вејани, бидејќи повеќе беа незгодни одошто опасни, фамилијата на Фабиите побара да ја води таа војна и испрати 306 вооруженици. Кај Кремера, сите освен еден, беа заклани од непријателите. Консулот Апиј Клавдиј, затоа што војската поради тврдоглавост лошо се бореше против Волските, секој десетти војник го отепа со стап. Покрај тоа [книгата] опфаќа настани против Волските, Херниките и Вејаните, а и побуни меѓу патрикиите и плебсот."⁵⁵

⁵⁵ Brutus iure iurando populum adstrinxit neminem regnare Romae passurum. Tarquinius Collatinum collegam suum propter adfinitatem Tarquiniorum susceptum coegit consulatu se abdicare et civitate cedere. Bona regum diripi iussit, agrum Matri consecravit, qui campus Martius nominatus est. Adulentes nobiles, in quibus suos quoque et fratris filios, quia coniuraverant de recipiendis regibus, securi percussit. Servo indici, cui Vindicio nomen fuit, libertatem dedit: ex cuius nomine vindicta appellata. Cum adversus reges, qui contractis Veientum et Tarquiniensium copiis bellum intulerant, exercitum duxisset, in acie cum Arrunte filio Superbi commortuus est, eumque matronae anno luxerunt. P. Valerius consul legem de provocatione ad populum tulit. Capitolium dedicatum est. Porsenna Clusinarum rex bello pro Tarquiniis suscepto cum ad Ianiculum venisset, ne Tiberim transiret virtute Coclitis Horati prohibitus est, qui, dum alii pontem sublicium rescindunt, solus Etruscos sustinuit, et ponte rupto armatus in flumen se misit, et ad suos transnavit. Accessit alterum virtutis exemplum a Mucio, qui cum ad feriendum Porsennam castra hostium intrasset, occiso scriba, quem regem esset existimaverat, comprehensus inpositam manum altaribus, in quibus sacrificatum erat, exuri passus est, dixitque tales trecentos esse, quorum admiratione coactus Porsenna pacis condiciones ferre bellum omisit acceptis obsidibus. Ex quibus virgo una Cloelia deceptis custodibus per Tiberim ad suos transnavit, et cum reddita est, a Porsenna honorifice remissa equestri statua donata est. Adversus Tarquinium Superbum cum Latinorum exercitu bellum inferrentem Aulus Postumius dictator prospere pugnavit. Ap. Claudius ex Sabinis Romam transfugit: ob hoc Claudia tribus adiecta est. Numerus tribuum ampliatus est, ut essent viginti una. Plabs cum propter nexos ob aes alienum in Sacrum montem secessisset, consilio Meneni Agrippae a seditione revocata est. Idem Agrippa cum decessisset, propter paupertatem publico impendio elatus est. Tribuni plebis quinque creati sunt. Oppidum Vulscorum Corioli

III книга (469 - 445 г.пр.Хр.)

"Имаше немири заради земјоделските закони. Прогонетите и робовите го зазедоа Капитол, кој беше ослободен откако ги убија нив. Двапати се правеше кенс: на првото жртвено чистење беа запишани 104 714 [граѓани], покрај сираците, на следното [имаше] 117 219 [граѓани]. Војната против Ајквите беше лошо водена, па затоа Л. Квинктиј Кинкинат, дури на село работел земјоделска работа, беше избран за диктатор и повикан да ја води војната. Тој ги победи непријателите и ги прати под јарем. Се зголеми бројот на трибуните, така што станаа 10 во триесет и шестата година од избирањето на првите трибуни. Преку пратеници беа побарани и донесени атичките државотворни закони и за нивно составување во 302 година од основањето на Рим беа избрани декемвири место консули, а не се избраа никакви други служби. Така власта од кралевите се пренесе на консулите, а од консулите на декемвирите. Декемвирите, откако поставија десет таблици со закони, бидејќи мошне умерено се однесуваа кон таа почест, па поради тоа беше одлучено и во другата

captum est virtute et opera Cn. Marci, qui ob hoc Coriolanus vocatus est. T. Latinus, vir de plebe, cum in visu admonitus, ut de quibusdam religionibus ad senatum perferret, id neglexisset, amisso filio pedibus debilis factus postquam delatus ad senatum lectice eadem illa indicaverat, usu pedum recepto domum reversus est. Cum Cn. Marcius Coriolanus, qui in exilium erat pulsus, dux Vulscorum factus exercitum hostium urbi admovisset, et missi ad eum primum legati, postea sacerdotes frustra deprecati essent, ne ballum patriae inferret, Veturia mater et Volumnia uxor impetraverunt ab eo, ut recederet. Lex agraria primum lata est. Spurius Cassius consularis regni crimine damnatus est necatusque. Opillia virgo Vestalis ob incestum viva defossa est. Cum vicini Veientes incommodi magis quam graves essent, familia Fabiorum id bellum gerendum depoposcit, misitque in id trecentos sex armatos, qui ad Cremeram praeter unum ab hostibus caesi sunt. Appius Claudius consul, cum adversus Vulscos contumacia exercitus male pugnatum esset,

година да ја имаат истата служба. На десетте таблици беа додадени уште две. [Декемвирите] мошне деспотски се однесуваа, не сакаа да ја остават власта, па се задржаа и трета година на власт сè додека похотата на Апиј Клавдиј не стави крај на нивното омразено владеење. Тој се заљуби во девојката Вергинија, подло сакаше да ја одведе во ропство, та го стави нејзиниот татко Вергиниј пред неизбежност. [Таткото] грабна еден нож од најблиската работилница и ја уби ќерката бидејќи поинаку не можеше да ја спаси да не ја оскверни насилникот. Овој пример за толку голема своеволност го вознемири народот, така што се собра на брдото Авентин и ги принуди декемвирите да се откажат од службата. Апиј Клавдиј, кој беше заслужил особена казна, го одведоа в затвор, а останатите ги пратија во прогонство. Покрај тоа [книгата] ги содржи успешно водените настани против Сабињаните и Волските, а и нечесното судење на римскиот народ, кој како судија меѓу Ардеатите и Арикините им ја зеде земјата, за која тие меѓусебно се спореа, и си ја додели себе си."⁵⁶

decimum quemque militum fuste percussit. Res praeterea adversus Vulscos et Hernicos et Veientes, et seditiones inter patres plebemque continet.

⁵⁶ Seditiones de agrariis leges fuere. Capitolium ab exulibus et servis occupatum caesis his receptum est. Census bis actus est: priore lustrum censa sunt civium capita centum quattuor milia DCCXIII praeter orbos orbasque, sequenti CXVII milia CCXVIII. Cum adversus Aequos res male gesta esset, L. Quinctius Cincinnatus dictator factus, cum rure intentus rustico operi esset, ad id bellum gerendum arcessitus est. Is vistos hostes sub iugum misit. Tribunorum plebis numerus ampliatus est, ut essent decem, tricesimo sexto anno a primis tribunis plebis. Petitus per legatos et adlatis Atticis legibus ad constituendas eas proponendasque decemviri pro consulibus sine ullis aliis magistratibus creati altero et trecentesimo anno quam Roma condita erat, et ut a regibus ad consules, ita a consulibus ad decemviros translatum imperium. Hi decem tabulis legum positae cum modeste se in eo honore gessissent, et ob id in alterum quoque annum eundem esse magistratum placuisset, duabus tabulis ad decem adiectis cum complura inpotenter fecissent, magistratum noluerunt deponere et in tertium annum retinuerunt, donec invisio eorum imperio

IV книџа (445 - 404 г.пр.Хр.)

"Народните трибуни донесоа закон за брак меѓу патрикиите и плебејците со голема борба против патрикиите кои се спротивставуваа. Војнички трибуни. Овој вид служба ја управуваше државата на римскиот народ неколку години во мир и во војна. Тогаш првпат се избраа кенсори. Земјата што им беше одземена на Ардеатите по арбитражата на римскиот народ и во неа беа пратени населеници повторно беше вратена. Кога кај римскиот народ завладеа глад, римскиот витез Спуриј Мајлиј на свој трошок му даде жито на римскиот народ и поради тоа го придоби народот кон себе, тежнеејќи кон кралска власт. Тој беше убиен од Г. Сервилиј Ахала, заповедник на коњицата, а по заповед на диктаторот Квинктиј Кинкинат. На Л. Минукиј му беше подарено говедо со позлатени рогови. Фиденците ги убија римските пратеници, а бидејќи тие загинаа за републиката нивни статуи беа поставени на Рострата. Корнелиј Кос, војнички трибун, откако го уби кралот на Вејаните Толумниј ги принесе вторите големи дарови (*spolia opima*). Мамилиј Ајмилиј, диктатор со кенсорска чест, која порано се бираше на пет години, штом изминаа година и шест

finem adtulit libido Ap. Claudii, qui cum in amorem Virginiae virginis incidisset, summisso qui eam in servitutem peteret, necessitatem patri eius Virginio inposuit. Rapto ex taberna proxima cultro filiam occidit, cum aliter effici non posset, ne in potestatem stuprum inlaturi veniret. Hoc tam magnae luxuriae exemplo plabs concitata montem Aventinum occupavit coegitque decemviros abicare se magistratu. Ex quibus Appius, qui praecipuam poenam meruerat, in carcerem coniectus est; ceteri in exilium acto. Res praeterea contra Sabinos et Vulscos prospere gestas continet, et parum honestum populi Romani iudicium, qui iudex inter Ardeates et Arcinos sumptus agrum, de quo ambigebatur, sibi adiudicavit.

месеци за таа работа беше обвинет од кенсорите. Фиденај беа вратени под римска власт и таму се испратија населеници. Фиденците се одметнаа од Рим, ги убија населениците, а диктаторот Мамилиј Ајмилиј ги победи и го зазеде градот. Задушен беше заговорот на робовите. Војската го уби Постумиј, војничкиот трибун, заради свирепост. Тогаш за првпат на војниците им се исплати плата од благајната. Покрај тоа [книгата] содржи извршени дела против Волските, Фиденците и Фалиските.⁵⁷

V книга (403 - 390 г.пр.Хр.)

"За време на опсадата на Вei за војниците беа направени зимски логори. Бидејќи оваа работа беше нова, го поттикна незадоволството на народните трибуни кои се жалеа што на народот не му се дава одмор од војничката служба преку зимата. Тогаш првпат витезите почнаа да служат со свои коњи. Кога настана поплава од Албанското Езеро, непријателите го заробија пророкот што ја толкуваше оваа работа. Диктаторот Фуриј Камил го зазеде Вei што го

⁵⁷ Lex de conubio patrum et plebis a tribunis plebis contentione magna patribus repugnantibus perlata est. Tribuni militares. Aliquot annos res populi Romani domi militiaeque per hoc genus magistratus administratae sunt. Item censores tunc primum creati sunt. Ager Ardeatibus populi Romani iudicio ablatas missis in eum colonis restitutus est. Cum fames populus Romanus laboraret, Sp. Maelius eques Romanus frumentum populo Romano sua impensa largitus est, et ob id factum conciliata sibi plebe regnum adfectans a C. Servilio Ahala magistro equitum iussu Quinci Cincinnati dictatoris occisus est; L. Minucius index bove aurata donatus est. Legatis Romanis a Fidenatibus occisi, quoniam ob rem publicam occubuerant, statuariae in Rostris positae sunt. Cossus Cornelius tribunus militum occisi Tolumnio Veientium rege opima spolia secunda retulit. Mam. Aemilius dictator censurae honore, qui antea per quinquennium gerebatur, anni et sex mensium spatio finito ob eam rem a censoribus notatus est. Fidenae in potestatem redactae, eoque coloni missi sunt; quibus occisis Fidenates cum defecissent, a Mam. Aemilio dictatore victi sunt, et Fidenae captae. Coniuratio servorum oppressa. Postumius tribunus militum propter

опсадуваше десет години; статуата на Јунона ја пренесе во Рим и десеттина од пленот испрати во Делфи за Аполон. Истиот војнички трибун кога ги освои Фалиските, децата на непријателите што се предадоа им ги врати на родителите, па веднаш штом Фалиските се предадоа, судски беше гонет. Кога вториот од кенсорите Г. Јулиј умре, на негово место заменик беше М. Корнелиј. Ни тоа подоцна не беше сторено, бидејќи на тоа жртвено чистење Галите го зазедоа Рим. Фуриј Камил замина во прогонство затоа што нему таква пресуда му изрече Л. Апулеј, народен трибун. Кога Сенонските Гали го нападнаа Клусиј, сенатот испрати пратеници да договорат мир меѓу нив (Римјаните) и Клусијците и да се борат против Галите, а да стојат во бојниот ред на Клусијците. Предизвикани од оваа нивна постапка Сеноните со непријателската војска го нападнаа градот. Откако ги разбија Римјаните кај Алија, го зазедоа [цел] град, освен Капитол, каде што младината беше се собрала, а повозрасните пак, со почесните знаци, кои секој ги беше стекнал, ги убија во предворјата на домовите каде што седеа. А кога преку другата страна на Капитол веќе до врвот се искачија, ги издаде гракањето на гуските и така со особените дела на М. Манлиј беа истерани. Потоа Римјаните ги присили гладот да слезат од Капитол, за да дадат илјада фунти злато и со оваа цена да го купат крајот на освојувањето; Фуриј Камил во отсуство беше избран за

crudelitatem ab exercitu occisus est. Stipendium ex aerario tum primum militibus datum est. Res praeterea gestas adversus Vulscos et Fidenates et Faliscos continet.

диктатор, кој пристигна со војска во текот на самиот договор, кога се договараа условите за мирот, и по шест месеци ги истера Галите од Рим и ги уби. Се зборуваше се преселување во Веи затоа што градот беше запален и уништен. Оваа намера Камил⁵⁸ ја отфрли. Народот го поведе гласот како знамение изговорен од кентурионот кој кога стигна на форумот на своите војници им беше рекол: "Застани војниче, најдобро ќе биде овде да останеме." Храм на Јупитер Капитолски му се направи, бидејќи пред да биде заземен градот се слушна глас дека доаѓаат Гали.⁵⁹

⁵⁸ Повеќемина проучувачи на сметаат дека Ливиј го прикажува Камил, победникот во битката со Галите за Рим и втор основач на градот, како алтер его на императорот Август, дури има научници што пресметале математички дека од основањето на Рим до наездата на Галите и подвигот на Камил има исто толку години колку од Камил до Август (27 г. пр. Хр. кога вовеле принкипат) - 363 години. Види A. Feldherr, *Spectacle and Society in Livy's History*, 1998, 85.

⁵⁹ In obsidione Veiorum hibernacula militibus facta sunt. Ea res cum esset nova, indignationem tribunorum plebis movit, querentium non dari plebi nec per hiemem militiae requiem. Equites tum primum equis suis merere coeperunt. Cum inundatio ex lacu Albano facta esset, vates, qui eam rem interpretaretur, ex hostibus captus est. Furius Camillus dictator decem annos obsessos Veios cepit, simulacrum Iunonis Romam transtulit, decimam praedae Delphos Apollini misit. Idem tribunus militum cum Faliscos obsideret, proditos hostium filios parentibus remisit, statimque deditione facta Faliscorum victoriam iustitia consecutus est. Cum alter ex censoribus C. Iulius decessisset, in locum eius M. Cornelius suffectus est; nec id postea factum est, quoniam eo lustro a Gallis Roma capta est. Furius Camillus, cum ei dies a L. Apuleio tribuno plebis dicta esset, in excilium abiit. Cum Galli Senones Clusium obsiderent, et legati a senatu missi ad componendam inter eos et Clusinos pacem pugnantes contra Gallos in acie Clusinorum stetissent, hoc facto eorum concitati Senones urbem infesto exercitu petierunt, fuscisque ad Aliam Romanis cepere urbem praeter Capitolium, quo se inventus contulerat; maiores natu cum insignibus honorum, quos quisque gesserat, in vestibulis aedium sedentes occiderunt. Et cum per aversam partem Capitolii iam in summum evasissent, proditi clangore anserum M. Manlii praecipue opera deieci sunt. Coactis deinde propter famem Romanis eo descendere, ut mille pondo auri darent et hoc pretio finem obsidionis emerent, Furius Camillus dictator absens creatus inter ipsum colloquium, quo de pacis condicionibus agebatur, cum exercitu venit, et Gallos post sextum mensem urbe expulit ceciditque. Dictum est ad Veios migrandum esse propter incensam et dirutam urbem; quod consilium Camillo auctore discussum est. Movit populum vocis quoque omen ex centurione audita, qui cum in forum venisset manipularibus suis dixerat "sta miles, hic optime manebimus." Aedes Iovi Capitolino facta est, quod ante urbem captam vox audita erat adventare Gallos.

За да се добие целосен увид во делото на Ливиј останатите книги ги приложуваме сосем накратко.

2.2 Преглед на останатите книги

Следните 10 книги (VI - XV) го опфаќаат периодот на освојувањето на Италија. Од овој дел сочувани се VI - X книга. Римјаните ги победуваат Етрурците и Самнитите кај Сентин (295 г. пр. Хр.), потоа војните на Рим со надворешни непријатели - епирскиот крал Пир и со Картагина.

Во книгите XVI - XX се опишани настаните во Пунските војни до почетокот на војната со Ханибал (до 219 г. пр. Хр.).

Од XXI до XXX книга се опишани настаните во Втората Пунска војна и успехите на картагинскиот водач Ханибал и неговиот римски опонент Публиј Корнелиј Скипион. На настаните од Втората Пунска војна (218 - 201 г.пр. Хр.) посветени се десет книги заради генијалниот картагински војсководач Ханибал Барка, од кого Римјаните повеќепати претрпеа катастрофални порази. Втората причина за пообемното раскажување се изворите што Ливиј ги користи за овој период од историјата т.е. историското дело на Полибиј од Мегалополис.

Во XXXI до XLV книга се опишани настаните во периодот 201 - 167 год. поврзани со освојување на Медитеранот, освојување на

Македонија, ослободување на Грција, војната против Антиох III Велики со кралството на Селевкидите. Овој дела завршува со дефинитивното освојување на Македонија после битката кај Пидна во 167 г.пр.Хр. Уште во овој дел е опишано римското пратеништво во Александрија, кога Антиох IV Епифан е принуден да се повлече од Египет.

Наредната декада XLVI - LV книга се загубени. Тие книги ги опфаќале настаните околу Третата Пунска војна и уништувањето на Картагина, борбите со Птолемиидите и воените настани во Хиспанија.

Книгите LVI - LXV ги содржеле воените операции во Хиспанија, освојување на Келтиберскиот град Нумантија. Во Рим централни настани се борбите против реформите што ги предлагаат Тибериј и Гај Семпрониј Грах. Опис на засилените надворешни непријатели на Рим како нумидискиот крал Југурта, германските племиња Кимбри и Тевтонци.

Целината LXVI - XC книга е посветена на конфликтот меѓу римските државници Гај Мариј и Корнелиј Сула, граѓанската војна, војната со кралот Митридат од Понт, враќањето на Сула во Италија и неговото водење на државата како диктатор. Целината завршува со смртта на Сула. (78 г. пр. Хр.)

Книгите од XCI до CV раскажуваат за издигањето на Помпеј, неговите успеси при војувањето со Серториј во Хиспанија, неговото

консулство, војната против пиратите. Покрај тоа во овие книги се опишани настаните поврзани со Крас и Кајсар, војните на Кајсар со Галите и првиот триумвират (58 г. пр. Хр.).

Декадата од CVI - CXVI книга почнува со смртта на ќерката на Кајсар Јулија и распаѓањето на првиот триумвират, војните со Белгите и Партите, смртта на Крас. Понатаму следат описи на успешната државничка кариера на Кајсар. Целината завршува со смртта на Кајсар (44 г. пр. Хр.).

Од CXVII - CXX книга се опишани настаните по смртта на Кајсар, војувањето со неговите убијци Брут и Касиј, Мутинската војна меѓу Антониј и Октавијан, формирањето на вториот триумвират од Антониј, Октавијан и Лепид (43 год. пр. Хр.).

Во книгите CXXI - CXXXIII Ливиј ја опишува војната на триумвирите со Брут и Касиј, битката кај Филипи (CXXIV кн.), војната на М. Антониј против Партите (CXXVIII кн.), војната на Октавијан со Секст Помпеј и падот на Лепид (CXXIX кн.), романсата меѓу Антониј и Клеопатра, битката кај Актиј, самоубиството на Антониј и Клеопатра (CXXXIII кн.) (31 г. пр. Хр.).

CXXXIV - CXLII кн. е опишан периодот на Принкипатот на Август до смртта на Ливиј Друс (9 г. пр. Хр.).

Опишувајќи го овој настан Ливиј ја раскажа историјата на Рим до мигот кога тој почна да ја пишува (се претпоставува меѓу 27 и 20 г.пр.Хр.). Ливиј го пишувал своето дело меѓу 30 и 40 години.

Првата декада од делото најверојатно била пишувана во периодот од 27-20 г. пр. Хр. Потврда за ова наоѓаме во I кн. 19, 3, каде што принкепсот Октавијан Ливиј го наведува како Август. Оваа титула Октавијан ја добил во почетокот на 27г. пр. Хр.⁶⁰

Книгите најверојатно не биле биле пишувани според хронологијата како се објавувани на што укажува периодот на LIX кн. каде се спомнува закон што Август го вовел во 18 г. пр. Хр.⁶¹

Книгите што го опфаќаат периодот на граѓанските војни најверојатно биле пишувани дури Август бил жив, зашто тој ги читал⁶², а од CXXI кн. до CXLII кн. биле објавени по смртта на Август.

2.3 Општ осврт

Се сметаше дека поделбата на делото по пентади и декади најверојатно не е од авторот и се претпоставува дека е од крајот на V в. по Хр., а поделбата според книги/volumina е оригинална. Лус во своето дело за композицијата на историјата на Ливиј аргументирано докажува дека основата единица мерка како Ливиј го пакувал делото

⁶⁰ Res gestae Divi Augusti, 33.

⁶¹ AUC, Epitomae Librorum LIX: extat oratio eius, quam Augustus Caesar, cum de maritandis ordinibus ageret, velut in haec tempora scriptam in senatu recitavit.

⁶² Taciti, *Annales IV*, 34.

била пентада (а некаде и по две - три заедно).⁶³ Лус го изведува својот заклучок врз база на кратките предговори што Ливиј ги дава на почетокот на VI книга, XXI и XXXI книга.⁶⁴ Најверојатно подоцна ја напуштил таквата поделба како што сведочи еден манускрипт што ги содржи од CIX кн. до CXVI кн. каде стои "осум книги за граѓанските војни" "*bellorum civilium libri octo*".

Во подоцнежните периоди при препишувањето на делото на Ливиј вообичаена била практиката тоа да се дели на декади, што се согледува од традицијата на манускриптите.

Од вкупно 142-те книги само 35 се зачувани и тоа: Преговорот и од I до X книга (периодот од Ајнеј до 293 г. пр. Хр.), од XXI до XXX книга што ги опишува настаните околу Втората Пунска војна (218 - 201 г. пр. Хр.) и книгите од XXXI до XLV што ги раскажуваат римските освојувања до 167 г. пр. Хр. и победите на Лукиј Ајмилиј Паул.

Трагајќи наназад низ вековите со цел да се дознае кога исчезнале книгите од делото на Ливиј, доаѓаме до Средновековието, некаде во VII в. по Хр. Неповратното загубување на Ливиевите книги се поврзува со папата Григориј I. Една фабуларна вест, без цврсти индиции, спомнува дека тој ги изгорел сите книги од Ливиј што можел да ги најде.⁶⁵

⁶³ Види поглавје Аналитички принцип на изложување.

⁶⁴ *AUC* VI, 1; XXI 1 и XXXI 1.

⁶⁵ Григориј I, папа од 590 - 604г.

Содржината на изгубените книги ја дознаваме од сочуваните изводи (epitomae) и прегледи на содржините на книгите (periocbae) како и од делата на подоцнежните историографи како Флор, Аврелиј Виктор, Евтропиј, Фест, Оросиј, Касиодор кои го користеле делото на Ливиј.

Уште во I в. по Хр. постоеле скратени изданија (епитоми) на *Историјата* на Ливиј за поширока примена, а на нешто такво алудира и следниов дистих од Мартијал:

В' тесно руво сега е облечен огромниот Ливиј,
што цел не би го збрала библиотеката моја⁶⁶.

До нас дошле кратките содржини т.н. периохи и одредени извадоци за кои се мисли дека се направени од други прегледи, што се загубени, како т.н. *Хроника*, фрагменти од Оксириншкиот папирус, *Книгата на чудесата* на Јулиј Обсеквенс и консулските листи на Касиодор.

Кратките прегледи (перииохи) се највреден извор за дополнување на празнините од делото на Ливиј. Од нив не може да се реконструира сè што биле напишано, но можно е да се добијат одредени сознанија. Тие се кратки содржини што ги наведуваат

⁶⁶ Martialis, XIV, CXС: Pellibus exiguis artatur Livius ingens, / quem mea non totum bibliotheca capit.

најважните настани во книгите главно по избор на авторот на периодот.

Периохите од последните книги на Ливиј се мошне кратки така што не може да се претпостави што сè опфаќале. Последните книги CXXI - CXLII биле објавени по смртта на Август.

Традицијата пренесува дека извадоци од делото на Ливиј се читале пред римскиот сенат. Говорот што Август го одржал во 18 г. пр. Хр. по повод законите Iulia Porraea скоро е ист со она што го пишува Ливиј како говор на Метел во LIX книга каде се расправа за таков закон во минатите векови.

2.4 Историја на ракописна традиција

Овие 35 книги што денес ги имаме од целокупното дело на Ливиј се резултат на ракописното наследство низ вековите.

Во 1772 год. во Ватикан е откриен фрагмент од XCI кн. што е објавен од Нибур во 1820 год.

Во 1903 г. во Оксиринх беше откриен папирус што содржи фрагменти од скратена римска историја, запишана врз основа на делото на Ливиј, но не изведена директно од Ливиј, туку од т.н. *Хроника* што им беше извор на Јулиј Обсеквенс и на Касиодор.⁶⁷

⁶⁷ Оксириншкиот папирус припаѓа на III в. по Хр., а делото што го содржи било составено во тој или во некој поран период. Тој содржи 8 колони текст напишани со унцијално писмо. Првите три колони содржат избор настани запишани според Ливиј во 37-40 кн., а од 4-8 колони содржат настани што Ливиј ги опишува во 48-50 кн. Но ја

Magnus Aurelius Cassiodorius Senator (Касиодор) живеел од 480 до 575 г. по Хр., бил консул во 514 г. по Хр. во времето на Теодорик. Меѓу неговите дела е и *Хроникаџа* што почнува од Адам до 519 г. по Хр. За пораните периоди тој ги користел Евсебиј и Хиероним, но од прогонот на Тарквиниј до 31 г. по Хр. како негови авторитети ги наведува Тит Ливј и Ауфидиј Бас. Листата на консули што ја наведува за овој период е во директна врска со Оксириншкиот папирус и со делото на Обсеквенс.

Јулиј Обсеквенс, пак, во неговото дело *Книџа на чудесаџа* ги набројува по хронологија знаменијата од 190 до 12 г. пр. Хр. Првично, овој каталог започнувал со 249 г. пр. Хр. како што посочува неговиот наслов⁶⁸, а настанала во IV в. по Хр. кога паганството ја поведе последната битка против христијанството.

Покрај овие двајца автори историски податоци од делото на Ливиј користеле и многу други, како Лукан, Силиј Италик, Аскониј, Валериј Максим, Фронтин, Флор, а и грчките писатели како Дион Касиј и Плутарх. Авиен во IV в. по Хр. го препеал Ливиј во јамбски сенар, но неговото дело не дошло до нас.⁶⁹ Во V в. по Хр. него го цитира папата Геласиј⁷⁰, во VI в. граматичарот Прискијан. Средниот век му носи мала популарност на Тит Ливиј така што сосем малку е

нема колоната што ги објаснува настаните од 143 и 142 г. пр. Хр. Според податоците од O. Foster, *op. cit.* Introduction, xvi - xix.

⁶⁸ Iulii Obsequentis *Ab Anno Urbis Conditaе DV Prodigium Liber*.

⁶⁹ Servius, Aen. X 388.

читан. Од периодот на Хуманизмот, еден од најголемите обожаватели на Тит Ливиј е Данте, кој го спомнува во делото *За монархијата* (кн.2) и во *Божествената комедија* каде го нарекува Livio...che non erra..Ливиј што не греша.⁷¹

Периодот на Ренесансата му носи голема популарност и Ренесанса на делото на Ливиј. Поетот Бекадели продал имот на село за да купи примерок од Историјата на Ливиј од Поцо. Мнозина пак трагаа по изгубените декади од делото на Ливиј, а меѓу нив и Франческо Петрарка и Папата Николај V⁷².

Со Лоренцо Вала (Laurentius Valla) во XV век започнува критичкото студирање на текстот на Ливиј со емендациите во книгите од XXI до XXVI.

Првото печатено издание (editio princeps) на *Историјата* на Ливиј ѝ припаѓа на 1469 г. издадено од Андреас, подоцна бискуп во Алерија. Во почетокот на XVI век Николо Макијавели ги напиша своите славни *Расправи за првата декада на Тит Ливиј*.⁷³

Во 1518 год. се објавува Алдинската едиција. Првото издание на сите сочувани книги од Ливиј е во Рим 1616 г. од Лусигнанус. Потоа

⁷⁰ O. Foster, *op. cit.*, Introduction xvii.

⁷¹ Данте, *Пеколои*, 28, 12.

⁷² B. O. Foster, *op. cit.* Introduction, xx.

⁷³ N. Machiavelli, *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*.

следат изданијата на Гроновиј во Лајден 1654 и 1679, Дракенборх, Лајден 1738 - 1746; Алшефски, Берлин 1841 - 1846 и др.⁷⁴

* * *

Покрај папирусите од Ватикан и од Оксирих овде да ги спомнеме и тие што се однесуваат на првата декада што се сочувани во двојна традиција на манускрипти.

Една група т.н. "фамилија" манускрипти е единечниот манускрипт - палимпсестот од Верона. Се состои од 6 листа и се сочувани фрагменти од III - VI кн. напишани со унцијално писмо од IV в. по Хр. Фрагментите ги дешифрира и ги објави Т. Момзен во 1868 год.

Најпознатиот манускрипт од фамилијата на Манускрипти од Верона е т.н. Mediceus, минускулен кодекс од X или XI век што ги содржи 10 книги напишани со огромна верност (дури и до бесмисла) кон оригиналот. Тројца писари работеле на овој примерок, има бројни грешки, но сепак е еден од највредните⁷⁵.

Втората група се т.н. Никомахови манускрипти. Ова издание на првата декада било направено под ауспикиите на К. Аврелиј Симах (Q. Aurelius Symmachus) кој бил консул 391 г. по Хр. Симах го задолжил Таскиј Викторијан да ја препише и исчисти од грешки првата декада од Тит Ливиј. Името на Таскиј Викторијан се јавува од I до IX кн.

⁷⁴ Прегледот според В. О. Foster, *Livy, with an English Translation*, Cambridge, London, 1961.

⁷⁵ Ibidem.

(Victorianus emendabam dominis Symmachis). VI, VII и VIII кн. пред потписот на Викторијан го носат и потписот на Никомах Флавијан, зет на Симах (Nichomachus Flavianus v.c. III praef. urbis emendavi apud Hennam), а книгите III, IV и V се потпишани од Никомах Декстер, син на Флавијан (Titi Livi Nichomachus Dexter v.c. emendavi ab urbe condita) кој потпишувајќи ја V книга додава дека дека користел примерок од неговиот роднина Клементијан.

Препишувањето на книгите од *Историјата* на Ливиј посочува дека таа и понатаму низ вековите си ја зачувала нејзината вредност како историографско дело, но и како скапоцена лектира од древното римско минато.

1. МОТИВОТ НА ТИТ ЛИВИЈ ДА ЈА НАПИШЕ РИМСКАТА

ИСТОРИЈА

"Facturusne operae pretium sim, si a primordio urbis res populi Romani perscripseram, nec satis scio, nec, si sciam, dicere ausim, quippe qui cum veterem tum vulgatam esse rem videam..."

"Не знам сигурно дали ќе направам нешто што вреди ако ја запишам историјата на римскиот народ од настанокот на градот, а и да знам, не би се осмелил да кажам, зашто гледам дека оваа работа колку што е стара толку е и позната..."

Основниот *spiritus movens* во делото на Тит Ливиј е верувањето во големината на Рим и оценувањето дека моменталната духовна состојба на Римјаните ги води кон пропаст. Таквата состојба е последица на ерозивното влијание на погубни особини - алчност и раскош кои длабоко го поткопале општественото здравје. Затоа Ливиј си поставува цел: да ги поучи своите современици преку многубројни примери со коишто изобилува римската историја. Раскажувачката концепција на своето дело, значи, Ливиј ја темели на историјата на Рим низ времето (текот на историјата)⁷⁶. Пишувањето на историја за него е

⁷⁶ С. Kraus - J. Wodman, *op. cit.* се наведуваат два мотиви: Рим и времето (the City and the Time).

всушност опис на извршените дела (*res gestae*) на римскиот народ⁷⁷ а *primordio urbis* кои треба да им бидат пример за однесување на Ливиевите современици. Оваа синтагма (*res gestae ...a primordio urbis*) содржи како просторна димензија - развој од мал град до најголема држава (после онаа на боговите - *maximique secundum deorum opes imperii*), така и временска димензија (*quae supra septingentesimum annum*). Пишувајќи ја *Ab Urbe condita* Ливиј го опишува проширувањето на римскиот свет во просторот, а животот на градот низ времето.⁷⁸ Мотив во раскажувањето на Ливиј се две слики на Рим - Рим во сегашноста и Рим во минатото - поставени една наспроти друга, првата е повод за другата. Состојбата на Рим, во поглед на моралните доблести во сегашноста е повод за опишување на Рим во минатото. Ливиј ја раскажува римската историја како приказна за просторот (*spatium*) и паметењето (*memoria*),⁷⁹ кои се исполнети со многубројни примери за доблестите на древните Римјани.

1.1. Рим во времето на Ливиј

Творечката работа на Тит Ливиј започнува во еден многу бурен и значаен историски сегмент во постоењето на Римската држава. Иако не дава детализирани описи за својата сегашност, сепак директно од

⁷⁷ Т. J. Luce (*Livy: The Composition of His History*, Princeton, 1977, 230 - 295): мотив е римскиот народ.

⁷⁸ M. Jaeger, *Livy's Written Rome*, Ann Arbor, 2000, 7.

него може да се сознае какви биле причините што го навеле Ливиј во минатото на Рим да бара цврсти факти за доблестите на Римјаните. Краткиот, но содржителен *Предговор* од Ливиј донесува сублимирана и густо концентрирана слика за "духот на неговото време". Ливиј како автор се занимава со манифестациите на духот кај своите современици - Римјани, кои го обележуваат времето во кое живеат. Современоста Ливиј ја опишува како состојба на голем пад на моралот и вредносните критериуми. Таквата ситуација на луѓето им се чини безизлезна " ...кога не можеме ни да ги трпиме нашите пороци ни да го примениме лекот за нив." (nec vitia nostra nec remedia pati possumus, perventum est.). Реалноста во која се живее не е "место" што би било квалификувано како добро. Причина пак за ваквата состојба се "злата што ги виде нашево доба" (...malorum, quae nostra tot per annos vidit aetas.).

Нашево доба (aetas nostra) е клучен израз од два аспекти: тој укажува на период од историјата кога Рим го снашле многубројни несреќи и други зла, а истовремено е книжевен locus од кој Ливиј тргнува да ја изврши својата замисла. Тој aetas nostra ја доживува како најдолна точка при падот од која треба да почне тешкото "искачување" кон изворните римски доблести што останале овековечени во делата од минатото и народната традиција. Историјата на Рим е траекторија низ времето од добата на здравје и проширување

⁷⁹ Ibidem.

на државата до неговото (Ливиево) време кога не можат да се поднесуваат ни пороците ни лекот за нив.

Aetas nostra предизвика голем број проучувачи на Ливиј да се занимаваат со откривање на таа временска точка во историјата што стои како еквивалент на мислата на Ливиј од која тргнал да пишува. Така, во современите *studia Liviana* има две хипотези: според првата, зад изразот *aetas nostra* Ливиј мислел на конкретните настани пред Актијската битка (29 г. пр. Хр.) во кои најзначајни учесници беа Гај Октавиј и Марк Антониј. Според втората хипотеза, Ливиј мислел на повеќедеценискиот сегмент од историјата, односно дека настаните од Граѓанската војна се тие што стојат како еквивалент зад овој израз.⁸⁰

Било кои од овие зла да ги имал на ум додека ја пишувал својата историја, поединечно или двете заедно, Ливиј не го гледа Рим загрозен во своето постоење. Рим го покориот сиот познат свет *sub imperio suo*, а загрозен и заробен е римскиот духовен елемент и изворна бит. Зад огромната економска моќ на Рим стои докрај истрошена римска есенција. Според Ливиј, Рим семантички се поместил од својата суштина. Наместо, како што просторно ги покорува сите народи, и духовно да ги стави *sub imperio suo*, Рим е духовно заробен. Ливиј не бил

⁸⁰ Изразот *aetas nostra* е битен за да се утврди кога Ливиј ја објавил Првата пентада од своето дело. Според Лус (1965) чие мислење го прифаќа и А. Фелдхер (1998), првата пентада би можела да завршена до 27 г. пр. Хр., а двете спомнувања на Октавијан како Кајсар Август се подоцнежни додатоци. Според Вудман (1988) предговорот на Ливиј мора да бил напишан пред Актијската битка, заради описите на болестите што

првиот што го забележал ова зло. Повеќемина римски автори и пред Ливиј во своите дела веќе посочиле на духовната истрошеност на Рим⁸¹. Ставот на Ливиј за духовната криза на Рим, како прибелешка за своето време, одекнува и во многу познатата мисла на неговиот современик Хоратиј за "освоениот што го зароби освојувачот".

Колку наивно започнало ова заробување се гледа од следниов фрагмент кај Ливиј кој е всушност дел од говор на Катон:

"Ме слушајте како приговарам често на расипноста на жените, често и на мажите, не само на приватните лица туку дури и на магистратите, за два различни порока од кои страда државата, алчност и раскош, кои беа пропаст за сите големи царства. .. Веќе премногу луѓе слушам како ги фалат и се воодушевуваат на украсните изработки од Коринт и Атина, а ги исмеваат глинените статуи на римските богови."⁸²

Avaritia и *luxuria* се двете зла што уште во предговорот Ливиј ги наведува како причина за ерозијата на римската духовност.

го зафатиле Рим, а се однесуваат само на настаните од Граѓанската војна. К. Краус (1997) наведува дека првата пентада била издадена двапати.

⁸¹ C. Salustii, *Bellum Catilliae* 8-10 има осврт на истата тема.

⁸² *AUC*, XXXIV, 4: "Saepe me quaerentem de feminarum, saepe de virorum nec de privatorum modo sed etiam magistratuum sumptibus audistis, diversisque duobus vitiis, avaritia et luxuria, civitatem laborare, quae pestes omnia magna imperia everterunt... eo plus horreo, ne illae magis res nos ceperint quam nos illas...Iam nimis multos audio Corinthi et Athenarum ornamenta laudantes mirantesque et antefixa fictilia deorum Romanorum ridentes."

За погубното влијание на овие зла што ја обзеле римската држава неколку децении пред Ливиј пишува и Салустиј⁸³.

"А кога со труд и со правда Републиката порасна, големите кралеви со војна беа совладани, а дивите племиња и огромните народи со сила беа покорени, кога Картагина, ривалот на римската држава, пропадна до темел, кога сите мориња и сите земји се отворија, тогаш среќата почна да беснее и сè да заплеткува. На луѓето што лесно ги поднесуваа маките, опасностите, непостојаноста и тешкотиите, ним мирот и богатството, што другите ги посакуваат, им беше товар и неволја. Па најпрвин порасна желбата за власт, потоа за пари, тоа како да беше подлога за сите зла. Бидејќи лакомоста ја собори верата, чесноста и сите добри особини, место нив луѓето ги поучи на горделивост и свирепост, да ги занемаруваат боговите и сè да нудат на продажба. Честољубието присили многу смртници да станат подмолни, едно да имаат на срце, а друго на јазик, пријателствата и непријателствата да не ги ценат сами по себе, туку според користа, беа добри повеќе на лице отколку по срце. Отпрво ова полека растеше, а

⁸³ T. Salustii Crispi, *De coniuratione Catilinae*, 8 -10: Sed ubi labore atque iustitia res publica crevit, reges magni bello domiti, nationes ferae et populi ingentes vi subacti, Carthago, aemula populi Romani, ab stirpe interiit, cuncta maria terraeque patebant, saevire fortuna ac miscere omnia coepit. Qui labores pericula, dubias atque asperas res facile toleraverant, eis otium divitiae, obtanda alias, oneri miseriaeque fuere. Igitur primo imperi, pecuniae deinde cupido crevit; ea quasi materies omnium malorum fuere. Namque avaritia fidem probitatem ceterasque artis bonas subvertit; pro his superbiam crudelitatem, deos neglegere, omnia venalia habere edocuit. Ambitio multos mortalis falsos fieri subegit, aliud clausum in pectore aliud in lingua promptum habere, amicitias inimicitiasque non ex re sed ex commodo aestumare magisque voltum quam ingenium bonum habere. Haec primo paulatim crescere, interdum vindicari; post ubi contagio quasi pestilentia invasit, civitas inmutata, imperium ex iustissimo atque optumo crudele intolerandumque factum.

понекогаш и се казнуваше, но потоа кога заразата како чума нападна, ја расипа државата, власта од најправедна и најдобра стана свирепа и неподнослива."

Предговорот на Ливиј најмногу се однесува на неговата сегашност. Тој е прицврстен во таа сегашност⁸⁴ во која лежат и причините и поводот на Ливиј за задачите и целите што си ги поставил во своето дело. Но и на други места низ првата пентада Ливиј вметнува свои согледувања и коментари (како реторички места) што ја опишуваат сегашноста според кои современиот Рим во кој живее Ливиј е целосно спротивен од оној во древноста. Ваквите осврти (коментари) кон сегашноста скоро секогаш следат после описите на благородни дела од минатото што ја потврдуваат римската суштина, а се покажуваат колку современоста е оддалечена од суштината. Својата современост Ливиј ја опишува како **безбожна**: "Sed nondum haec, quae nunc tenet saeculum, negligentia deum venerat, nec interpretando sibi quisque isu iurandum et leges aptas faciebat, sed suos potius mores ad ea accommodabat."

"Но [во тие времиња] сè уште не беше завладеала безбожноста од која страда нашиов век, ниту некој ги толкуваше заклетвите и

⁸⁴ Такит на почетокот на неговите *Истории* (I, 3) прави осврт кон својата сегашност што во голема мера изгледа како реплика на Ливиевиот предговор. Non tamen adeo virtutum sterile saeculum, ut non et bona exempla prodiderit. ("Сепак векот не беше толку сиромав со доблести за да не даде и добри примери").

законите како што нему му е згодно, туку своето разбирање го прилагодуваше кон нив.⁸⁵

Кога раскажува како Лукиј Квинктиј Кинкинат, единствена надеж на римската држава за спас од нападите на Сабињаните, бил именуван за диктатор, Ливиј се концентрира на **чесната сиромаштија** на Кинкинат. Пред да го опише него Ливиј го дава следниов свој коментар:

"...Operae pretium est audire qui omnia prae divitiis humana spernunt, neque honori magno locum neque virtuti putant esse, nisi ubi effusae adfluant opes..."

"...Заслужува внимание прво ова да го слушаат тие коишто освен богатството ги презираат сите човечки доблести и мислат дека нема ни чест ни доблест [на друго место], освен таму кадешто обилно тече моќ."⁸⁶

Нешто понатаму, тој опишува како диктаторот Квинктиј Кинкинат доаѓа кај консулот Лукиј Минукиј кој се борел кај Алгид со Ајквите и за малку ќе ја изгубел веќе успешно завршената битка. Коментирајќи ја невнимателноста на консулот (повеќе недораснатост) диктаторот му се обратил:

⁸⁵ AUC, III, 20.

⁸⁶ AUC, III, 26.

"Et tu, L. Minuci, donec consularem animum incipias habere, legatus his legionibus praeeris." Ita se Minucius abdicat consulatu, iussusque ad exercitum manet."

"... А ти, Лукиј Минукиј, сè дури не стекнеш дух на консул, ќе командуваш со овие легии како легат. Тогаш Минукиј се откажа од консулството и остана во војската како што му беше заповедано."

По ова следи коментарот на Ливиј⁸⁷:

"Sed adeo tum imperio meliori animus mansuete oboediens erat, ut beneficii magis quam ignominiae hic exercitus memor."

"...Во тие времиња мирно се покоруваа на подобрата команда (и) тоа толку што војската на тоа се сеќаваше како на добродетел, а не како на деградација."⁸⁸

Јасно е дека **дисциплината** (послушноста кон поспособниот водач) се нагласува како доблест.

За **скромноста**, еднодушноста пред надворешна опасност за државата, кога внатрешно ја тресат борби меѓу патрикиите и плебејците, римскиот народ еднодушно се согласува за доброто на државата; патрикиите треба да попуштат, но и плебејците исто така.⁸⁹

⁸⁷ AUC, III, 29.

⁸⁸ AUC, III, 29.

⁸⁹ Настани околу Канулеевите закони за да се избира консул од плебејците (445г. пр. Хр.)

Ливиј прибележува дека "Hanc modestiam aequitatemque et altitudinem animi ubi nunc in uno inveneris, quae tum populi universi fuit!"

"...Ваква скромност, непристрасност и ширина на духот, што тогаш ја покажа цел народ, денес не можеш да ја најдеш ни кај поединец!"⁹⁰

Добар граѓанин е тој што целосно и безрезервно ѝ служи на државата. Народниот трибун Ахала Сервилиј ги прашува своите колеги трибуни: "Quem enim bonum civem secernere sua a publicis consilia?" Зарем добриот граѓанин ги издвојува своите интереси од државните? (IV кн. 57). Ливиј со пофални зборови ја образложува постапката на Гај Семпрониј кој "Adversae invidiae obici maluit et suae nocere causae quam publicae deesse." "Избрал да се изложи на непријателство на противникот и поскоро да си наштети на своите отколку на интересите на државата."⁹¹

Колку им била важна државата во мислите, свеста и дејствувањето на старите Римјани говори и од Ливиј конструираниот разговор меѓу пратениците од Сенатот и Квинктиј Кинкинат. Кога тие му пристапуваат, тој откако ја облекува тогата прашува "...ut, quod bene verteret ipsi reiue publicae?" - "... дали е сè в ред со државата?"⁹²

⁹⁰ AUC, IV, 6.

⁹¹ AUC, IV 44

⁹² AUC III 26

Единствениот *spiritus movens* на Ливиј е верувањето во големината на Рим и на републиката, што во борбата против пороците вселени однадвор му дава цврста мотивација како вистински родољуб. Целта на Ливиј е низ родољубиво, слободољубиво и изворно римско спроведено *ῥῆθος* и *πάθος* како морална свест во судбоносен миг да ги поттикне Римјаните кон акција, да го издвојат доброто од лошото и да се поведат по добрите римски изворни примери.

Ливиј укажува дека современиот Рим се наоѓа на значајна и судбоносна пресвртница: од една страна општествените текови исполнети со секаков вид пороци што ги водат Римјаните кон пропаст, од друга страна надеж за оздравување на болното општество. Римската јавност, пак според зборовите на Ливиј (*nec remedia pati possumus*) била колебалива, скептична дури безнадежно немоќна. Освен укажувањето на важноста на овој судбоносен миг Ливиј мисли, согледува па дури и значително придонесува надминување на ова општествено зло и за "поправање" на римските граѓани. Во Предговорот преку бинарни опозиции ги опишува изворните римски доблести што се контаминирани со пороци и дава неодреден временски опис кога сјајот на доблестите почнал да потемнува од присуството на пороците. Иако не дава временска координата (определба) кога почнал тој процес, тој сепак приложува просторна определба: изворот на доблестите е во Рим, а изворот на сите пороци не се наоѓа во римската изворна бит,

туку тие се вселуваат однадвор (*immigraverunt*). Граматичкото време (*tempus perfectum*) е исто така битно - минато завршено е времето на вселување на пороците. Со тоа се повлекува линија (граница) во натамошниот продор на овие особини кај римскиот народ. Набројувањето на пороците е наведено според причинско - последичен редослед, со што се следи нивниот развој низ непрецизно одреден временски период⁹³.

Како ретор по наобразба Ливиј го избира најсоодветниот метод за поучување на своите сограѓани - преку примери. А римската историја низ тие седум века дала многубројни и достоини за почит примери што би требало инспиративно да влијаат на Ливиевите современици. Доблестите, моралните особини и поуки се централни во раскажувањето на Ливиј, додека историографската компонента на раскажувањето е во втор план.

"*Hoc illud est praecipue in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in inlustri posita monumento intueri; inde tibi tuaeque rei publicae quod imitere capias, inde foedum inceptu, foedum exitu, quod vites.*"

"Ова е особено здраво и плодносно во познавањето на историјата; таа ти дава да видиш потврда за секакви примери поставени во светол споменик, па тебе [ти е оставено] што да земеш и да го

⁹³ Редоследот на пороците како кај Салустиј.

примениш во твојата држава, а што да одбегнеш бидејќи е срамно и во зародишот и во последиците."⁹⁴

Оваа реченица ја објаснува целта што Ливиј си ја поставил при пишувањето на римската историја, којашто е *cum veterem tum vulgatam esse rem*.⁹⁵

Историскиот миг и констелација кога Ливиј го пишува своето дело се исто така исклучително важни. Почетокот на создавањето на ова дело е во амбиент на севкупна реформа на римската држава која започнува со Октавијан Август.

Август откако ги совладал своите политички опоненти, ја завршил долгогодишната граѓанска војна и "го воспоставил одамна нарушениот мир на море и копно."⁹⁶ Според политиката на Август римската империја по опфат била светска ("*Tu regere imperio populos, Romane, memento*"), а по содржина национална - римска. Август спроведува темелна консолидација на римската држава во сите сегменти: рedefинирање на сталежите и функционирање во духот и според правилата на древните републикански норми⁹⁷, реорганизација

⁹⁴ *AUC*, Praefatio, 10.

⁹⁵ *Ibidem*.

⁹⁶ Натпис на почесна статуа на Август, според Appianos, *Bellum civile*, V, 130: ...καὶ ἐστῆκεν ἡ εἰκών. ἐπιγραφὴν ἔχουσα τί· τὴν εἰρήνην ἐστασίασμένην ἐκ πολλοῦ συνέστ ἦσε κατὰ τὴν καὶ θάλασσαν.

⁹⁷ *Res gestae Divi Augusti*, 6: ...ut curator legum et morum summa potestate solus crearer, nullum magistratum contra morem maiorum delatum recepī. (Единствено јас кога бев избран со највисока власт за чувар на законите и обичаите, не прифатив ни една служба да се додели спротивно на обичаите на предците.) Во 29 г. пр. Хр. го устроил и ревидирал списокот на сенатори и исклучил 190 недостојни членови на сенатот од сенаторскиот

на војската, фискална политика. Покрај мерките што ги презел за општеството во целост, со бројни закони се погрижил да го обврзе секој поединечен римски граѓанин да се однесува, да постапува и да дејствува според римското достоинство.⁹⁸ Затоа донесени се низа закони, укажи дека секој римски граѓанин треба да се ожени, да има свое семејство, забранет бил брак на сенатори со ослободенички⁹⁹.

Освен на моралното здравје Август посветил големо внимание и на духовното здравје на неговите сограѓани така што обновил бројни храмови на изворни римски божества¹⁰⁰, ги укинал култовите на сите туѓи божества кои нашле свои поклоници во Рим, изградил многу јавни

албум за тој како највисоко државно тело да биде составен од највисокиот римски нобилитет. Во текот на своето владеење Август трипати го ревидирал списокот на сенатори за што претходно добил специјални овластувања од Сенатот, Cf. *Res gestae Divi Augusti*, 8.

⁹⁸ C. Suetonii Tranquilli, *De vita Caesarum*, Vita Divi Augusti 40: Magni praeterea existimans sincerum atque ab omni colluvione peregrini ac servilis sanguinis incorruptum servare populum, et civitates Romanas parcissime dedit et manumittandi termini navit. (Покрај тоа најголема важност даваше на тоа народот да се сочува чист и неосквернат од секаков наплив на туѓа, а особено ропска крв, па многу скржаво даваше римско граѓанско право и го ограничи ослободувањето на робовите.) Според политиката на Август бројот на римските граѓани требало да се зголемува од сопствените редови, а не со натурализирање на peregrini, што било чест случај во времето на Caesar.

⁹⁹ Колку голема важност Август му придавал на ова прашање се заклучува што на двапати биле преземани овие мерки 18 г. и 9 г. пр. Хр. Тогаш се донесени законите за задолжително стапување во брак за лицата од сенаторскиот и витешкиот staleж т.н. *Lex Iulia de maritandis ordinibus*, Закон за казнување на развратот *Leges Iuliae adulteriis coercendis*, што на негова голема жал морал да го примени врз својата ќерка Јулија Постарата и внуката Јулија Помладата, во 9 г. пр. Хр. донесен е законот *Lex Papia Poppea sive ius trium liberorum*; потоа закони за робовите *Lex Aelia Sentia*, *Lex Fufia Caninia*, за казнување, ослободување на робовите и сл. - cf. *Res gestae Divi Augusti*, 25, 27.

¹⁰⁰ *Res gestae Divi Augusti* 19 - 21.

градби¹⁰¹, ги обновил старите и подигнал статуи со натписи на заслужните римски војсководители од минатото на римскиот плоштад¹⁰².

Во сета оваа Августова програмска реформа зборот "пример" (exemplum) има кардинална важност за што ќе се проговори понатаму во делово. Колкаво значење им придавал и Август на примерите доволно говори следниов навод од неговиот тестамент:

"Јас бев предлагач на нови закони со кои многу **примери** од предците ги извлеков од заборава во нашиов век и самиот им дадов на потомците **примери** за многу работи што треба да се следат." ¹⁰³

Пишувањето на историјата на Рим од Ливиј се совпаѓа и се надоврзува со сите овие активности на принкепсот и временски и суштински. Нивната суштина, цел и содржина целосно ја наоѓаме и во раскажувањето на Ливиј. Примери и ставови против раскошот, против прељубата, обврската секој римски граѓанин да се облекува во тога, почитувањето на изворните култови и божества, сето тоа го наоѓаме и кај Ливиј само што принкепсот Август, заради неговата auctoritas ги преточува во облик на закон, а кај Ливиј е формулирано како изворен

¹⁰¹ C. Suetonii Tranquilli, *De vita Caesarum*, Divus Augustus 28: го примил Рим изграден од тули, го оставил во мермер.

¹⁰² C. Suetonii Tranquilli, *De vita Caesarum*, Divus Augustus 31: После боговите најголема почест за владателите на идните поколенија.

¹⁰³ Res gestae Divi Augusti, 8: "Legibus novis me auctore latis multa exempla maiorum exolescentia iam ex nostro saeculo reduxi et ipse multarum rerum exempla imitanda posteris tradidi."

и здрав модел (пример) на однесување на древните Римјани и препорачлив за неговите современици.

1.2 Рим во делото на Ливиј

Според раскажувачкиот концепт на Ливиј историјата е претставена "панорамски"¹⁰⁴, како тек на дела низ времето, но со јасно оставени траги во сегашноста¹⁰⁵. Тит Ливиј, родум од старинскиот и со конзервативни норми на однесување Патавиј, но *civis Romanus* по граѓанскиот статус, во првите пет книги се обидува да ја претстави изворната римска суштина (спротивставувајќи ја на сегашната) и од темното минато да осветли примери за изворните и здрави римски доблести што беа вистински водичи на Римјаните низ времето. Првата пентада е заокружена целина (од аспект на форма и содржина)¹⁰⁶ која го прикажува и сфаќањето на Ливиј за историјата во циклуси. Првиот циклус е создавањето на Рим, растење до одредена фаза, морален пад при наездата на Галите (390 г. пр. Хр.) и *refundatio* од страна на Камил. Текот на овој развој, особено моралниот пад (што се случил заради алчноста на Римјаните) и обновата на Рим во V кн. Ливиј имплицитно го поврзува со настаните од своето време. Ливиј ја пишува првата пентада кога Рим го доживува моралниот пад во доцната република и настаните околу Актиј што доведоа до пресвртна точка дека римската

¹⁰⁴ P. G. Walsh, *op. cit.* 45.

¹⁰⁵ C. Kraus - A. J. Woodman, *op. cit.* 53 - 56.

држава и општество можат да се реформираат преку процес на *refundatio*.¹⁰⁷

Рим во делото на Ливиј не е метафизички простор, ниту празен романтичен идеал; стариот Рим е факт со иста топографија како и современиот Рим, само што дејствувањето на тогашните луѓе, мотивите за нивните дејствија и нивниот однос кон Рим се различни од современиците на Ливиј.

Раскажувањето на Ливиј има централно организиран простор: Рим е центар на империјата со која владее, а Капитол е центар на Рим, неменливиот центар на римската религија, дом на божествата што се извор на римската надмоќ.

Првата пентада има клучна важност заради првиот циклус на создавање (*conditio*), опаѓање на Рим (*declinatio*) и пресоздавање (*refundatio*). Таа почнува и завршува со разорување на два града: на почетокот е уништувањето на Троја, а на крајот - опис на амбиентот на разрушениот и запален Рим по заземањето од Галите каде новиот *conditor* на Рим - Камил ја говори својата вдохновена и убедлива беседа во духот на римската *pietas* за возобновување на Рим.

Уништувањето на Троја не остава надеж за обновување, па Ајнеј воден од боговите со пенатите бара место за основање на новиот

¹⁰⁶ Краткиот увод на почетокот на VI кн. посочува дека Ливиј ја замислил и реализирал како заокружена целина. За ова прашање поопширно види: C. S. Kraus and A. J. Woodman, *Latin Historians*, Oxford, 1997, 58 - 59.

град. Заземањето на Рим од Галите е сосем различно: Галите не успеале да го освојат домот на римските богови, Капитол, така најсветиот дел од Рим останува неосквернат.

Во временски дијапазон од 8 века (од пропаста на Троја, од кадешто почнува раскажувањето на Ливиј, до заземањето на Рим од Галите) точно на средина, централно е поставено основањето на Рим од неговиот епоним Ромул. Иста временска симетрија има од основањето на Рим до *restoratio Romae* на Август (8 века) и точно на средина на овој временски тек е поставено *refundatio Romae* од страна на Камил.¹⁰⁸

Според Ливиј, величието на Рим се должи на изворните богови, судбината (*fatum* и *fortuna*) и на дејстувањето на индивидуите.

1.2.1 Изворните богови и Рим

Ливиј повеќе се обидува Римјаните да ги убеди отколку што самиот е убеден дека во древното време боговите се манифестирале поинаку отколку во сегашноста. Своео раскажување Ливиј го почнува *ab illo tempore* за кое фактографијата исчезнала во длабокото минато, кое се задржало само во народното паметење во верзија каде се изгубила границата меѓу божествените и човечките дела. Иако самиот

¹⁰⁷ Cf. Gary B. Miles, *Livy: Reconstructing Early Rome*, 1995, 75 - 109.

¹⁰⁸ Од основањето на Рим 753г. пр. Хр. до 390 г. пр. Хр. кога беше освоен од Галите 363 год. колкушто има од 390 г. пр. Хр. до 27 г. пр. Хр. кога Август стана принкепс. Истата симетрија и за Алба Лонга - Рим од основањето до рушењето 400 год. исто така. Поопширно види G. Miles, *Livy: Reconstructing Early Rome*, 75 - 109.

изјавува дека "...ea nec adfirmare nec refellere in animo est" "ниту ги прифаќа, ниту ги одбива старите легенди"¹⁰⁹ сепак ги внесува во својата историја. Неговиот став е дека на длабоката старина треба да ѝ се прости мешањето на божествените и човечките дејствија. Овој став посочува дека Ливиј рационалистички дури и критички (скептично) гледа кон поетско-митските преданија, но знаејќи дека факти за толку старо време не можат да се ископаат од темните простори на древноста, свесно, во отсуство на друг поубедлив аргумент, го става римското величие како аргумент: "Et si cui populo licere oportet consecrare origines suas et ad deos referre auctores, ea belli gloria est populo Romano, ut, cum suum conditorisque sui parentem Martem potissimum ferat, tam et hoc gentes humanae patiantur aequo animo quam imperium patiuntur."

"Ако на некој народ треба да му се дозволи да го овековечи својот настанок и да се повика на боговите како основачи, таа чест му припаѓа на римскиот народ, бидејќи за свој основач и прародител го зема најмоќниот Марс. Ова и другите народи треба мирно да го прифатат како што ја прифатиле и неговата власт."¹¹⁰

Иако на ваквите приказки "не им дава големо значење"¹¹¹ со тоа што ги запишува во своето дело им дава двојна улога: овие приказки ја рефлектираат вистината на симболичен начин за божественото

¹⁰⁹ AUC, Praefatio, 6.

¹¹⁰ AUC, Praefatio, 7-8.

¹¹¹ AUC, Praefatio, 8-9: "Haec et his similia..haud in magno equidem ponam discrimine."

потекло на Римјаните, а од аспект на раскажување помагаат за создавање на хронолошкиот континуитет на римската држава.

Рационалистичкиот и на места скептичен став на Ливиј кон божествата се согледува и на повеќе места низ првата пентада.

"Vi compressa Vestalis cum geminum partum edidisset, seu ita rata, seu quia deus auctor culpaе honestior erat, Martem incertae stirpis patrem nuncupat."

"Штом силуваната Весталка роди близнаци, било поради тоа што таа така мислеше или поради тоа што почесно беше бог да се прикаже како причинител на престапот, таа го посочи Марс за татко на сомнителниот пород."¹¹²

Како официјална верзија за смртта на Ромул Ливиј ја соопштува онаа според која првиот римски крал исчезнал во облаци, веднаш потоа известува дека и тогаш имало луѓе кои тврделе дека Ромул не се обоготворил, туку го растргнале патрикиите.¹¹³ На крајот на прикаската за Ромул, Ливиј додава свој коментар: "Mirum quantum illi viro nuntianti haec fides fuerit, quamque desiderium Romuli apud plebem exercitumque facta fide immortalitatis lenitum sit."

¹¹² AUC I 4.

¹¹³ AUC I 16.

"Чудно е колку му се поверувало на човекот што го јави ова и како смртта на Ромул кај народот и кај војската беше олеснета со вербата во бесмртност."¹¹⁴

Многу содржајна мисла што го посочува односот на Ливиј кон божествата е дадена во завршната реченица во неговиот Предговор, којашто е инвокација на боговите и божиците во манир на поетите за да дарат добар успех на делото.

"Cum bonis potius ominibus votisque et precationibus deorum dearumque, si, ut poetis, nobis mos esset, libentius inciperemus, ut orsis tantum operis successus prosperos darent."

"Подобро да започнеме и ние, како што имаат обичај поетите, со добри предзнаци и завети, со молитви кон боговите и божиците да му дарат добар успех на големото започнато дело."¹¹⁵

Инвокацијата на божествата¹¹⁶ е дотерано, реторички смислено место заради ефектно завршување на Предговорот; таа веројатно и нема друга функција што би се поврзала со длабочината на верата на Ливиј во римските божества, а и сосем точно ја рефлектира духовната клима во Рим во современоста на Ливиј кога боговите и божиците беа "повикувани" само во книжевни и поетски дела и тоа најмногу како стилски и реторички украси.

¹¹⁴ AUC I 16.

¹¹⁵ AUC, Praefatio, 12-13.

¹¹⁶ Види М. Višić, *Kult Muza u evropskoj književnoj tradiciji*, Sarajevo, 1989, 109-110.

Дејствијата на луѓето и предзнаците од боговите се насочени кон едно место - Рим. При описот на сите дејствија Ливиј се концентрира на улогата и ангажирањето на луѓето од аспект на почитување на божествата и *mores maiorum* и на напредокот на Рим како последица на дејствувањето на оваа заедничка спрега.

"Idque omen auguriumque ita acceptum est, non motam Termini sedem unumque eum deorum non evocatum sacratis sibi finibus firma stabiliaque cuncta portendere. Hoc perpetuitatis auscipio accepto secutum aliud magnitudinem imperii portendens prodigium est..."

"Овој знак и пророштво така беа протолкувани што постојаноста на седиштето на Термин, а и тоа што на овој, единствен од сите богови, не му е поместено посветеното место, ја претскажува постојаноста и сигурноста на сè. Откако е прифатено ова претскажување за вечноста следеше второ кое ја претскажуваше величината на империјата."¹¹⁷

Божествата во раскажувањето на Ливиј повеќе имаат место и улога на цивилизаторски, социолошки и психолошки елемент отколку религиозен, а луѓето од древниот Рим пак се одликуваат со голема богобојазливост (*pietas*). Според раскажувањето на Ливиј молитвата на основачот и првиот крал на Рим - Ромул кон Јупитер Статор многу повеќе содржи психолошки момент отколку религиозен.

¹¹⁷ *AUC*, I 55.

"Haec precatus, velut si sensisset auditas preces, inquit..."Дури вака се молеше како да сети дека молитвите му се услишени, па рече..."¹¹⁸

Вториот крал , мудриот и набожен Нума, ѝ дава социолошка димензија на верата. Тоа Ливиј сосем рационално го изложува вака:

"Clauso eo cum omnium circa finitimorum societate ac foederibus iunxisset animos, positus externorum periculorum curis ne luxuriarent otio animi, quos metus hostium disciplinaque militaris continuerat, omnium primum rem ad multitudinem inperitam et illis saeculis rudem efficacissimam, deorum metum iniciendum ratus est. Qui cum descendere ad animos sine aliquo commento miraculi non posset, simulat sibi cum dea Egeria congressus nocturnos esse; eius se monitu, quae acceptissima diis essent, sacra instituere, sacerdotes suos cuique deorum praeficere."

"Нума го затвори (храмот на богот Јанус) бидејќи со сите соседи наоколу склучи сојуз и договори. Штом ги остави грижите за опасностите однадвор, за да безработицата не го разузда народот, зашто стравот од непријателот ја одржуваше војничката дисциплина, како прво пред сите работи смисли дека треба да се создаде страв од боговите меѓу народот што беше неопитен и суров во тие времиња. Стравот не може да се всади во душата ако не се измисли некое чудо, [та така] тој измисли дека ноќе се сретнува со божицата Егерија и дека

¹¹⁸ AUC I 12.

таа го опоменала да ги востанови овие светињи како најприфатливи за боговите и на секој бог му определи свештеник.¹¹⁹

Според ова би заклучиле дека Ливиј ги опишува и толкува влијанијата на римските изворни божества на сосем рационалистички начин, својствен и прикладен на неговото време. Ливиј не очекува неговите современици да ја сфатат и толкуваат *pietas* (набожноста) како нивните предци во времето на Нума. *Pietas* е чувство на почит, љубов кон она што припаѓа на Рим и Римјаните, патриотизам, па и благодарност кон изворните божества.¹²⁰

1.2.2 Стоичка аура на *Fatum* и *Fortuna*

Во целата пентада прогресивното величие на Рим е претставено како неизбежно и предодредено. Периодот на раната римска историја е прикажан како период на проба во којшто се тестираат и зацврстуваат римските воени и граѓански *virtutes* за да се оспособи Рим да стане најмоќна империја во целиот свет. Начинот на којшто Ливиј го опишува предодредениот раст на Рим, историските циклуси на *conditio*, *declinatio* и *refundatio* содржи патина од философски убедувања и ставови на Ливиј што произлегуваат од неговото време и философскиот правец од тој период - стоицизмот. Стоичката философија, како мошне блиска на римскиот изворен менталитет,

¹¹⁹ *AUC* I 19.

¹²⁰ И самиот Август докрај целосно не ги почитувал само изворните римски божества. Види: C. Suetonii Tranquilli, *De vita Caesarum*, Divus Augustus, 96.

природно се надградува врз него потпирајќи се на два стожера: римската држава и религијата. Стоичката доктрина навлегла во Рим поодамна, а особено била распространета во Августовиот период. Стоицизмот од овој период не се занимава многу со државата и облиците на државно управување, туку со моралното усовршување на поединецот преку строга самодисциплина и со развиено чувство за должност кон себе и кон другите.¹²¹ Во своето раскажување Ливиј се повикува на овие принципи, но се повикува и на должното почитување на изворните римски божества што во тој период било доживувано како анахроно. Во првата пентада сите дејства што доаѓаат од божествените сфери Ливиј ги припишува на изворните римски божества, но покрај нив присутно е и дејствувањето на Провидението (Προνοία). На неколку места во раскажувањето може основано да се претпостави дека тие содржат стоички елементи.¹²²

Употребата на *fatum* и *fortuna* кај Ливиј најчесто содржи смисла на претсказанија, знаменија (божествен глас) што произлегуваат од римската религиозна размисла¹²³ или се конвенционални изрази за "смрт" без телеолошко значење што се присутни кај раните историографи¹²⁴. Освен ваквите места има и други каде што Ливиј ги интерпретира настаните од стоичка гледна точка.

¹²¹ M. Rostovtzeff, *Greece - Rome*, 385-394.

¹²² P. G. Walsh, "Livy and Stoicism", *AJPh*, 1961, 355-375.

¹²³ *AUC* V 16, V 19.

¹²⁴ P. G. Walsh, "Livy and Stoicism", *AJPh*, 362

"Sed debebatur, ut opinor, fatis tantae origo urbis maximique secundum deorum opes imperii principium."

"Но како што мислам, потеклото на толкавиот град и почетокот на најголемото кралство, второ по она на боговите, се должеше на судбината."¹²⁵

Наредниот пример за предодреденост на настаните е од животот на кралот Сервиј Тулиј којшто за да го избегне гневот на Тарквиниевци ги мажи своите ќерки со синовите на Тарквиниј Приск. Тоа е проследено со следниот коментар на Ливиј:

"... Nec rupit tamen fatis necessitatem humanis consiliis quin invidia regni etiam inter domesticos infida omnia atque infesta faceret...tulit enim et Romana regia sceleris tragici exemplum, ut taedio regum maturior veniret libertas ultimumque regnum esset quod scelere partum foret."

"...Сепак со човечки постапки не ја прекина нужноста на судбината, та зависта за кралска власт дури и меѓу блиските правеше сè да е недоверливо и непријателско... Имено и римската кралска куќа даде пример за трагично злосторство, така што поради омразата кон кралевите побрзо созреа доаѓањето на слободата и ова беше последно кралско владеење родено од злосторство."¹²⁶

¹²⁵ AUC, I 4.

¹²⁶ AUC I 42.

Во првиот навод создавањето на Рим како најмоќна држава на светот се должи на судбината (*fatum*), а во вториот веќе се наведува дека не е предодредено само основањето, туку растот па и државното уредување на Рим.

Предодреденоста на римското величие кажано е и во неколку цитати каде *Fortuna* го насочува предодредениот тек на настаните.

Кога Волските и Ајквите се подготвуваат да го нападнат Рим, па место тоа се напаѓаат едни со други, сето ова Ливиј го припишува на *Fortuna populi Romani*¹²⁷: "*Hinc ex certamine, Volsci Aequine imperatorem coniuncto exercitui darent, seditio, deinde atrox proelium ortum. Ubi fortuna populi Romani duos hostium exercitus haud minus pernicioso quam pertinaci certamine confecit.*"

"Од ова натегање дали Волските или Ајквите ќе ѝ дадат заповедник на здружената војска се појави бунт, а потоа и жестока битка. Така среќата на римскиот народ ги уништи двете непријателски војски, во борба колку погубна толку долготрајна."¹²⁸

На овие места каде што Фортуна се јавува како *fortuna populi Romani*, *fortuna urbis* се доближува или изедначува со заштитничката улога на Тихе (како хеленистичко влијание). Сепак кај Ливиј овде Фортуна не е употребена како еквивалент на "среќен случај", "среќна

¹²⁷ Покрај општата манифестација на божествената моќ во стоичка смисла има и Среќа на римскиот народ, на градот Рим и сл. Види P. G. Walsh, *Livy: His Historical Aims and Methods*, 1961, 368.

околност", зошто меѓусебното уништување на двете војски се толкува како неизбежен настан во растот на римската моќ.¹²⁹

Ливиј на Фортуна ѝ дава улога различна од улогата на Тихе во хеленистичкиот период којашто го симболизира непредвидливиот елемент во животот¹³⁰. Фортуна се изедначува со божествена моќ која се грижи поединецот на крај да добие заслуга / казна за своите дела.

"...C. Sempronius...tamquam constantissimae rei, fortunae fretus, quod victoris populi adversus victos dux esset, omnia temere ac neglegenter egit, adeo ut disciplinae plus in Volsco exercitu quam in Romano esset. Ergo fortuna ut saepe alias virtutem secuta."

"...Г. Семпрониј...надевајќи се на среќата, како таа да е нешто најцврсто, кога беше водач на победничкиот народ против победените, сè направи толку на слепо и без грижа, што многу повеќе дисциплина имаше во војската на Волските отколку на Римјаните. Значи, среќата, како често и другипати, ја следеше доблеста."¹³¹

Успехот е последица на храброст, проценка и дисциплина, а среќата е на страната на тие што ги имаат овие квалитети. Среќата (Fortuna) е непостојана само во очите на оние што не се придржуваат на стоичките доблести. Во ист тон им говори и Камил на Римјаните:"

¹²⁸ AUC II 40.

¹²⁹ P. G. Walsh, *op. cit.* 1961, 369.

¹³⁰ Тихе во хеленистички период кај Полибиј. Ливиј кога го користи Полибиј за извор свесно ја иззема улогата на Тихе. Тихе како судбина на градовите е мошне честа на епиграфските споменици.

Intuemini enim horum deinceps annorum vel secundas res vel adversas, invenietis omnia prospere evenisse sequentibus deos, adversa spernentibus."

"Погледнете ги успесите и несреќите во овие години со ред, па ќе видите дека сè одеше на добро кога ги слушавме боговите, а на лошо кога ги презиравме."¹³²

Заклучокот е дека за постоењето на Рим одлучиле боговите, ама *каков Рим* ќе постои зависи од односот на луѓето кон боговите и дејствијата на луѓето. И според изворната римска религија и според стоичкото философско убедување индивидуите што ги почитуваат правата на боговите и на луѓето се успешни, додека другите претрпуваат неуспеси и ѝ нанесуваат штета на државата.

1.2.3 Viri optimi

Успешноста на Римјаните од минатото, покрај на божествата и судбината, се должи и на доблестите (храброст, дисциплина, набожност, чесност, умереност) на исклучителните водачи¹³³. Дејствијата на луѓето се активната компонента во извршувањето на волјата на боговите и на судбината. Портретите на одличните римски водачи кои придонеле за зацврстување на државата, кралевите Ромул, Нума и Сервиј Тулиј, Лукиј Јуниј Брут, Камил, посочуваат на улогата и значењето на *vir unus* во значајни моменти за државата. Ромул, како *vir*

¹³¹ AUC IV 37.

¹³² AUC, V 51.

¹³³ AUC II 55.

unus, ја спасува римската држава од Сабињаните¹³⁴, Лукиј Јуниј Брут¹³⁵ ја спасува римската држава од кралевите и ја воведува слободата, Камил¹³⁶ го спасува Рим од Галите, а и го обновува уништениот Рим. Ливиј "парцијално" ги прикажува овие исклучителни мажи од најраниот период на римската историја, главно и скоро секогаш само од аспект на нивни особини и извршени дела за римската држава.¹³⁷ Заради заложбите на овие луѓе за римската држава и делата што ги направиле за неа; тие од Ливиј се квалификувани како *conditores* коишто ја збогатиле, зголемиле, подобриле римската држава. Токму овие квалификативи - заради нивниот однос кон државата - им даваат *auctoritas* (авторитет, углед, моќ, власт). *Auctoritas* е поимот што најмногу ја одразува семиотиката на Августовото доба, во кој, покрај што се збрани и напластени значењата што ги "стекнал" овој поим низ времето, во семиотиката на Августовиот период особено се нагласува неговата коренска врска со *augeo*, *augurium* и *augustus* (па и *Augustus*).

Терминот *auctoritas*, преземен од древното римско право, Ливиј го спомнува многупати во првата пентада при описот на настани од древното минато, а со значење како во неговото време. Авторитет има сенатот¹³⁸, консулите¹³⁹, во семејството *pater familias*¹⁴⁰; дури и Евандер,

¹³⁴ *AUC* I 12.

¹³⁵ *AUC* I 60.

¹³⁶ *AUC* V 55.

¹³⁷ За разлика од него Салустиј и Такит ги опишуваат и анализираат лицата од повеќе аспекти.

¹³⁸ *AUC* V, 9

¹³⁹ *AUC* III, 18.

синот на пророчицата Кармента, од времето пред да биде основан Рим има авторитет.¹⁴¹ Кај Ливиј зборот авторитет секогаш е со исто значење како што е употребен и од самиот Август во неговиот тестамент.¹⁴² Auctoritas на луѓето им даваат заслугите што ги направиле за државата, тие главно се доблесни личности кои придонесуваат за зголемување и зацврстување на римската држава.

Иако Ливиј во првата пентада раскажува за најраните почетоци на Рим, сепак во своето раскажување "вметнува" две личности што ја претставуваат сегашноста, коишто се претставени на ист начин и во ист стил како и древните војсководители и имаат auctoritas. Едниот е самиот автор, Ливиј, присутен низ целото дело во улога на "патувач низ времето"¹⁴³, водич и интерпретатор¹⁴⁴ на римските доблести низ времето. Иако во првата пентада "често" се сретнуваме со Ливиј, иако има доста глаголски форми во 1 л. еднина (места претежно поврзани со изворите за делото на Ливиј, кого го прифаќа или не и зошто), сепак Ливиј и себе си се претставил како и неговите јунаци: ги изложил своите мотиви и своите *res gestae*, а оценувањето им е препуштено на читателите. Од исказите во делото дознаваме за неговиот патриотизам,

¹⁴⁰ AUC IV 45.

¹⁴¹ AUC I 7: Euander tum ea profugus ex Peloponneso auctoritate magis quam imperio regebat Iosa. (Тогаш во оваа област владееше Евандер, бегалец од Пелопонес, служејќи се повеќе со авторитет отколку со сила.)

¹⁴² Res gestae Divi Augusti 12: Ex senatus auctoritate; 28: mea auctoritate deductas habet; 33: Post id tempus auctoritate omnibus praestiti, potestatis autem nihilo amplius habui quam ceteri qui mihi quoque in magistratu conlegae fuerunt.

¹⁴³ M. Jaeger, *Livy's Written Rome*, 178.

¹⁴⁴ C. Kraus and A. J. Woodman, *op. cit.* 70-74.

слободољубие, гордост што римската држава како ниедна на светот може да се пофали со многубројни примери за доблесно однесување. Делото на Ливиј создава и има сопствена политичка *auctoritas*.

Втората личност што ја претставува сегашноста и тоа спомната во I и IV книга по еднаш¹⁴⁵ е Кајсар Август. Во првата пентада Ливиј експлицитно го спомнува Августа со називот *Caesar Augustus* само двапати.

Првиот пат, кога Ливиј раскажува за владеењето на римскиот крал Нума којшто го изградил храмот на богот Јанус за да покажува дали Рим е во војна или во мир.

"...apertus ut in armis esse civitatem, clausus pacatos circa omnes populos significaret. Bis deinde post Numae regnum clausus fuit, semel T. Manlio consule post Punicum primum perfectum bellum, iterum, quod nostrae aetati dii dederunt ut videmus, post bellum Actiacum ab imperatore Caesare Augustopace terra marique parta."

"...(Храмот) е отворан за да покажува дека државата е во војна, а затворан за да означува дека сите околни народи се во мир. Двапати по владеењето на Нума бил затворан, еднаш во времето на консулот Т. Манлиј по завршувањето на Првата Пунска војна, вториот пат, што

¹⁴⁵ Понатаму низ зачуваните книги на делото се сретнува уште двапати во XXVIII, 12 за покорувањето на Хиспанија под негово водство и *Periocha* LIX каде што е наведено употребувањето од страна на Август на говорот на Квинт Метел за социјалната реформа.

боговите дадоа да го видиме во нашево време, после Актијската војна кога Кајсар Август воведо мир по море и копно."

Вториот пат Ливиј го спомнува Августа во IV книга кога раскажува за дарот (*spolia opima*) што А. Корнелиј Кос како консул го поставил на жртвеникот на Јупитер Феретриски. Постарите автори го наведуваат А. Корнелиј Кос како војнички трибун, а не како консул.

"...Hoc ego cum Augustum Caesarem, templorum omnium conditorem ac restitutorem, ingressum aedem Feretrii Iovis, quam vetustate dilapsam refecit, se ipsum in thorace linteo scriptum legisse audissem, prope sacrilegium ratus sum Cosso spoliis suorum Caesarem, ipsius templi auctorem, subtrahere testem."

"...И јас слушнав дека Кајсар Август, основач и обновувач на сите храмови, кога влегол во храмот на Јупитер Феретриски, кој бил распаднат од старост, сам го прочитал натписот на лениот оклоп. Ми се чини дури како светогрдие кога на Кос и на неговиот плен би му одзеле сведок како Кајсар, основачот на овој храм."

Првиот пат Август е спомнат како миротворец, сличен на Нума, а вториот пат како обновувач на прастарите римски храмови, како врска со изворното древно минато на Рим. Никаде Ливиј не го возвеличува Август како што тоа го правеле поетите од Августовото доба.¹⁴⁶

¹⁴⁶ Вергилиј, Тибул, Хоратиј во некоја мера.

Имплицитно спомнување на Август има во предговорот кога го опишува современиот Рим: "...donec ad haec tempora, quibus nec vitia nostra nec remedia pati possumus, perventum est."

"...Сé дури не се дојде до нашево време кога веќе не можеме да ги трпиме ни пороците ни лекот за нив."¹⁴⁷

Неколку места во првата пентада оставаат простор да се претпостави дека Ливиј мислел на Августа. На пр. при описот на мирољубивиот и набожен Нума и затворањето на храмот на Јанус, на вдохновениот и набожен диктатор Камил кого Ливиј го нарекува *pater patriae*¹⁴⁸. Во тој контекст би можеле да додадеме дека можна е слична асоцијација на Август при опишувањето на владеењето на Сервиј Тулиј кога вели: "Id ipsum tam mite ac tam moderatum imperium tamen, quia unius esset, deponere eum in animo habuisse quidam auctores sunt, ni scelus intestinum liberandae patriae consilia agitanti intervenisset."

"Тоа, иако беше мошне благо и умерено владеење, сепак, бидејќи беше власт на еден човек, тој, според некои писатели, мислел

¹⁴⁷ *AUC*, Praefatio, 9-10.

¹⁴⁸ Ова најверојатно е анахронизам зашто ова почест во Рим била воведена дури во средината на 1 в. пр. Хр. и тоа првпат доделена на М. Тулиј Кикерон кој дури бил консул ја открил заверата на Катилина (според Плутарх). Највисока почест во римската република. Август исто така бил наречен *pater patriae* кога ги оставил диктаторските овластувања и објавил обнова на римската република. После Августа сите императори (цареви) ја добиваат оваа титула, која јасно дека е *pro forma* и во која не останало ништо од првичната причина за што се доделувала.

да се повлече ако фамилијарното злосторство не го спречеше во намерите за ослободување на татковината."¹⁴⁹

Двете експлицитни спомнувања и неколкуте "асоцијации" на Ливиј за Августа се далеку од доволни од текстот на Ливиј да се открие и "направи" портрет на Август што би ни укажал каков бил ставот на Ливиј кон принкепсот. Август и неговата реставрација најприсутни се во делото на Ливиј преку поттикнување кон доблесно однесување со примери за доблестите на древните Римјани.¹⁵⁰

Запишувањето на целокупната римска историја, *што сите ја знаат* според зборовите на Ливиј, од аспект на клучните римски доблести, почитувањето на *mores maiorum*, римската изворна богобојазливост, се совпаѓа и хронолошки и содржински скоро со сите зафати на Август за реставрација на римската република. Дали Ливиј ги согледувал суштинските причини што водат кон стрмоглавување на римската држава на сличен начин како и принкепсот Август, па од патриотски причини ја запишувал историјата на римскиот народ, во која многу повеќе внимание е посветено *како* Римјаните ја одржувале и зајакнувале својата држава отколку *што* се направиле или Ливиј бил "само" епифајноменон на Августовиот режим?

¹⁴⁹ AUC I 48.

¹⁵⁰ Res gestae Divi Augusti, 8, C Suetonii Tranquilli, *De vita Caesarum*: Divus Augustus 31; 74; 89.

Прашањето за односот на Ливиј кон Август има постојан интерес кај проучувачите на Ливиј. Многубројните согледувања, мислења, анализи и хипотези ги поларизираат истражувачите во две групи. Едни сметаат дека како што и останатите книжевни творци од тој период своите дела ги ставиле во служба на Августовиот режим, така било и со Ливиј.¹⁵¹

Втората група, пак, спротивно на претходните заклучуваат дека Ливиј бил самостоен во пишувањето на своето дело особено мислејќи на републиканскиот став на Ливиј кој се препознава низ неговото дело.¹⁵²

И обете страни главно ги користат истите аргументи при своето докажување: тие секогаш Ливиј и политичката димензија на неговото дело ја мерат во однос на Август.¹⁵³ Факт е дека дел од римските аристократи со републикански став по победата на Август се повлекуваат, факт е дека побунтовните од нив што пишуваат против принкипатот завршуваат во прогонство, а нивните дела се запалени¹⁵⁴.

Во делото на Ливиј нема револуционерни идеи кои кај римскиот народ

¹⁵¹ R. Syme, 1939, 459 - 475

¹⁵² T. J. Luce, *Livy: The composition of His History*, 1977 Introduction, xxv; Idem, "Livy, Augustus and the Forum Romanum", *Between Republic and Empire: Interpretations of Augustus and His Principate*, Berkeley, 1990, 123 - 138; C. Kraus, "No Second Troy", *TAPA* 124, 1994, 267 - 289; C. Taciti, *Annales IV*, 34.

¹⁵³ A. Feldherr, *Spectacle and Society in Livy's History*, 1998, 8.

¹⁵⁴ Списите на ораторот Тит Лабиен врз основа на Сенатска одлука се спалени, а тој се самоуби; ораторот Касиј Север доби прогонство на Крит.

би поттикнале идеи против Августовата власт. Напротив, делото на Ливиј е комплементарно со политичките потфати и насоки на принкепсот како што беше погоре посочено, така што Ливиј најверојатно го сфаќа Августа како *vir unus* што ќе ја спасел Римската република како што имало многу случаи и во минатото. Има многу примери во историјата на Ливиј каде заложбите на многубројни еманации на *vir unus* се од клучна важност за постоењето на римската држава. Покрај тоа, во времето на Августа е сè уште жива и активна идејата за *Res publica Romana*¹⁵⁵, и самиот Август покрај републиканскиот речник што го користи ги возобновува сите стари републикански институции.

Ливиј кога го опишува Августа се служи со зборовите *conditor*, *restitutor* и *auctor*¹⁵⁶ како и за бројни други римски водачи од минатото. Никаде низ првата пентада не ја спомнува Августовиот *auctoritas* (углед, достоинство, чест, авторитет).

Според она што го раскажува Ливиј за најдобрите мажи од римското минато, како *argumentum ex silentio* се подразбира дека Август е лице што по своите заслуги за *res publica Romana* се вбројува во редот на *conditores*, основачите, возобновувачите на Рим, лице што има авторитет, што е основа за неговото владеење, кој може да го

¹⁵⁵ Cf. M. Rostovtzeff, *op. cit.* 385.

поттикне римскиот народ да се врати на својата изворна суштина. Од овој аспект и Ливиј и Август имаат иста цел и нивниот труд е комплементарен - во центарот на нивните интереси е *res publica Romana*.¹⁵⁷

¹⁵⁶ *AUC* IV, 20.

¹⁵⁷ Ливиј искрено верува во возобновувањето на римската република, во доблестите на нејзините исклучителни водачи низ историјата, додека личноста на божествениот Август и неговиот принкипат се истражувани од бројни научници, при што има разни мислења претежно негативни Волтер, Монтескје, Гибон, Сенека. М. Ростовцев, се издвојува со позитивно мислење за Августа велејќи дека тој правилно ги сфатил силите што дејствуваат и искрено сакал да ја возобнови римската република.

2. ИЗВОРИ ЗА ДЕЛОТО НА ТИТ ЛИВИЈ

"...Quinque libris exposui, res cum vetustate nimia obscuras, velut quae magno ex intervallo loci vix cernuntur, tum quod parvae et rarae per eadem tempora litterae fuere, una custodia fidelis memoriae rerum gestarum, et quod, etiam si quae in commentariis pontificum aliisque publicis privatisque erant monumentis, incensa urbe pleraeque interiere..."

"Во пет книги изложив настани кои колку што се нејасни поради големата старост, како одвај да се гледаат од голема далечина, толку и поради тоа што во тоа време документите, единствениот вистински чувар на сеќавањето на настаните, биле ретки и малубројни и ако нешто имало во белешките на понтифиците и во другите јавни и приватни документи, најголемиот дел се изгубиле кога бил запален градот." ¹⁵⁸

Со оваа реченица Ливиј ја релативизира точноста на изворите врз кои се потпира во првата пентада. Ставот што го содржи оваа реченица укажува и на критериумите што ги имал Ливиј за историска точност и вистинитост: изворните споменици и документи се највалиден доказ и факт. Но периодот на длабоката старина не само

¹⁵⁸ AUC VI 1.

што нема многу такви споменици, туку тој временски сегмент од историјата често се темели врз приказни од традицијата.

Ливиј не е оригинален мислител, ни истражувач. За да го состави своето дело тој се потпира исклучително врз изворна литература. Извор, во поглед на делото и начинот на работа на Ливиј, особено во првата пентада, се делата на постарите историографи, а не изворни документи, какви што сепак постоеле, но веројатно не биле директно користени од Ливиј.

Изворите пак што ги користел не се дела што изворно потекнуваат од историските периоди за кои пишува Ливиј, туку се многу подоцна составени за настани што веќе долго време биле одминати. Значи кај Ливиј во најголем дел раскажувачка подлога се претходните историографски дела. Втората компонента е "надградбата" во која Ливиј ја внесува својата лична, патриотска, морална, религиозна мотивација. Во овој втор елемент Ливиј е ненадминат, совршен уметник, раскажувач. Но во првиот е невешт и мошне често сосем слаб истражувач без критички пристап¹⁵⁹.

¹⁵⁹ P. G. Walsh, *op. cit.* 141: Above all, in considering Livy's choice of sources, one should remember that he is not an original researcher; his aim was to encase reliable facts ascertained by others in a worthy literary framework. One can condemn his lack of historical sense in failing to approach directly the documentary and earliest literary evidence; but one can also applaud the astute choice of sources which were the best available for his literary and patriotic approach, and which were also easily accessible and easily read.

Најголемата забелешка на Ливиј како историограф што е тоа што не го истражувал и не го евалуирал изворниот документарен материјал.¹⁶⁰

Сепак сите забелешки упатени до Ливиј како историограф немаат своја оправданост, затоа што Ливиј уште во предговорот сосема јасно и отворено ја истакнува својата намера: *a primordio urbis res populi Romani perscripserim* (да ја запишам историјата на римскиот народ од настанокот на градот). Тој не ја истражува римската историја, тој ја запишува историјата која колку што е стара, толку е и позната.

Употребата на глаголот *perscribere* кај Ливиј заслужува да се анализира со поголемо внимание. Овој глагол Ливиј го употребува со значење да опише дејство на лице што сведочи или запишува законски документи, а тоа го прави со буквално (точно) запишување на материјалот за што нема авторска одговорност.¹⁶¹ Според тоа Ливиј има цел да ги запише извршените дела на римскиот народ такви какви што ги нашол во своите извори¹⁶².

¹⁶⁰ Idem, 110.

¹⁶¹ Cf. Mary Jaeger, *Livy's Written Rome*, 2000, 179: If we read the opening sentence with an eye to this act of simple transcription, then Livy stands outside his work. He intends merely to set down the *res gestae populi Romani* as he finds them in his sources, from the beginning of the history to the last event and the last word on the last papyrus roll.

¹⁶² М. Џегер посочува дека Ливиј му дава и други значења на глаголот *perscribere* во деловите каде Ливиј како наратор се осврнува на неговиот акт на пишување, а тоа остава простор за поинаква интерпретација на уводната реченица. Во тие делови (XXIII 48 4: *exitu aestatis eius qua haec gesta perscripsimus*; XXXI 1 2: *nam etsi profiteri ausum perscripturum res omnes*; XXXV 40 1: *abstulere me velut de spatio Graecae res immixtae Romanis, non quia ipsas operae pretium esset perscribere*.) Ливиј ја поврзува идејата за запишување на историјата на Рим со идејата "патување" низ историјата. Види Mary Jaeger, *op. cit.* 179.

Сличен став за историјата на Ливиј има и Плиниј Постариот, кој вели дека Ливиј ја запишал историјата (*буквално* " ја повторил" *repetit*). Тоа кај Плиниј се однесува на останатите дела кои биле напишани пред Ливиј, а не на историскиот настан што Ливиј сам би го опишал.¹⁶³ Значи, Ливиј пишува популарна историја во верзија што сите (т.е. Римјаните) ја знаат. Консултирајќи еден или повеќе извори Ливиј открива недоследности и контрадикторни известувања.

Таквите места низ првата пентада кадешто Ливиј открива збрка во податоците, кога напати и нему не му е сосем јасно што и како било, тој ги остава така какви што се: "*Sed inter cetera vetustate inconperta hoc quoque in incerto positum.*"

"Но, меѓу останатите работи скриени во минатото и ова е исто така неизвесно."¹⁶⁴

Некои такви места содржат јасна назнака дека заклучокот би можел да е поинаков од оној во известувањето, но Ливиј сепак ништо не менува. Прво затоа што тој ја *запишува историјата* (*perscribit*). Тоа значи дека тој не се чувствува овластен да прави официјални промени. Второ, овој пристап значи дека Ливиј ја бара историската вистина низ страниците на своите извори (*буквално* пренесувајќи го она што се раскажува), а не преку истражувачки и аналитички пристап.

¹⁶³ Plinius Maior, *op. cit.* 16.

¹⁶⁴ *AUC* IV 23; IV 20: *Ea libera coniectura est. Sed, ut arbitror, vana versare in omnes opiniones licet.*

"Alii ab numero avium, quae augurio regnum portenderant, eum secutum numerum putant, me haud paenitet eorum sententiae esse, quibus et apparitiores [et] hoc genus ab Etruscis finitimis, unde sella curulis, unde toga praetexta sumpta est, et numerum quoque ipsum ductum placet; et ita habuisse Etruscos, quod ex duodecim populis communiter creato rege singulos singuli populi lictores dederint."

"Некои мислат дека бројот на ликторите Ромул го определил според бројот на птиците кои во знамението му ја доделија кралската власт. Јас сепак се согласувам со оние што мислат дека ова обележје потекнува од соседните Етрурци, од каде што се преземени и курулниот престол и пурпурната тога. Така живеела Етрурците коишто од дванаесетте племиња избираа еден заеднички крал, а од секое племе се избираше по еден ликтор."¹⁶⁵

Во времето на Ливиј постоеле бројни документи што тој *можел* да ги користи.

2.1 Изворни документи во времето на Ливиј

2.1.1 Општ осврт

Во времето на Ливиј веќе постоеле многубројни изворни документи, дури и такви што се однесувале на постарите историски периоди. Иако за најраниот период од римската историја (според сведоштвото на Ливиј) немало многу документи, сепак и во негово

време "дошле" некои, кои ако не биле изворни, барем биле поблиску до времето за коешто Ливиј раскажува во првата пентада. Да ги наведеме најглавните што историското проучување ги потврдilo.

Annales Maximi, (*Големи леџоџиси*) преглед на историјата на Рим во 80 книги од доцниот II в. пр. Хр. објавени од П. Мукиј Скајвола¹⁶⁶ откако му завршила должноста pontifex maximus. *Големиите леџоџиси* биле објавувани врз база на годишните записи што ги воделе понтифиците (tabulae pontificum). Тие пак биле запишувани на бело обоени штици (tabulae dealbatae)¹⁶⁷ и секоја година поставувани на ѕидот на Regia, резиденцијата на pontifex maximus, а ги содржеле сите важни настани digna memoratu...domi militiaeque terra marique gesta per singulos dies.

На прашањето од кога потекнува овој обичај, научниците се со поделени мислења. Некои претпоставуваат дека најстарите вакви tabulae се јавуваат некаде околу 300 г. пр. Хр.¹⁶⁸ Други велат дека *Големиите леџоџиси* се правеле од V в. пр. Хр., а при навалата на Галите и освојувањето на Рим изгореле. Откако изгореле,

¹⁶⁵ AUC I 8.

¹⁶⁶ П. Мукиј Скајвола велик свештеник од 130 г. пр. Хр.; консул во 133 г. пр. Хр.

¹⁶⁷ М. Т. Ciceronis, *De oratore* II, 52; Servius Auctus, *Aeneis*, I 373. За ова прашање подетално види: Plinio Fraccaro, "The History of Rome in the Regal Period", *JRS*, Vol. XLVII, 1957, 59 - 65.

¹⁶⁸ Повеќе научници се согласуваат дека најстарите потекнуваат од III в. пр. Хр. по реорганизацијата на колегиумот на Pontifices, после усвојувањето на Lex Ogulnia во 300 г. пр. Хр. кога аугури од плебејско потекло можеа да учествуваат. Пооширно за ова cf. М. Rostovtzeff, *Rome*, 220- 261; Р. Fraccaro, *op. cit.* 62; Р. М. Ogilvie, пак смета, дека деталните записи на Ливиј во 2 - 5 кн. се потврда дека ги содржеле настаните од цел V и IV в. пр. Хр. Види Р. G. Walsh, 116 - 123.

понтифиците ги обновиле во скратена форма и биле објавени како *Annales maximi*. Кикерон спомнува дека во *tabulae dealbatae*¹⁶⁹ биле запишувани сите значајни настани, но најверојатно не по хронолошки редослед за историски потреби.

Според сè изгледа дека Ливиј користел публикувана верзија од нив со посредство на други автори, помладите аналести (претежно Валериј Антиас и Клавдиј Квадригариј), а не ги консултирал директно.¹⁷⁰

Во првата пентада Ливиј старите анали и книгите на магистратите ги спомнува 3 пати, но судејќи според она што го кажува, се чини дека тие исчезнале во пожарот кога Галите го зазеле Рим.

2. За *Libri lintei* (Плаџнениџе книџи) Ливиј вели дека постоеле, но секогаш ги поврзува со името на Ликиниј Макер. Овие книги содржеле листи на магистратите и се чувале во храмот на Јунона Монета. Автентичноста не им е сигурна. Според она што Ливиј го кажува за нив, тие се разликувале од *Annales Maximi*.¹⁷¹

3. *Senatusconsulta* (Сенаџски одлуки) постоеле како расположливи документи. Ливиј изјавува дека:

¹⁶⁹ M. T. Ciceronis, *De re publica*, I, 16.

¹⁷⁰ Cf. P. G. Walsh, *op. cit.* 111.

¹⁷¹ P. G. Walsh, *op. cit.* 112. Тој го прифаќа постоењето на овие книги и се согласува со анализата на Ogilvie, на IV и V кн. од Ливиј дека *Плаџнениџе книџи* значително се разликувале од *Големииџе анали*. Види: R. M. Ogilvie, "Livy, Licinius Macer, and the *Libri lintei*" *JRS*, 48 1958, 40.

"Institutum etiam ab isdem consulibus, ut senatus consulta in aedem Cereris ad aediles plebis deferrentur, quae antea arbitrio consulum supprimebantur vitiabanturque."

"...Истите консули (sc. Лукиј Валериј и Марк Хоратиј во 449 г. пр. Хр.) вовеле практика одлуките на Сенатот да им се врачуваат на плебејските ајдили во храмот на Керера, кои пред тоа по мислење на консулите можеа да се спречат или да се изменат."¹⁷²

И покрај честата употреба на изразот "меѓу бројните декрети од тоа време"¹⁷³, барем за првата пентада, Ливиј не ги консултирал лично.

4. Приватни архиви. Одредени патрикиски фамилии, особено тие што биле активни во политичкиот живот, имале приватни архиви. Се претпоставува дека во нив мало корисни податоци, но и многу субјективни претстави за улогата и значењето што ја имале поединечни членови на фамилиите.

5. Епиграфски споменици. Дионисиј од Халикарнас спомнува дека во негово време постоеле три епиграфски споменици што тој ги

¹⁷² Оваа изјава изгледа многу несигурна за периодот за кој се однесува. Особено ако се има предвид борбата меѓу патрикиите и плебејците. Неспорно може да се прифати дека тогаш ајдилите постоеле како магистратура, но дека ги чувале *senatusconsulta* е сомнително, точно затоа што ајдилите се плебејска магистратура, а во тој период патрикиите имаа превласт. Види P. G. Walsh, *op. cit.* 113.

¹⁷³ *AUC* III 47: "quia nusquam ullum in tanta foeditate decreti veri similem invenio..."

наведува во своето дело, а Ливиј не ги спомнува.¹⁷⁴ Покрај овие можно е да имало и други, но останале во темните простори на минатото.

2.1.2 Односот на Ливиј спрема изворните документи

При објаснувањето на одредени периоди известувањата кај Ливиј се телеграфски кратки, па оставаат впечаток како да се буквално препишани од изворни дела (анали или платнени книги) особено во годините кога *nihil dignum memoratu erat* (кога ништо не се случило). Сепак, тие неколку случаи во првата пентада не се сигурен доказ дека користел изворни документи.

Би ги навеле причините заради кои Ливиј не ги консултирал изворните документи, иако и самиот вели дека тие се најверодостојни.

1. Ливиј бил особено свесен колкав обем има неговиот потфат уште на почетокот. Во негово време целокупната римска историја опфаќала период повеќе од седумстотини години и тој факт истовремено укажува и на обемноста на документарната граѓа, но и на времето што би било потребно таа да се проучи.

¹⁷⁴ Дионисиј од Халикарнас во *Antiquitates Romanae* спомнува три споменици што постоеле во неговото време; два од кралскиот период на Рим и еден од раната Република: IV кн. 26:

Στήλην κατασκευάσας χαλκὴν ἔγραψεν ἐν ταύτῃ τὰ τε δόξαντα τοῖς συνέδροις καὶ τὰς με τεχούσας τῆς συνόδου πόλεις. Αὕτη διέμεινεν ἡ στήλη μέχρι τῆς ἡμῆς ἡλικίας ἐν τῷ τῆς Ἀτρέμιδος ἱερῷ κειμένη γραμμάτων ἔχουσα χαρακτῆρας [Ελληνικῶν]. οἷς τὸ παλαιὸν ἡ Ἑλλὰς ἐχρῆτο.

IV кн. 58:

τούτων ἐστὶν τῶν ὀρκίων μνημεῖον ἐν Ρώμῃ κείμενον ἐν ἱερῷ Διὸς Πιστίου, ὃν Ρωμαῖοι Σάγκον κάλουσιν. Ἀσπίς ξυλίνη βύρση βοεῖα περίτονος τοῦ σφαγιασθέντος ἐπὶ τῶν ὀρκίων τότε βοός. γράμμασιν ἀρχαικοῖς ἐπιγεγραμμένη τὰς γενομένας αὐτοῖς ὁμολογίας.

2. Со глаголот *perscribere* на којшто погоре беше укажано Ливиј си ја дефинирал својата задача. Не би се впуштале во хипотетски размисли дали Ливиј, ако ги истражувал аналитички изворите, би можел да го напише тоа што го запишал во дури 142 книги¹⁷⁵.

3. Ливиј, (во Предговорот) кога ја образложува својата цел на пишувањето, вели дека тој ќе пишува "*како* се зголемувала државата и *како* големите римски војсководители ги извршувале славните дела, а не ќе ја пишува историјата од аспект *што*, *дали* и *колку* направиле тие. Ливиј воопшто не го поттикнува прашањето дали некој славен римски воин навистина ги извршил делата што го прославиле. Тоа за него и за сите Римјани е факт, како што е непобитен факт и величието на римската држава. Ливиј главно се занимава со етичкиот изворен модел што го користеле неговите предци за да се создаде толкава држава.

4. Традицијата што ја следел Ливиј има тенденција да не вклучува истражување (критичко и научно) на изворите. Ваквиот начин на пишување историја е традиционално обележје на римската историографија. Плиниј Помладиот јасно вели:

Х кн. 32:
"Ὅς ἐστιν ἐν στήλῃ χαλκῇ γεγραμμένος, ἣν ἄνθεσαν ἐν τῷ Αὐεντίνῳ κομίσαντες εἰς τὸ τῆς Ἀτρέμιδος ἱερὸν.

¹⁷⁵ Размислувања во оваа насока дури и "калкулации" по колку книги во година можел / пишувал Ливиј прилично се сретнуваат кај истражувачите. Обично овие "пресметки" оперираат со бројот 3: Ливиј годишно "можел" да напише по три книги. Види Т. J. Luce, *op. cit.*, 1977, 185-187; P. G. Walsh, *op. cit.*, 1970, 192; C. Kraus and A.J. Woodman, 1997, 74.

"Истражувањето и запишувањето на старите работи е веќе подготвено од други, но средувањето е тешко."¹⁷⁶

5. Постапката на Ливиј со запишувањето на историјата е главно реторска. Неговото дело е *maxime oratorium opus*, кое е упатено до римските граѓани заради нивна поука преку славните дела на нивните предци.

Сега останува прашањето: кои извори поединечно ги користел Ливиј. Тоа е особено тешко и мошне комплицирано, особено имајќи го на ум фактот дека античките историографи ретко кажуваат експлицитно кои извори следат. Извор, како што е случајот и со Ливиј, се спомнува само тогаш кога се критикува или кога се посочуваат алтернативни верзии на некој настан што се опишува.

2.2 Историографите пред Ливиј како извори за неговата историја

2.2.1 Општ осврт

Делото на Ливиј од аспект на изворите беше повеќе од стотина години систематски истражувано¹⁷⁷, така што појасно се определени границите меѓу одредена *сиѓурносѝ* и *веројајѝна* спекулација. Со поголема сигурност можат да се посочат изворите за IV и V декада,

¹⁷⁶ Plinius Minor, *Epistulae* V, 8: *vetera et scripta allis parata inquisitio, sed onerosa collatio...*

¹⁷⁷ Главно од германската школа: Klotz, Nissen и др.

одредени општи заклучоци можат да се изведат и за третата декада, додека изворите на Ливиј за првата декада сè уште се во сферата на спекулативна хипотеза, бидејќи расположливите информации за изворите за неа се прилично скромни.¹⁷⁸

Највредни индикации при определбата на изворите на Ливиј за првата декада се сочуваните делови од авторите што се користени, спомнување на изворите од самиот историограф и делата на другите писатели како Диодор, Дионисиј, Плутарх и Апијан, кои кога се споредат со делото на Ливиј можат да откријат користење на ист извор или да посочат некој друг.

За првата декада веќе е општо прифатено дека Ливиј (врз основа на наведување на имињата) главно ги следел помладите аналести Валериј Антиас, Клавдиј Квадригариј, Ликиниј Макер и Ајлиј Туберон, но и постари извори како што соопштува и самиот. Во првата пентада Фабиј Пиктор е спомнат неколку пати, Калпурниј Писон исто така особено како алтернатива на главниот извор.¹⁷⁹ Некои истражувачи сметаат дека Ливиј не ги консултирал директно Фабиј и Калпурниј Писон, туку преку делата од помладите аналести.¹⁸⁰

¹⁷⁸ P. G. Walsh, *op. cit.* 114.

¹⁷⁹ Во втората пентада неколкупати е спомнат Клавдиј Квадригариј, главно за потврдување или побивање на други извори.

¹⁸⁰ P. G. Walsh, *op. cit.* 115.

Валериј Антиас, Ликиниј Макер и Ајлиј Туберон се авторите што сигурно се користени за првата пентада¹⁸¹. Антиас бил современик на Сула (или нешто подоцна), Макер умрел во 66 г. пр. Хр., додека Туберон го доживеал и Августовиот период. Дури можна е претпоставката Туберон ги користел Антиас и Макер во своето дело, а Ливиј го следел главно Туберон со често и директно консултирање на Антиас и Макер.¹⁸²

Во првата и втората книга тој спомнува постари писатели како Фабиј Пиктор и Калпурниј Писон, како што се гледа од приложените извадоци. Кога станува збор за првата книга, кон наведените автори би можел да им се додаде поетот Ениј (од лескички аспект).

Од третата книга натаму наидуваме на траги на користење со дела од подоцнежните автори. Прв од нив е спомнат Валериј Антијас (III, V кн.), но се сретнува и во други книги од првата декада (VII 36; IX, 27; X, 3-5).

Во четвртата книга се чини дека водечки авторитет е Ликиниј Макер, а за периодот по заземањето на Рим од Галите го користи Клавдиј Квадригариј, чијашто историја почнувала точно оттука.

¹⁸¹ P. G. Walsh, *op. cit.* 138-140.

¹⁸² Во прилог на претпоставката дека Ливиј го користел Туберон одат и "знаците" на "контаминирање" на раните книги на Ливиј со настани од средината на 1 в. пр. Хр. односно "обојување" на настаните од длабоката старина со современите како на пр. заверата на Вителии и Аквилии (сп. Ливиј во 507? г. пр. Хр.) асоцира на заверата на Катилина (66 г. пр. Хр.), тајните средби на декемвирите слични на тајните средби пред создавањето на Првиот триумвират 60-59г. пр. Хр. со др. зборови актуелните

Во првата декада се спомнуваат уште антикварското дело на Кинкиј (VII, 3) и двапати (IV, 23; X, 9) Ајлиј Туберон еден од последните Аналисти.

Сé што може да се сумира како сигурно за изворите на Ливиј во првата пентада е дека Ајлиј Туберон веројатно е користен како главен извор, повремено се консултирани Валериј Антиас и Ликиниј Макер. Цитатите од Фабиј Пиктор и Калпурниј Писон не докажуваат дека Ливиј директно ги консултирал¹⁸³, додека заземањето на Рим од Галите може да е од Корнелиј Непот или од Тимаген¹⁸⁴ (Ливиј не цитира никого од последниве два историски авторитети).

Ливиј најчесто не ги наведува писателите по име, но се добива впечаток дека се бројни и тоа обично поделени во две групи со спротивни искази. При наведувањето на старите историографи Ливиј користи разни начини. Прво, тој користи конструкција глагол во 1л. еднина и определба на писателите: *invenio apud quosdam* (2.41, 4.16), *apud quosdam veteres auctores non invenio* (2,8), *apud plerosque auctores invenio* (3,23), *auctores utroque trahunt, plures tamen invenio, qui* (1,24), *pluribus tamen auctoribus filium ediderim* (1,46), *fuisse credo tum quoque aliquos* (1,16)¹⁸⁵.

настани влијаеле Туберон така да ја опише старата историја. За ова прашање P. G. Walsh, *op. cit.* 117.

¹⁸³ P. G. Walsh, *op. cit.* 117, но T. J. Luce (*op. cit.* 161) мисли дека ги консултирал.

¹⁸⁴ истражувачите се понаклонети кон Тимаген како автор. Cf. P. G. Walsh, *op. cit.* 117.

¹⁸⁵ "Suffectus in Lucreti locum M. Horatius Pulvillus. Apud quosdam veteres auctores non invenio Lucretium consulem, Bruto statim Horatium suggerunt; credo, quia nulla gesta res insignem fecerit consulatum, memoria intercidisse." На местото на Лукретиј консул суфектус беше М(арк) Хоратиј Пулвил. Кај некои стари писатели не пронајдов консул Лукретиј, па после Брут веднаш го ставаат Хоратиј. Тоа ми се чини веројатно, зашто Лукретиј за време

Овој метод е аргумент дека ги користел директно. Повеќепати со *auctores* се наведува и Фабиј Пиктор, чиешто мислење го издвојува.

Потем, употребува конструкции при што наведува дека постојат бројни писатели, но без да даде определба за себе што ќе го поврзе Ливиј со тие писатели: *Furios Fusios scripsere quidam* (3,4), *fuere qui interpretarentur* (3,55), *sunt qui ...auctores sint* (2,41; 4,26), *quidam in annales rettulere* (4.34), *ut tradidere quidam, nam alii scribunt* (4.46), *sunt qui Artenam Veientium non Volsorum fuisse credant* (4.61)¹⁸⁶.

на консулството не направил ниеден значаен настан, па се избришало сеќавањето на него.(II 8).

"*Hoc demum anno ad Regillum lacum pugnatum apud quosdam invenio..Tanti errores implicant temporum aliter apud alios ordinatis magistratibus, ut nec qui consules secundum quosnam, nec quid quoque anno actum sit, in tanta vetustate non rerum modo sed etiam auctorum digerere possis.*"

Кај некои (писатели) пронајдов дека дури во оваа година била битката кај Регилското Езеро...Кај другите писатели многу грешки се вплеткуваат во различен ред на магистратите низ времето, така што според некои (писатели) не би можел да различиш ни кои биле консули по нив, ниту што се случувало во таа година, не само заради древноста на настаните туку и на писателите.(III 20)

"*Quem (sc. Cassium), ubi primum magistratu abiit, damnatum necatumque constat. sunt qui patrem auctorem eius supplicii ferant: ...invenio apud quosdam, idque propius fidem est....*

Се знае дека него (т.е. Касиј), веднаш штом ја напуштил должноста бил осуден и погубен. Има и такви кои велат дека такто му бил извршител на казната....Кај некои писатели прочитај, а тоа е и поверодостојно... (II 41).

"*Eodem anno descisse Antiates apud plerosque auctores invenio: L. Corneliium consulem id bellum gessisse opidumque cepisse adfirmare, quia nulla apud vetustiores eius rei mentio est, non ausim.*"

Кај многу писатели пронајдов дека во истата таа година се одметнаа и Антијатите, дека консулот Л. Корнелиј ја водел таа војна и дека го освоил градот. Сепак, не се осмелувам да го потврдам ова, бидејќи кај постарите автори нема никаква напомена за тоа.(III 23).

"*Hunc Minucium apud quosdam auctores transisse a patribus ad plebem....invenio.*"

Кај некои писатели пронајдов дека овој Минукиј преминал од кај патрикиите во плебејците...(IV 16).

¹⁸⁶ "*Egregiae dictaturae tristem memoriam faciunt, qui filium ab A. Postumio...victorem securi percussus tradunt....*

"Некои писатели во тажен спомен ја наведуваат оваа прекрасна диктатура. Тие раскажуваат дека Аул Постумиј...синот победник.. заповедал да го убијат со секира." (IV 29).

"*Fuere qui interpretarentur, eadem hac Horatia lege consulibus quoque et praetoribus, quia eiusdem auspiciis quibus consules crearentur, cautum esse: iudicem enim consulem appellari.*

За овие места би можело да се претпостави дека се цитирани од други извори, од подоцнежни дела.

Најпосле, користи фрази како *fertur, traditur, traditum est, satis constat, nihil constat*¹⁸⁷ кои колку што се однесуваат на сцени од древното минато каде се вклучени боговите, толку и на ситуации за кои веројатно немало доволно изворни соопштенија (усмено пренесени) и главно за места за кои Ливиј нема рационална поткрепа во своите извори.

Од авторите што Ливиј поименично ги цитира во првата пентада се чини дека најмногу им верува на Фабиј Пиктор и на Ликиниј

Quae refellitur interpretatio, quod iis temporibus nondum consulem iudicem, sed praetorem appellari mos fuerat.

Имало и такви што протолкувале дека со истиот овој Хоратиев закон и консулите и пражторите биле заштитени, ако биле избрани под истите ауспикии како и консулите. Имено, консулот го нарекуваа судија. Ова толкување се побива, бидејќи во тоа време сèште немало обичај консулот да се нарекува судија, туку пражторот. (III.55).

"*Nihil enim constat nisi in libros linteos utroque anno relatum inter magistratus praefecti nomen.*"

"Ништо не се знае, освен тоа дека името на пражфектот за обете години е наведено во платнените книги" (IV.13).

"*Sunt qui male pugnatum ab his consulibus in Algidio auctores sint, eamque causam dictatoris creandi fuisse*"

Има и такви писатели што велат поради тоа што овие консули слабо се бореле во Алгид, тоа била причина за избирање диктатор. (IV.26).

"*Q. Servilius Priscus, vir cuius providentiam in re publica cum multis aliis tempestatibus ante experta civitas erat...ut tradidere quidam, nam alii scribunt...*

"Квинт Сервилиј Приск, човек чијашто далекувидност во јавните работи државата веќе и претходно ја искуси во многу други случаи...како што раскажуваат некои. А други пишуваат..." (IV.46).

"*Sunt qui Artenam Veientium non Volscorum fuisse credant*

"Има и такви што мислат дека Артена била на Вејаните, а не на Волските." (IV.61).

"*Classi quidem ad Fidenas pugnatum cum Veientibus quidam in annales rettulere, rem aequae difficilem atque incredibilem...*

"Во некои анали се наведува дека битката кај Фиденај со Вејаните се водела со бродови. Во оваа работа е тешко да се поверува..." (IV.34).

¹⁸⁷ "*Nihil acceptum umquam a plebe tanto gaudio traditur*".

"Се раскажува дека народот (плебсот) ниедна друга одлука со толкава радост не ја прифатил..." (IV.60).

Макер. На првиот затоа што е *longe antiquissimum auctor* и бил сведок и учесник во значајни настани од римската историја, а на вториот затоа што се служел со *Плајнениите книги*, документ од голема важност. Освен тоа Фабиј Пиктор е претставник на патрикиите, додека Ликиниј Макер е познат по својата припадност кон популарите, така што е овозможено да се сознаат тенденциите и на едните и на другите.

2.2.2 Влијание на историографите пред Ливиј

Квинт Фабиј Пиктор, таткото на римската историографија, роден околу 254 год. пр. Хр. од познатиот род Фабии за кои пишува Ливиј во II кн. (гл. 49), внук на Гај Фабиј наречен Пиктор (Сликар) зашто го насликал храмот на Салус (302год. пр. Хр.). Квинт Фабиј Пиктор учествувал во покорувањето на Галите во северниот дел на Италија (225 год. пр. Хр.) и во Втората Пунска Војна. По битката кај Кана (261 год. пр. Хр.) бил пратен во Делфи да го консултира Аполон. Неговото дело *Annales Maximi (Commentarii Consulares)* за аристократските фамилии во Рим и неговите лични искуства од Втората Пунска Војна. Делото *Annales Maximi* го напишал на грчки јазик. На почетокот било опишано доаѓањето на Ајнеј во Италија, а завршувало со настаните од Втората пунска војна. Насловот му бил *Annales (Λεϊτοῖις)* затоа што бил применет хронолошкиот ред на прикажување на настаните. Фабиј Пиктор ги користел Фастите, каде што биле забележани годините на владеење на консулите и настаните

што се случувале во периодот на нивното владеење. Исто така на Фабиј Пиктор му биле достапни и годишните записи на понтифиците, а се служел и со усни преданија сочувани кај римските семејства и во приватните архиви. Бидејќи и сам учествувал во Втората пунска војна, имал можност¹⁸⁸ да ги опише настаните во и околу неа, наспроти настаните од далечното минато кои ги претставил преку митови и преданија. Многу ги користел и ајтиолошките митови создадени за да се објасни некое прастаро име или обичај чие изворно значење веќе било изгубено.

Се смета за сигурно дека Фабиј кај Римјаните ја почнал традицијата на аналитичко изложување на настаните кон кое Ливиј верно се придржува.¹⁸⁹

Делото на Фабиј има големо влијание врз пишувањето на Ливиј во поглед на аналитичката форма, но и во однос на пристрасноста кон

¹⁸⁸ Полибиј за Фабиј Пиктор, I кн. 14:...τούτω τῷ πολέμῳ καὶ διὰ τὸ τοὺς ἐμπειρότατα δοκοῦντας γράφειν ὑπὲρ αὐτοῦ, Φιλίνον καὶ Φάβιον, μὴ δεόντως ἡμῖν ἀπηγγελέσθαι τὴν ἀλήθειαν. ἐκόντας μὲν οὖν ἐψεῦσθαι τοὺς ἄνδρας οὐχ ὑπολαμβάνω, στοχαζόμενος ἐκ τοῦ βίου καὶ τῆς αἵρέσεως αὐτῶν δοκοῦσι δέ μοι πεπονθέναι τι παραπλήσιον τοῖς ἐρώσει. Διὰ γὰρ τὴν αἵρεσιν καὶ τὴν ὅλην εὐνοίαν Φιλίνῳ μὲν πάντα δοκοῦσιν οἱ Καρχηδόνιοι πεπράχθαι φρονίμως, καλῶς, ἀνδρωδῶς, οἱ δὲ Ρωμαῖοι τάναντία, Φαβίῳ δὲ τοῦ μὲν αὐτῶν τούτων. Да обрнам внимание на оваа војна (sc. Втората Пунска војна) ме поттикна тоа што оние, за кои се мисли дека со најголемо познавање пишуваа за неа, Филин и Фабиј (sc. Пиктор) не ја претставија вистината како што треба. Земајќи ги предвид нивните животи и убедувања мислам дека не лажеле намерно, туку ми се чини ги снашло тоа што им се случува на заљубените луѓе. На Филин му се чини дека поради неговиот став и симпатии дека Картагинците постапиле разборито, убаво и храбро, а Римјаните обратно. Фабиј пак мисли сосем обратно.)

¹⁸⁹ P. G. Walsh (*op. cit.* 119) наведува дека M. Geltzer смета дека исторското дело на Фабиј Пиктор не било пишувано според аналитички принцип, туку според војните како што Римјаните ги воделе, дури кога Кикерон вели *Annales* на Фабиј, мислел на анали што Фабиј ги напишал за римската историја. Волш додава дека фразата *Graeci*

Рим и активностите на Римјаните. Ливиј го спомнува двапати Фабиј Пиктор и неговото мислење го спротивставува на останатите писатели:

"Milia LXXX eo lustro civium censa dicuntur. Adicit scriptorum antiquissimus Fabius Pictor eorum, qui arma ferre possent, eum numerum fuisse."

"Велат дека осумдесет илјади граѓани имало на ова чистење. Фабиј Пиктор, најстариот од писателите, додава дека ова бил бројот на тие што можеле да носат оружје." (1кн., 44).

Второто повикување на Фабиј е во приказната за Кориолан:

"Abductis deinde legionibus ex agro Romano invidia rei oppressum perisse tradunt alii alio leto. Apud Fabium, longe antiquissimum auctorem, usque ad senectutem vixisse eundem invenio; refert certe hanc saepe eum exacta aetate usurpasse vocem, multo miserius seni exilium esse."

"Ги повлече легиите од римската земја, па едни раскажуваат дека умрел притиснат од омразата, други раскажуваат за друга смрт. Кај Фабиј, кој е многу стар писател, открив дека тој доживеал длабока старост. Тој (*sc. Фабиј*) известува дека Кориолан на старост често ги користел овие зборови: многу му е потешко на старец да биде прогонет." (II кн., 40).

Лукиј Калпурниј Писон Фруги, народен трибун во 149 г. пр. Хр., консул во 133 г. пр. Хр., цензор во 120 г. пр. Хр. Напишал дело под

Annales кај Кикерон посочува на тоа дека хеленските писанија беа според аналитички принцип.

наслов *Annales (Леттописи)*¹⁹⁰ чиишто малубројни сочувани фрагменти откриваат друг аспект од римската историографска традиција. Делото најверојатно било преплавно со морални разгледувања и глорификација на древните доблести за едноставност и чесност пренесени во форма на анегдоти.¹⁹¹ Се претпоставува дека немало антиплебејски предрасуди во неговото дело¹⁹². Аул Гелиј¹⁹³, склон кон архаизми, го глорифицира неговиот стил, но Кикерон¹⁹⁴ мисли сосем поинаку дека делото на Писон е без украси и сувопарно. Во анегдотата за Гнај Флавиј речиси секоја реченица Писон ја почнува со : "...Gn. Flavius, Annii filius...".

Овој сочуван фрагмент ја оправдува оценката на Кикерон за Писон, но и посочува дека автор со таков стил тешко би можел да има стилистичко влијание врз Ливиј. Низ делото на Ливиј, од местата каде што Писон е цитиран се гледа дека Ливиј го користи само како "додатен", помошен извор за воведување на поинакво гледиште или информирање за текот на одреден настан. Во една прилика Ливиј вели дека повеќе му верува на Фабиј, отколку на Писон.

" Ea frequentior fama est, quam cuius Piso auctor est, in Aventinum secessionem factam esse."

¹⁹⁰ M. T. Ciceronis, *Brutus*, 106.

¹⁹¹ P. G. Walsh (*op. cit.*, 119) посочува на приказката за добриот земјоделец Кресим (Кресимус) HRR 33.

¹⁹² P. G. Walsh, *op. cit.* 119, за случајот кога аристократската младина го обвинува плебејскиот магистрат Гн. Флавиј.

¹⁹³ A. Gellius, *Noctes Atticae* VII,9.

"Оваа приказна почесто се сретнува кај писателите, отколку онаа на Писон според која повлекувањето било направено на Авентин." (II кн. 32).

"Eo magis Fabio, praeterquam quod antiquior est, crediderim quadraginta ea sola talenta fuisse, quam Pisoni, qui quadraginta milia pondo argenti seposita in eam rem scribit, quippe summam pecuniae neque ex unius tum urbis praeda sperandam, et nullius ne horum quidem magnificentiae operum fundamenta non exsuperaturam."

"Јас лично повеќе му верувам на Фабиј (кој покрај другото е и постар) дека имало четириесет таланти, отколку на Писон кој пишува дека за оваа работа биле оставени четириесет илјади фунти сребро. Во тоа време таа сума пари не би можела да се очекува како плен од еден град, а и не постои ниедно толку величествено дело за чии темели не би била доволна." (I кн., 55).

"Numero etiam additos tres, perinde ac duo antea fuerint, Piso auctor est. Nominat quoque tribunos..."

"Беа додадени уште три, зашто претходно беа два, според сведоштвото на Писон. Како трибуни ги наведува..."(II.58).

¹⁹⁴ М. Т. Ciceronis, *De oratore* II, 51, 53, *Brutus* 106.

Трите места на кои е спомнат Писон во првата пентада се всушност дивергенции на Ливиј од главниот извор, така што може да се рече дека Писон му бил помошен извор.

Валериј Антијас, од помладите аналести, веројатно бил еден од трите главни извори на Ливиј. Нема многу податоци за неговото дело, а неговиот стил на пишување е дефиниран како помпезен.¹⁹⁵

75 книги или повеќе од Валериј Антиас ја опфаќале целокупната историја на Рим до 91 г. пр. Хр. или нешто подоцна. Таа историја најверојатно се базирала врз официјални документи. Неговото раскажување се одвивало година по година со опис на изборите на консули и прајтори, претсказанија, ситуација во провинциите, назначување на свештеници, цени на житото и други информации што се содржеле во *Annales Maximi*. Ова дело за Ливиј било главен и важен извор затоа што било прифатлива "компилација" од свештенички и сенатски документи, па затоа било погодно да му биде водич (компас) низ историјата на Рим. Но делото на Валериј имало и бројни недостатоци; тој најверојатно користел материјал од приватни архиви (што е особено забележливо при опишување на gens Valeria во првата декада), но и свои размислувања, особено во поглед на бројките на загинати непријатели.

¹⁹⁵ Fronto, Ad Verrum 1,1:.. historiam quoque scripsere...Claudius (sc. Quadrigarius) lepide, Antias invenuste....

Во делото на Валериј Антиас било забележливо драматичното прикажување на настаните и активната улога на Фортуна и Немесис во дејствијата на луѓето. Кај Ливиј тоа не е толку присутно, тој обично ги иззема улогите на овие божици во своето дело, но делата на другите писатели што исто го користеле Валериј Антиас овозможуваат да се открие тоа.¹⁹⁶

Покрај наведените слабости, делото на Валериј Антиас има големо значење затоа што тој својата историја ја темелел врз документарен материјал, што му овозможил на Ливиј да има целосна слика за активностите на Сенатот, настаните за време на и по војната со Ханибал.

"Audet tamen Antias Valerius concipere summas: Romanos cecidisse in Hernico agro V DCCC, ex praedatoribus Aequorum, qui populabundi in finibus Romanis vagabantur, ab A. Postumio consule II et CCCC caesos, ceteram multitudinem praedam agentem, quae inciderit in Quinctium, nequaquam pari defunctam esse caede, interfecta inde IIII milia et, exequendo subtiliter numerum, CC ait et XXX."

"Сепак Валериј Антијас собрал храброст да ги наведе вкупните бројки: 5 800 Римјани загинале на територијата на Херниките, консулот Аул Постумиј убил 2400 од Ајквите кои скитале и пљачкале низ

¹⁹⁶ Описот на падот на Картагина кај Апијан (кн. 85), верзијата на Дионисиј од Халикарнас XII кн. 13. за водството на Камил го слика падот на Рим како несреќа

римската земја. Останатите Ајкви што зграбиле голем плен, наишле на Квинктиј и исто така загинале во голем број. Тој (sc. Валериј Антиас) вели дека биле убиени 4000 војници; да наведам презицно - 4230." (III, 5).

Од раскажувањето се разбира дека Ливиј кога го користи Валериј Антијас користи најмалку уште еден извор затоа што податоците кај Валериј Антиас на Ливиј му изгледаат неверојатни (за број на загинатите војници во некои битки и сл.).

Сосем малку се знае пак, за книжевните дела на К. Ликиниј Макер. Бил трибун во 73 г. пр. Хр. и поддржувач на партијата на популарите, кој во 66 г. пр. Хр. по обвинувањето за проневера бил принуден да се самоубие. За неговите дела Кикерон¹⁹⁷ вели дека не биле блескави, но не и груби, а не биле ни привлечни, но тој бил особено грижлив при откривањето на материјалот како никој пред него. Ликиниј Макер бил свесен за важноста на документарниот материјал па ги истражувал листите на магистратите во *Плајнениите* книги, што ги преферирал во однос на *Annales maximi*. Изгледа дека и тој имал некоја пристрасност, така што Ливиј му забележува за селективниот избор на прикажување на консулството на К. Ликиниј Калв¹⁹⁸ (син на К. Ликиниј Макер). Про-плебејскиот елемент што се сретнува во првата пентада од делото на Ливиј најверојатно се должи

донесена од Фортуна и Немесис, за одмазда кон неговата гордост при заземањето на Веи.

¹⁹⁷ М. Т. Ciceronis, *Brutus*, 238.

¹⁹⁸ Пријател на поетот Гај Валериј Катул.

на Ликиниј Макер како и значајните дискусии за Канулеевите закони (кн. 4, 1) и сомничењето на Квинктиј Кајсон за кралска власт.¹⁹⁹ Делото на Ликиниј Макер најверојатно му било мошне корисно на Ливиј при балансирање на патрикискиот став на Валериј Антиас во раскажувањето на борбата меѓу сталежите.

"Consules eos illo anno fuisse, qui neque in annalibus priscis neque in libris magistratuum inveniuntur; credo, quod tribuni militum initio anni fuerunt, eo, perinde ac si totum annum in imperio fuerint, suffectis iis consulibus praetermissa nomina consulum horum. Licinius Macer auctor est in foedere Ardeatino et in linteis libris ad Monetae inventa."

"Во онаа година тие биле консули, коишто не се наоѓаат ниту во старите анали, ниту во книгите на магистратите. Јас мислам бидејќи на почетокот на годината власта ја имале воени трибуни (и како цела година тие да останале на власт) па кога консулите ги замениле нив, имињата на овие консули не биле запишани во списокот. Ликиниј Макер е писателот кај кого овие имиња се внесени и во договорот со Ардеатите и во платнените книги во храмот на Јунона Монета." (IV.7).

"Eosdem consules insequenti anno refectos Iulium tertium Verginium iterum apud Macrum Licinium invenio. Valerius Antias et Q. Tubero M. Manlium et Q. Sulpicium in eum annum edunt. ceterum in tam discrepante editione et Tubero et Macer libros linteos auctores profitentur...Licinio libros haud dubie

¹⁹⁹ P. G. Walsh, *op. cit.* 123, P. Fraccaro, *op cit.* 63.

sequi linteos placet; et Tubero incertus veri est. Sed inter cetera vetustate inconperta hoc quoque in incerto positum."

"Кај Ликиниј Макер најдов дека истите консули беа избрани за следната година Јулиј по трет пат, а Вергиниј по втор пат. Валериј Антијас и К. Туберон во таа година ги наведуваат М. Манлиј и К. Сулпикиј, и покрај таа разлика и Туберон и Макер се служеа со платнените книги... Несомнено е дека Ликиниј ги следи платнените книги, а Туберон не е сигурен што е точно. Но, меѓу останатите работи скриени во минатото и ова е исто така неизвесно." (IV.23).

"Idque monumenti est consules eos illo anno fuisse, qui neque in annalibus priscis neque in libris magistratuum inveniuntur... Licinius Macer auctor est et in foedere Ardeatino et in linteis libris ad Monetae inventa."

"Тоа е спомен дека во таа година тие биле консули, иако не се наоѓаат ниту во старите анали, ниту во книгите на магистратите...Ликиниј Макер е писателот кај кого дознаваме дека овие имиња се внесени и во договорот со Ардеатите и во Платнените книги во храмот на Јунона Монета." (IV кн. 7).

К. Ајлиј Туберон, историограф, кој после искуството на бојното поле и во судски парници се посвети на научната работа. Учествувал во битката кај Фарсал и неуспешно го обвинил К. Лигариј во 46 г. пр. Хр. Покрај пишување на историја е автор и на правни списи. Туберон бил и антиквар, ги запишувал скоро сите формули за

религиски, војнички и граѓански процедури; се чини дека нивното присуство во делото на Ливиј најверојатно е преземено од делата на Туберон. Овој најверојатно во делото се обидел да ги помири спротивствените ставови на патрикиите и плебејците со тоа што ги користел и Валериј Антиас и Ликиниј Макер. Од останатите слабости се спомнува таа што и Туберон ги обојувал настаните од минатото со детали од современите случувања. Книжевниот стил на Туберон бил понаклонет кон архаизам.

Своето дело Ливиј го темели врз историографските дела од овие спомнати автори.

Можно е под *auctores* да се опфатени писатели што неговите извори ги користеле. На пр. се мисли дека Ликиниј Макер го користел Гнај Гелиј, врз основа на тоа што кај Дионисиј двата се спомнуваат трипати заедно.²⁰⁰

2.2.3 Влијание на поетите

Вклучувањето на митовите и преданијата во раните книги на Ливиј, но и во натамошните книги²⁰¹, укажува на поетски влијанија, што делумно се должи на промената на прозата (внесување на елементи од други жанрови во историографијата) во Августовиот период, а делумно и на промисленото "поетизирање" на историјата од

²⁰⁰ Cf. T. J. Luce, *op. cit.* 175.

²⁰¹ Cf. P. G. Walsh, *op. cit.*, 253.

страна на историографите. Така кај Ливиј наидуваме на повеќе поетски ритми, поетска дикција, поетски конструкции отколку во класичната проза. Само како пример да ја наведеме почетната реченица од делото на Ливиј "facturusne operae pretium sim" што формира четири стапки од дактилски хексаметар, на која посочил уште Квинтилијан²⁰², потоа описот како Галите се качуваат за го освојат Рим (V кн.)²⁰³. Волш прибележува дека општа црта на римската историографија беше користењето на дактили што проучувачите го објаснуваат како влијание на Ениј или на другите историографи што пишувале во хексаметри.²⁰⁴ Ливиј најверојатно длабоко го промислувал редот на зборовите, но и избирал поетски зборови²⁰⁵ така што остварувал поетски ефекти.

Еден прилично голем дел од поетските зборови што се сретнуваат во првата пентада кај Ливиј ги користи исто така и Вергилиј. Како резултат на едно истражување на изворите (Quellenforschung) имаме листи на придавки и глаголи за кои се претпоставува дека се креација на Вергилиј.²⁰⁶ Но најголемиот дел од овие зборови Вергилиј ги употребил во *Ајнеида*, која пак сè до смртта

²⁰² Quintiliani, *Institutio Oratoria*, IX, 4, 74.

²⁰³ М. Мирковиќ, *Тии Ливије, Историја Рима од оснивања града*, Београд, 1991, предговор XXI.

²⁰⁴ P.G. Walsh, *op. cit.* 254.

²⁰⁵ Ad primam auroram покрај прозаичното ad primam lucem, soror покрај somnus. Потоа зборови што беа исклучително специфични за поезијата: casumen, horrtamen, regimen, cupido покрај cupiditas. Сложени придавки pemoх, semianimis. Слично е и со глаголите avolare, adorare, praepedire, ingurere и тн. P. G. Walsh, *op. cit.* 256; C. Kraus - A. J. Woodman, *op. cit.* 1997, 66 - 69.

на поетот не била објавена (19 г. пр. Хр.), а од друга страна во тој период Ливиј веќе ја објавил првата декада, каде што главно и се сретнуваат овие зборови. Покрај другите хипотези, најверојатна изгледа онаа според која поетот и историографот го пронашле и го позајмиле тоа лексичко богатство од раните историографи што пишувале во стих.²⁰⁷ Во една анализа на одредени фрази од *Ајнеида* и првата пентада од Ливиј²⁰⁸ се заклучува дека во двата случаја заеднички "извор" им биле *Аналиите* од поетот Ениј.

2.2.4 Завршен осврт

Всушност, користејќи ги изворите Ливиј прави селекција и адаптација за потребите на своето раскажување, а не поправка и реконструкција на историјата. Тој не трага по вистината, туку се труди да ја утврди низ страниците на постарите *auctores*.²⁰⁹

Овој став се потврдува со тоа што Ливиј не поправа извесни неправилности и грешки кај другите автори и ги остава како што се дури и тогаш кога може тоа да се стори.²¹⁰

²⁰⁶ P. G. Walsh, *op. cit.* 256

²⁰⁷ P. G. Walsh, *op. cit.* 256

²⁰⁸ Livius: vi viam faciunt (IV, 38, 4) : Vergilius: fit via vi (Aen. II 494); Livius, II, 10-11: Tiberine pater, inquit, te sancte precor, haec arma et hunc militem propitio flumine accipias; Vergilius, Aen. VIII, 72: tuque, o Thybri, tuo genitor cum flumine sancto/ accipite Aenean et tandem accrete periculis; Ennius, Annales: 54: teque, pater Tiberine, tuo cum flumine sancto. Потоа сличностите во описот при заземањето на Троја кај Вергилиј и рушењето на Алба Лонга кај Ливиј и др.

²⁰⁹ T. J. Luce, *op. cit.* 150.

²¹⁰ AUC, IV 20.

На повеќе места во првата пентада Ливиј го кажува своето мислење или сомневање при што многупати е во право. Но не придавајќи си себе си улога на краен авторитет, тој го нуди тоа само како свое мислење.

За раниот митолошки период јасно е дека постојат повеќе верзии на легендите. Ливиј зема една за официјална, иако се случува да додаде на крајот и друга (или да спомне постоење на друга). Честата примена на фразите *traditur*, *fertur* и сл. покажува колку е Ливиј зависен од несигурните народни традиции.

Анализирајќи го раскажувањето на настаните врзани со основањето на Рим и на кралскиот период, базирани врз легендарни (митолошки) кажувања, доаѓаме до заклучок дека Ливиј секаде не се држи до крај на верзијата што претходно ја раскажал. Некаде спомнува втора варијанта од некој настан (Ромул, Нума) останата во традицијата, а некаде и ги "меша" две верзии: на пр.: гл. 15 од II кн. каде Ливиј раскажува дека прогонетиот крал Тарквиниј Горделивиот, откако ги изгубил сите надежи за враќање во Рим, нашол прибежиште кај својот дедо Мамилиј Октавиј во Тускул. Сепак, во I кн. 42 не известува дека Сервиј Тулиј, за да ги избегне последиците од тоа што "регуларно" не станал крал, а кралот Тарквиниј Приск имал синови, решил да ги омажи своите две ќерки за двата сина на Тарквиниј Приск.

Ропското потекло на кралот Сервиј Тулиј, во I книга 39 Ливиј апологетски го брани раскажувајќи дека станува збор за "погрешно" толкување. Мајката на Сервиј Тулиј била аристократка од етрурскиот град Корникулум, што Римјаните го зазеле при воени операции, во тие настани загинал татко му, со исто име Сервиј Тулиј, а жената била земена како заробеничка (пленичка) во Рим. Поради аристократското потекло брзо била забележана од Танаквил, актуелната кралица во Рим, а и таа Етрурка по потекло, и станала дворска дама. Таму, во кралската палата го родила Сервиј Тулиј, кој подоцна стана крал. Наспроти ова објаснување, веќе во почетокот на 4 кн. се спомнува варијантата за ропското потекло на Сервиј Тулиј наведена во говорот на Канулеј за законот што бара одобрување на право на брак меѓу патрикии и плебејци, но и да се избираат консули со плебејско потекло.

Вметнувањето на втората "официјална" варијанта на традицијата за ропското потекло на Сервиј Тулиј може да се третира и како еден од книжевните методи на Ливиј, но и како доказ дека плебејците кои во Рим биле со помалку права од патрикиите биле понаклонети да ја прифатат оваа верзија (гледајќи од аспект на аргументите на Канулеј, Сервиј Тулиј бил роб по потекло па станал крал, зошто, тогаш, "автохтоните" плебејци да не можат да дојдат до највисоките места во државата само затоа што се плебејци!).

Би заклучиле дека Ливиј целата римска историја во своето раскажување ја запишува и реконструира само врз основа на своите историографски извори. Тој не се раководи само според еден извор, туку консултира повеќе. Скоро за секоја книга (во зависност за кој период пишувале неговите извори) во првата пентада има свој водечки авторитет.

3. КНИЖЕВНИ ПРИНЦИПИ И МЕТОДИ ВО

ИСТОРИЈАТА НА ТИТ ЛИВИЈ

3.1 Историографски методи

Големиот историографски материјал му бил база на Тит Ливиј од кој го "градел" своето дело. Но, покрај фактографијата, во тие историографски дела Ливиј ги согледувал и принципите на работење на нивните автори, кои ги вреднувал според своите критериуми²¹¹. Од тој материјал со внесување на своја политичка, патриотска, религиозна мотивација и со својот стил на раскажување Ливиј ја создава "архитектониката" на своето дело.²¹² Ливиј ја запишува историјата на римскиот народ од гледна точка на оратор²¹³. Во огромниот историографски материјал што ја опфаќа целокупната историја на римскиот народ наоѓа плодно поле за докажување и образложување на римските доблести. Поводот е тоа што во неговото време се најавува и остварува реформата на римската Република од страна на Август. При описот скоро на секој настан Ливиј ја "осветлува" и нагласува етичката (моралната) димензија на поединецот или на масата. Од тој аспект Ливиј ги селектира делата и настаните на Римјаните од минатото, иако во изворите најверојатно имало поголем број податоци од оние што тој

²¹¹ Види поглавје за Изворите на Ливиј.

²¹² За "архитектурата на мислењето" види K. Kraus - A. J. Woodman, *op. cit.* 57 - 61.

²¹³ *Opus maxime oratorium.*

ги внесува во своето дело. Според самиот автор, делото е во доменот на ораторските, меѓутоа поради историографскиот предмет и содржина ние овде би разгледале кои историографски методи ги користи. Еден од најкомплексните историографи на стариот век, кој јасно ги диференцира задачите и методите на историјата е Полибиј. Затоа е добро прво да се обидеме да согледаме колку Ливиј одговорил на историографската задача според принципите на Полибиј.

Полибиј во своите *Истории* ги наведува принципите и должностите кон кои еден сериозен историограф треба да се придржува. Тие се: а) внимателно читање на сите историски документи и дела и нивно споредување, б) посета на земјите и морињата за кои историографот пишува и истражување на нивните географски одлики и в) лично политичко искуство.²¹⁴

Првиот принцип Ливиј мошне совесно го практикувал. Од она што се сретнува низ неговото дело веќе беше спомнато дека консултирал повеќе дела: еден главен извор и неколку (најмалку барем уште еден) со кои прави споредба. Изборот на главни извори за првата пентада се: Ајлиј Туберон, со големо воено, правничко и антикварско искуство, Ликиниј Макер како докажан поддржувач на популарите и

²¹⁴ Polybii, *Historiae*, XII, 25 d: "Τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ τῆς πραγματικῆς ἱστορίας ὑπαρχούσης τριμέρους. Τῶν δὲ μερῶν αὐτῆς ἑνὸς μὲν ὄντος τοῦ περὶ τὴν ἐν τοῖς ὑπομνήμασι πολυπραγμοσύνην καὶ τὴν παράθεσιν τῆς ἐκ τούτων ὕλης. ἑτέρου δὲ τοῦ περὶ τὴν θέαν τῶν πόλεων καὶ τῶν τόπων περὶ τε ποταμῶν καὶ λιμένων καὶ καθόλου τῶν κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλατταν ἰδιωμάτων καὶ διαστημάτων. Τρίτου δὲ τοῦ περὶ τὰς πράξεις εἰς τὰς πολιτικάς."

Валериј Антиас, како поддржувач на оптиматите. Тие му овозможуваат на Ливиј да ги претстави внатрешните борби меѓу сталежите без да фаворизира одредена страна. Ваквиот избор на автори ја потврдува неутралноста на Ливиј (и неговиот принцип на веродостојноста), но и неговата свест и должност како историограф на Рим. Историските детали во првата пентада за Ливиј биле голем проблем и тој е особено свесен за тоа така што во овој дел најчесто се сретнуваат фразите *ut dicunt, dicunt, proditum memoriae, sunt qui* и др. тоа наедно, укажува на неговата зависност од изворите, но и одредено дистанцирање од нив при описи на нешта што се неверојатни, кои повеќе прилегаат да се стават во бајки, отколку во историографско дело. Бидејќи за најраниот период на Рим не може да се направи точен опис на борбите меѓу сталежите, од оваа "слаба страна" Ливиј извлекува голема полза: слободно ги опишува (за поучни цели) внатрешните борби на сталежите за да ги покаже доблестите и падовите на секоја страна. Неговата цел за настаните во првата пентада е да приложи соодветни факти што веќе се потврдени (наведени) од неговите претходници и да ги стави во добар литературен контекст. При пишувањето Ливиј користи еден извор, а во препишувањето на фактите ја внесува својата мотивација и го организира сиот материјал според својот стил. При крајот на поглавјата тој често ги наведува ставовите и на другите извори, особено ако тие различно известуваат за текот на настаните или за

бројот на жртвите во некоја битка. Иако Ливиј консултира повеќе извори, тој нив не ги истражува и анализира. Ваквиот начин на работа воопшто не придонесува за исправање на грешките и заблудите во историските настани, нивниот тек и исход. Од друга страна, Ливиј верно се придржува на фактите за историските настани запишани во делата на неговите претходници. Неговата *fides* кон изворите е посведочена во повеќе дела од писатели од антиката.²¹⁵

За Полибиј географските описи на местата каде се случуваат настаните се особено важен елемент. Во однос на оваа компонента за која историографот треба особено да биде внимателен Ливиј редовно се труди да ја опише топографијата, местото на битката, позицијата на градовите, реките и други физички карактеристики на теренот. Но, користејќи се со извори и од втора рака, мошне се често греша во топографијата, што особено е уочливо во книгите што ја опфаќаат подоцнежната римска историја. Сè што наоѓа во изворите за географскиот амбиент на местата го репродуцира со своја стилистичка разработка. Кога станува збор за описи на битки, јасно е дека Ливиј тоа го правел без да има воено искуство.²¹⁶

"Postero die prima luce Volsci fossis repletis vallum invadunt. Iamque ab omni parte munimenta vellebantur, cum consul, quamquam cuncti undique, et

²¹⁵ Quintiliani, *loc. cit.*; Plinius Maior, *op. cit.* Praefatio.

²¹⁶ Ова особено е забележително кога се споредат некои од раните книги на Ливиј со подоцнежните каде негови извори се други (Полибиј, Којлиј). Каде што ги користел

nexi ante omnes, ut signum daret clamabant, experiendi animos militum causa parumper moratus, postquam satis apparebat ingens ardor, dato tandem ad erumpendum signo militem avidum certaminis emittit. Primo statim incursu pulsi hostes; fugientibus, quoad insequi pedes potuit, terga caesa, eques usque ad castra pavidos egit. Mox ipsa castra legionibus circumdatis, cum Volscos inde etiam pavor expulisset, capta direptaque... Consul cum maxima gloria victorem exercitum Romam reducit."

"Утредента, во зората, Волските ги посипаа рововите и нападнаа на бедемот. Од сите страни веќе го рушеа бедемот; иако сите од секаде, а должниците пред сите, викаа да се даде знак [за напад], консулот малку одлагаше за да го искуша духот на војниците. Штом се зголеми ревноста, најпосле даде знак за напад и ги испрати војниците желни за битка. За час уште во првиот напад непријателите беа разбиени. Преплашените непријатели што бегаа пешадијата ги гонеше колку што можеше и ги убиваше од зад грб, а коњицата ги гонеше сè до логорот. Наскоро и самиот логор беше опколен со легионери кои го зазедоа и опљачкаа, а Волските од страв избегаа... Консулот ја врати во Рим победничката војска со најголема слава."²¹⁷

Вакви описи на битки мошне често се сретнуваат во раскажувањето на Ливиј. Тој при описите на битките²¹⁸ употребува

делата на Аналистите се забележуваат монотони описи, наспроти описите на битките каде бил консултиран Полибиј на пр. Види, P. G. Walsh, *op. cit.* 158.

²¹⁷ *AUC*, II, 25.

²¹⁸ Други примери за битки: II, 26; III, 2, 28, 61, 62, 70.

општи изрази и стереотипен опис така што најчесто се сретнуваат изразите *atrox proelium*, *atrox caedes*. Непријателите се обично *fusi et fugati* или *capti caesique*.²¹⁹ Кај голем број од битките опишани во првата пентада завршетокот е идентичен: Римјаните ги гонат непријателите кои бегаат кон сопствениот логор и заедно "речиси во една толпа упаднаа во логорот и тие што бегаа и тие што ги гонеа."²²⁰ Монотонијата на стереотипните описи напати ја разбиваат неочекувани нешта, како што налагале изворите: дуели²²¹, густа магла што ненадејно паѓа, божји глас што изненадно се слуша²²², коњица што се бори како пешадија²²³.

Приказот на битките скоро секогаш се раководи од образецот: среден ред (*media acies*) и лево и десно крило.²²⁴ Од сево можеме да заклучиме дека Ливиј внесува поедноставување (*simplificatio*) описите на битките (исто и на административните работи), но за сметка на тоа пак дава психолошки увид во мислите и чувствата на завојуваните страни или на нивните најистакнати поединци. Вниманието на

²¹⁹ Cf. P. G. Walsh, *op. cit.* 159 кој го прифаќа ставот на H. Nissen: "All the battle accounts are frighteningly dull variations on an identical theme. First the Romans, through the enemy's numerical superiority or through surprise, fall into difficulties, then, through the extraordinary bravery or cleverness of their leaders, they gain the upper hand, and finally kill 40.000 or 35.000 of the enemy, or occasionally fewer."

²²⁰ *AUC* II 65

²²¹ *AUC*, II, 20.

²²² *AUC*, II, 7.

²²³ *AUC* III, 62; IV, 38.

²²⁴ *AUC*, II 46-47; III 62 и др. Ваквите идентични модели на описи на битки укажуваат на хеленистички влијанија. Слично битките ги опишуваат и други автори како на пр. Диодор. Види P. G. Walsh, *op. cit.* 156 - 160 кој оваа сличност во опишувањето на битките ја поврзува со користење на делото што го напишал Исократ за опис на стратегиите на војувањето.

читателите се концентрира на страв, гнев, радост и др. емотивни манифестации на протагонистите на настаните.²²⁵ На пример, читаме:

"Referentibus iam pedem ab ea parte Romanis M. Valerius Publicolae frater, conspicatus ferocem iuvenem Tarquinium ostentantem se in prima exulum acie, domestica etiam gloria accensus, ut, cuius familiae decus eiecti reges erant, eiusdem interfecti forent, subdit calcaria equo et Tarquinium infesto spiculo petit."

"Римјаните веќе се повлекуваа од тој дел кога братот на Публикола, Марк Валериј забележувајќи го младиот разјарен Тарквиниј што застанал во првиот боен ред на изгнаниците, понесен од семејната слава (бидејќи украс на неговата фамилија беше протерувањето на кралевите) за нему да му припадне убиството го збодна коњот со мамузите и се упати кон Тарквиниј со вперено копје."²²⁶

Третиот услов според Полибиј беше историографот да има политичко искуство. Општ заклучок што произлегува од читањето на делото на Ливиј е дека тој не изобикува со политичко знаење и искуство. Во првата пентада тој не ја анализира природата на римското уредување, туку се обидува да го опише. Тој сепак расправа за развојот на римската држава од кралство кон слобода, а и за еволуцијата на римските религиозни, судски и институционални закони, па наидуваме на изразите *interregnum* (I, 17), *repetitio* (I, 22), *fetiales* (I, 24), *deditio* (I, 38);

²²⁵ *AUC*, II, 20, III 28.

vindicta (II, 5); perduellio (II, 41); sacrosancti (III, 55). Во описот на борбите на сталежите, кога патрикиите се стремат да си ги задржат сите привилегии, а наспроти нив плебејците низ своите борби од непривилегирана класа постепено стекнуваат политички права²²⁷, Ливиј тежиштето на својата мисла и раскажување го става на поучувањето на важноста на слогата (condordia) преку умереност (moderatio) и навремени отстапки.²²⁸ И овде раскажувањето се концентрира и фокусира на атрибутите на личностите и скоро секогаш при образложението влегува in medias res точно заради недоволното познавање на вистинската политичка димензија на одреден предмет како што е случајот со lex Terentilia каде народниот трибун Терентиј Харса бара со закон да се огранични моќта на консулите.²²⁹

При раскажувањето исполнето со описи на мотивите и делата на протагонистите, со драматизација на ситуации често се случува дури и да не даде доволно важност на политички настани или недоволно јасно да ги образложи. На крајот на V книга, од раскажувањето на Ливиј се дознава дека Римјаните не им платиле откуп на Галите зашто токму навреме дошол диктаторот Камил кој го спречил тоа.²³⁰ Но, од

²²⁶ AUC II 20.

²²⁷ Особено првата сецесија на плебејците на Светото Брдо (496г. пр. Хр.) II кн.; Канулеевите закони, IV кн. 1-6.

²²⁸ Cf. P. G. Walsh, *op. cit.* 163 - 165.

²²⁹ Дионисиј од Халикарнас пак обично дава краток преглед на претходните закони и судски процедури. Види P. G. Walsh, *op. cit.* 168.

²³⁰ AUC V 49: "Sed diique et homines prohibuere redemptos vivere Romanos. Nam forte quadam, priusquam infanda merces perficeretur per altercationem nondum omni auro appenso, dictator intervenit, auferrique aurum de medio et Gallos summoveri iubet." ("Но и боговите и луѓето

говорот на Камил, откако Галите биле истерани се сфаќа дека сепак откупот бил платен:

"Igitur victi captique ac redempti tantum poenarum dis hominibusque dedimus, ut terrarum orbi documento essemus."

"Значи, победени, освоени и откупени, така не казнија и боговите и луѓето за да сме пример за целиот свет ²³¹.

Работата на Сенатот и на народните собранија Ливиј ја опишува идеализирано, со вешто избегнување на информации (што најверојатно ги сретнувал во изворите) кои поединечни римски политичари ги прикажувале во негативно светло.

Појаснувањето (clarificatio, σαφενεία) како историографски метод Ливиј исто така го применува. Појаснува имиња на луѓе (qui Furios Fusios scripsere II..) и поими чијашто изворна смисла се изгубила низ времето (romœgium на пр.) и др.

Особено признателна карактеристика на историографски метод на работењето на Тит Ливиј е неговиот совесен однос и верност кон изворите (fides, πυνθανότης). Тој не се "оддалечува" многу од нив и со голема внимателност се однесува кон фактите што ги наоѓа. ²³²

не дозволија Римјаните да живеат откупени. Пред да му се предаде [на непријателот] срамната награда заради расправија дека цело злато сè уште не е измерено, за среќа се појави диктаторот и заповеда златото да се однесе, а Галите да си одат."

²³¹ Плаќањето на откупот Ливиј повторно го спомнува и на почетокот на VI кн.

Покрај сите слабости како историограф, Ливиј има исклучителна способност за опишување на психологијата на личностите и на групата така што ги анализира мотивите, преокупациите, реакциите на луѓето соочени со разни ситуации, тешки, страшни, возбудливи и сл. како и мотивите на спротивставени страни во собранието. Ваквите сцени обично се опишани преку *oratio obliqua*.²³³ При ваквите описи се заклучува дека Ливиј не става остра граница меѓу мислите и емоциите.

Еден аспект го прави Ливиј супериорен во однос на многубројни историографи. Повеќето историографи, придржувајќи се на "каноните" на прагматската историографија, исполнувајќи ги сите "услови" нивните мисли и зборови да рефлектираат точно анализирани и опишани настани, настојуваат да дадат добро поврзани и организирани факти. Ливиј, пак, пронаоѓа сопствен стил на историјата да ѝ даде универзална димензија. Имено, врз база на делата на своите претходници, без (поголеми) интервенции, истражувања и преиспитување на фактите, тој постојано се труди да проникне во умовите на луѓето од минатото, да им даде историчност и живот на менталните и емотивни искуства, да ги оживее нивните идеи и идеали. Од ваквиот начин на прикажување го дознаваме ставот на Ливиј кон историјата: местата и времињата на настаните се менуваат, но

²³² AUC III 23. Cf. Quintiliani, *Intitutio Oratoria* X.

²³³ AUC I 12; III 2; V 14.

суштинските искуства и манифестации на луѓето секогаш се исти. Затоа не постојат ни временски ни просторни пречки за да се изрази разбирање или сочувство за делата и маките на луѓето од древното минато²³⁴, не е тешко длабоко во себе да сочувствуваме со жителите на Алба Лонга кога Римјаните го рушеа нивниот град²³⁵, да разбереме каква натчовечка сила му требала на Лукиј Јуниј Брут да ги егzekутира своите синови и на Икилиј кога го зарил ножот во срцето на својата ќерка Вергинија.

3.2 Литерарни методи

Историографите во Рим, а особено во I в. пр. Хр. не се потчинуваат потполно на она што Полибиј го наведува како принципи за пишување историографско дело. Пред сè, Римјаните мошне долго останале верни на аналитичкиот начин на пишување на историографско дело. Потом, Кикерон постојано повторува дека римските историографи треба поголемо внимание да посветуваат на аспектите на книжевната презентација²³⁶. Базичниот став на Ливиј е материјалот што го наоѓа во изворите да го преточи во елегантна форма на прозата од Августовиот период. Принципите кон кои се придржува при градењето на раскажувањето се оние што ги

²³⁴ Влијанија од хеленистичката историографија за доближување на историјата кон трагедијата.

²³⁵ *AUC* I, 29.

²³⁶ Кикерон особено забележува на грубиот и неукрасен стил на постарите писатели како Писон, Фабиј, Макер и др.

"пропишал" Кикерон за пишување на историски дела.²³⁷ Ливиј, како образован ретор, особено го ценел творештвото на Кикерон²³⁸ така што во своето дело точно ги применувал Кикероновите упатства.

Кикерон, неколку децении пред Ливиј, ја согледал потребата да се напише историјата на римскиот народ, но заради недостиг од *otium*, не ја остварил таа идеја. Дури има и одредени сознанија дека Кикерон имал намера да ја напише историјата на римскиот народ со вметнување на настани од хеленската историја и да ги искористи раскажувањата и приказките што самиот ги собирал²³⁹. Меѓутоа вметнувањето на приказки би било интересно да се анализира ако Кикерон ја остварел таа своја замисла како што тоа го прави Ливиј во својата историја.

Она што е заедничка особина и кај Кикерон и кај Ливиј е Пантеонот на римски доблести и нивното вреднување.

Славољубивиот патриот Кикерон на почетокот на своите *Тускулански расправи* со реторско прашање вели: каде имаше толку сериозност, толкава постојаност, величина на духот, чесност, верност, каде имаше толку исклучителни доблести од секој вид кај било кој друг [народ] за да може да се споредува со [доблестите на] нашите предци?²⁴⁰

²³⁷ Осврт за придржувањето на Ливиј кон "каноните" што ги пропишал Кикерон види A. H. McDonald, "The Style of Livy", *JRS*, 1957, XLVII, 155 - 172.

²³⁸ Види писмото до синот на Ливиј што се сретнува кај Сенека, во погледвјето со биографски податоци за Ливиј.

²³⁹ Πλούταρχος, Βίοι παράλληλοι, Κικέρων, 41.

²⁴⁰ M. T. Ciceronis, *Tusculanae disputationes* I, 2. : "Quae enim tanta gravitas, quae tanta constantia, magnitudo animi, probitas, fides, quae tam excellens in omni genere virtus in ullis fuit, ut sit cum maioribus nostris comparanda?"

Истото ова убедување, во форма на заклучок, Ливиј го вградува во своето дело: "Ceterum aut me amor negotii suscepti fallit, aut nulla umquam res publica nec maior nec sanctior nec bonis exemplis ditior fuit, nec in quam civitatem tam serae avaritia luxuriaque immigraverint, nec ubi tantus ac tam diu paupertati ac parsimoniae honos fuerit."

"Дали љубовта кон започнатото дело ме мами или никогаш немаше ниедна држава ни поголема ни посвета ни со добри примери побогата, ниту пак во било која држава толку доцна се вселија лакомоста и раскошот, ниту некаде толку долго имаше почит кон скромноста и штедливоста."²⁴¹

Кикероновото влијание врз Ливиј е согледливо во општиот пристап кон историографијата. Според дефиницијата на Кикерон, историјата е *testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis...* и кој друг би можел да ја напише освен оратор?²⁴²

Уметничката способност на Ливиј се согледува во внимателното организирање на историографскиот материјал во делови од по пет книги т.е. пентади²⁴³. Првата пентада се совпаѓа со првиот циклус од римската историја. Заради аналитичкиот принцип на пишување секоја книга не е можно да биде заокружена целина. Но, има и такви тенденции: првата книга се однесува на кралскиот период,

²⁴¹ *AUC*, Praefatio 11.

²⁴² М. Т. Ciceronis, *De oratore*, II, 9, 36.

V книга на заземањето на Веи и навалата на Галите; некои истражувачи укажуваат на уметничко единство на III книга.²⁴⁴ Во вака замислената организација на материјалот Ливиј ги применува Кикероновите принципи.

Прв принцип на историјата е да се зборува вистината и само вистината.

"Кој не знае дека првиот закон на историјата е да не се пишува ништо неистинито. Потоа, дека не треба да се премолчи ни една вистина. Не треба да се допушти никаква пристрасност или омраза."²⁴⁵

Ова вистинито кажување го сочинува темелот на историјата. Но, што е историска вистина за Ливиј?

Пристапот на Ливиј не е да ја "исправа" историјата, туку од она што е запишано да најде аргументирана подлога за римските обичаи и доблести. Реалноста на Рим, неговото величие е историска и непобитна вистина за Ливиј, тој се труди само од сето тоа богатство да најде примери на доблесни особини и да ги пренесе на идните генерации.

Рековме напред, од аспект на фактографија, Ливиј се придржувал кон податоците што ги наоѓал во неговите извори. Но, тоа придржување некаде оди и до бесмисла. Има неколку примери во

²⁴³ За пентадата како "основна мерка" според која Ливиј го средувал своето дело види поопширно кај Т. J. Luce, *Livy: The Composition of his History*, Princeton, 1977, 25 - 32.

²⁴⁴ P. G. Walsh, *op. cit.* 179, го прифаќа ставот на Вигел.

²⁴⁵ M. T. Ciceronis, *De oratore*, II 62.

првата пентада каде Ливиј со мало истражување и рационално заклучување можел лесно да ги отстрани неточните заклучоци, сепак се решава да ги остави работите во темното минато нејасни.

Оваа прва фаза, кажувањето на вистината, всушност се сведува на обично *narratio* (раскажување). Старите автори, аналитите, Фабиј Пиктор, Писон и др. пишувале на овој начин - без украси²⁴⁶.

Историското раскажување треба да се изгради (*exaedificatio*) и да се украси (*exornatio*). Овие две нешта ќе ѝ дадат достоинство и важност на историјата.

Exaedificatio и *exornatio*, реторски техники применети во историјата мораат да бидат базична градба на раскажувањето. Градењето (*exaedificatio*) кај Кикерон опфаќа хронолошки ред на настани, раскажување за топографија, тип на стратегија на војување, резултати и анализа на причините за таков исход, а и внесување на некој биографски податок за лицата што имаат удел во настаните. Сиве овие нешта Ливиј најверојатно ги нашол во изворите, ги презел²⁴⁷, но се концентрирал на *exornatio*.²⁴⁸

²⁴⁶ M. T. Ciceronis, *De legibus*, I 2.

²⁴⁷ P. G. Walsh, *op. cit.* 180, T. J. Luce, *op. cit.* 140.

²⁴⁸ M. T. Ciceronis, *De oratore* II, 15, 63: ipsa autem *exaedificatio* posita est in rebus et verbis: rerum ratio ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem; vult etiam, quoniam in rebus magnis memoriaque dignis consilia primum, deinde acta, postea eventus exspectentur, et de consiliis significari quid scriptor probet et in rebus gestis declarari non solum quid actum aut dictum sit, sed etiam quo modo? et cum de eventu dicatur, ut causae explicentur omnes vel casus vel sapientiae vel temeritatis hominumque ipsorum non solum res gestae, sed etiam, qui fama ac nomine excellant, de cuiusque vita atque natura. (А пак самата творба се темели на дела и зборови: прегледот на делата бара временска последователност, опис на местата,

Ова систематско раскажување ќе биде јасно и ќе создава впечаток на реалност (екстензија на минатото) во свеста на читателот, за што особено помагаат *virtutes narrandi*, реторичкиот состав на раскажувањето.

"Раскажувањето ќе биде веројатно ако во него се внесат нешта што обично се појавуваат во вистинитоста, ако се чува достоинството на личностите, ако се изнесат причините за делата, ако способности за дејствување имало, ако времето е прикладно, ако има доволно простор, ако се покаже дека местото било згодно за истата работа за која се раскажува, ако нештата се приспособени и според природата на оние што дејствуваат и според карактерот на народот и според мислењето на оние што ќе слушаат."²⁴⁹

Овој содржаен список - рецепт го прифаќа Ливиј, така што овие ставови се гледаат во секоја реченица во првата пентада. За делата што изгледаат невистинити, односно во кои боговите имале

бидејќи при описот на големи дела што се достоини за паметење, прво треба да се опишат причините, потоа делата, најпосле очекуваниот исход. Да се означат побудите што писателот ги прифаќа, а во делата не само да се изјави што било сторено или било речено, туку треба исто така да се каже и на кој начин. Кога се зборува за исходот да се објаснат сите причини за него; било да е случајност, разборитост или нерасудување; да се опишат не само подвизите на самите луѓе, туку и животот и карактерот на тие што се одликуваат со слава и со име.)

²⁴⁹ М. Т. Ciceronis, *De inventione* I, 21, 29: Probabilis erit narratio si in ea videbuntur inesse ea quae solent apparere in veritate, si personarum dignitates servabuntur, si causae factorum exstabunt, si fuisse facultates faciundi videbuntur, si tempus idoneum, si spatii satis, si locus opportunus ad eandem rem qua de re narrabitur fuisse ostendetur, si res et ad eorum qui agent naturam et ad vulgi morem et ad eorum qui audient opinionem accommodabitur. Ac veri quidem similis ex his rationibus esse poterit.

најголем удел (а вистинските причини останале закопани и непознати во длабокото минато) Ливиј секаде каде што е можно го воведува т. н. "рационален скептицизам". Ова најмногу се однесува на митовите и легендите кои Ливиј, иако со внесувањето во делото, ги вградува во него, сепак, не ги прифаќа без да ги проследи со сопствен коментар.

"Достоинството на личностите" - еден од принципите на Кикерон во делото на Ливиј создава литерарни ликови од историски личности. Обидувајќи се да го сочува нивното достоинство, ги лишува од индивидуалност. Кај сите водечки личности недостасува поголема индивидуалност, а се нагласуваат особини што Ливиј сметал дека треба да ги има секој доблесен *civis Romanus*. Кај Ливиј карактерот и достоинството на личностите произлегуваат и треба да се протолкуваат од нивните дела и постапки. Ливиј не пишува биографии на познатите личности, дури ни на кралевите. Тој ги "вклучува" во раскажувањето кога доаѓаат на историска сцена и кога дејствуваат за и во име на државата.

Ливиј е ненадминат во усогласувањето на природата на оние што дејствуваат, карактерот на народот, причините за дејствување и способностите. Уште во антиката високо биле ценети овие квалитети на неговото раскажување. Описите на битките, сенатските седници даваат точно известување за времето, местото, плановите, дејствијата и резултатите. Квинтилијан за него вели:

...At non historia cesserit Graecis. Nec opponere Thucydidi Sallustium verear, nec indignetur sibi Herodotus aequari Titum Livium, cum in narrando mirae iucunditatis clarissimi candoris, tum in contionibus supra quam enarrari potest eloquentem, ita quae dicuntur omnia cum rebus tum personis accommodata sunt: adfectus quidem, praecipueque eos qui sunt dulciores, ut parcissime dicam, nemo historicorum commendavit magis. Ideoque illam inmortalem Sallusti velocitatem diversis virtutibus consecutus est...

"...И во историографијата не заостануваме зад Грците. Не се колебам да го ставам Салустиј до Тукидид, ниту пак Херодот ќе се налути ако со него го изедначиме Тит Ливиј којшто колку во раскажувањето има чудесна пријатност и јасност, толку во говорите има таква речитост, каква што ретко се сретнува. Така, сè што е раскажано било за настани било за лица сосем одговара. А пак емоциите, особено оние понежните, најстрого да речам, никој од историографите подобро не ги прикажал. Затоа тој ја достигнал преку други одлики онаа живост на Салустиј што е бесмртна."

Историографот може и да вметнува говори, советува Кикерон: in qua (historia) et narratur ornate et regio saepe aut pugna describitur, interponuntur etiam contiones et hortationes.²⁵⁰

Вметнувањето говори во историографско дело може да е историографски метод, но во првата пентада кај Ливиј присуството на

²⁵⁰ M. T. Ciceronis, *Orator*, XX, 66.

говорите повеќе припаѓа во сферата на литературни методи. Тој ги користи за поубедливо прикажување на историската стварност и според упатството на Кикерон ги става на *loci idonei* (прикладни места), обично при описи на битки, во борба меѓу staleжите или во сенатот кога се расправа за државни работи.

Говорите на Ливиј немаат историска релевантност, тие не се буквално зборовите на значајните историски личности, туку се творба на Ливиј. Најдобар показател за тоа се местата каде што пред да почне говорот на некое лице Ливиј вели: "[Консулот Квинктиј] говореше, како што дознав, во оваа смисла."²⁵¹ Конструкцијата на говорите, местата каде што се вметнати, прилагодувањето на говорот според карактерот и делата на лицата покажуваат дека Ливиј со големо внимание ги составувал говорите. Вметнувањето на говори не е спонтано, туку е плод на добро обмислена уметничка структура на делото. Така Ливиј најчесто вметнува говори на почеток на книгите (IV кн.), на крај (V кн.) или на средина. Се јавуваат и "двојни" говори, кога две спротивставени страни ги изнесуваат своите аргументи (на пр. консули - народни трибуни, патрикии - плебејци, сенаторите наспроти Канулеј. Кај оваа последна наведена категорија на говори посебно се согледува влијанието на реторската наобразба на Ливиј. На аргументите што ги изнесуваат сенаторите против предлогот на Канулеј, тој одговара по истиот редослед.

Ливиј ги прилагодува содржините на говорите според карактерот на говорникот и според ситуацијата. Говорот на Камил, на пример, го нагласува неговиот патриотизам и гордоста дури и во прогонство, додека говорот на декемвирот Апиј Клавдиј ја открива сета негова свирепост.²⁵² Во поглед на структурата сите говори во првата пентада се составени според реторски принципи. Според видот на говорите скоро сите припаѓаат на *genus deliberativum*. Во секој говор има *exordium* честопати воведен од Ливиј, ако изворот што го следел започнувал *in medias res*²⁵³, *propositio*, *tractatio* и *conclusio*. Почетокот на говорот, кога публиката се запознава со предметот (*captatio benevolentiae*) Ливиј го изведува на неколку начини: со концентрирање на вниманието на говорникот кон себе (*principium a nostra persona*) како што го почнува Камил својот говор кога ги разубедува Римјаните да не го напуштат Рим, или со напаѓање на противниците (*principium ab adversariis*).

Во дискусијата за предметот (*tractatio*) Ливиј секогаш внимава да ги стави римските доблести. Ако говорот е пред војска тогаш најчесто се појавуваат *facile*, *utile*, *gloriosum*, ним им се додава и *honestum*.

Заклучокот, како и почетокот Ливиј понекогаш ги дава самиот.

²⁵¹ T. Livii, *AUC*, III, 67: *Ibi in hanc sententiam locutum accipio*. Друг пример: II 32.

²⁵² Камил V 51, Апиј Клавдиј III, 48, иако има и говори особено во натамошните книги кои не се толку вешто вклопени во раскажувањето како во прилики кога војсководачот им држи софистициран говор на војниците кои во секој миг треба да влезат во битка.

Освен со говорите Ливиј го "оживува" раскажувањето со сцени што се типично драмски конструирани, во кои се присутни елементите на "жал и страв". Раскажувањето го дели на мали целини - епизоди кои најчесто имаат внатрешна структура според принципите на Аристотел за трагедијата: со почеток, средина и крај.²⁵⁴ За нив повеќе ќе се проговори во следното поглавје.

Методите на "реторичката" и "трагичката" историографија Ливиј ги користи за му даде историчност и "живост" на текстот кој без нив би бил долга и монотона листа на консули и други државни службеници.

Драмската моќ на описите кај Ливиј лежи во централниот опис на индивидуални епизоди како ὅλη καὶ τελεῖα πράξις и при тоа применува бројни техники²⁵⁵. За да добие јасна форма на раскажувањето, Ливиј се фокусира на карактерот на некое лице. Притоа ги изостава сите други "придружни" работи кои не се релевантни за структурата на приказната. На пр. во епизодата за заземањето на Габии, Ливиј се концентрира на карактерот на Секст Тарквиниј; тој настаните што се случиле кога Габии бил заземен

²⁵³ На пр. III 3: говорот на народниот трибун Канулеј за законот за склучување бракови меѓу патрикиите и плебејците.

²⁵⁴ Αριστοτέλου, Περὶ ποιητικῆς, 9.

²⁵⁵ Овде ги наведуваме според P. G. Walsh, *Livy: His Historical Aims and Methods*, Cambridge, 1970, 138 - 189.

намерно ги изостава.²⁵⁶ Целта е да го поврзе органски раскажувањето со настаните во Рим и дегенерацијата на кралевите. Се претпоставува дека на вакви места Ливиј ја применува техниката на compressio.²⁵⁷ Во описот на поединечните епизоди тој особено применува јасност (claritas, ἐνάργεια) за да ги претстави емоциите на лицата, па ги употребува изразите: ira, indignatio, rabies, pavor, trepidatio, maestitia.

Сцените кои во изворите биле прикажани како грозни Ливиј ретко ги применува затоа што не одговараат на цивилизираниот вкус на Августовото доба. Една таква е описот на убиството на Метиј Фуфетиј каде Ливиј "објаснува" дека сите ги свртиле погледот од грозотијата на сцената.²⁵⁸ Всушност Метиј Фуфетиј бил растргнат со два четворопрези на сите страни. По ова следи личен коментар на Ливиј за овој начин на казнување: кај Римјаните тоа беше прв и последен пример за казна што отстапуваше од законите на човечноста. Треба да се напомене дека кај ниеден народ немаше поблаги казни.

На крајот, би резимирале дека Ливиј како историограф користи често еден главен извор, но консултира и неколку за споредба; материјалот што го наоѓа структурно го реорганизира според својот стил на раскажување и воведува нов материјал за да постигне драмски ефекти. Содржините за кои проценил дека не се интересни ги скратува

²⁵⁶ Спореди Дионисиј од Халикарнас, *Antiquitates Romanae*, VI, 22 - 90.

²⁵⁷ Слично и во епизодата за Лукретија, за Фабии и др.

²⁵⁸ AUC I 28. Дионисиј од Халикарнас, *Antiquitates Romanae*, III, 30.

или изостава во зависност од целта на својот труд, а и интересот на читателите. Во рамките на овие литературни методи на скратување (*compressio*) и јасност (*claritas*) се труди и да одговори на своите должности како историограф за верно придржување кон изворите.

4. РАСКАЖУВАЧКА ПОСТАПКА

4.1 Аналистички принцип на изложување

Во изложувањето на настаните Ливиј применува аналистички принцип (година по година)²⁵⁹. Исклучок од овој принцип е првата книга што го опфаќа најраниот кралски период во Рим (753 - 509 г. пр. Хр.) Сите останати книги го содржат спомнатиот принцип.²⁶⁰ Аналистичкиот принцип е и предност и мана во раскажувањето на историјата. Предност е затоа што на раскажувањето му дава "целосна" покриеност, сеопфатност на историскиот тек низ времето. Слабоста на овој принцип најмногу се согледува во ситуации кога Ливиј раскажува некој настан (епизода), а потем упаѓа сред раскажувањето за да извести дека поминала годината и други консули дошле на власт. Секако, Ливиј мошне обмислено пристапувал кон ваквите ситуации. Прекилот на магијата на раскажувањето служи најмногу за да се известат читателите дека настанот за кој ни раскажува влегува во "општиот"

²⁵⁹ Овде нема да го разгледуваме прашањето колку хронологијата кај Ливиј е точна (одговара на реалноста), затоа што тоа е многу обемен проблем. Во ова поглавје го анализираме аналистичкиот принцип кај Ливиј структурен модел од аспект на раскажувачка постапка, а не од историски аспект. Во 19 в. научниците многу повеќе предност им даваа на консулските листи на Дионисиј од Халикарнас, отколку на листите кај Ливиј.

²⁶⁰ За аналистичкиот принцип на изложување кај Ливиј има различни мислења од научниците. Џ. Рич ("Structuring Roman History: the Consular Year and the Roman Historical Tradition", *Histos*, 1997) смета дека Ливиј не го почитувал целосно аналистичкиот принцип, наспроти МекДоналд ("The Style of Livy", *JRS* 47, 1957, 155 - 172) кој изјавува дека во целото дело на Ливиј се следи ист модел на изложување.

тек на историското време, а не е епизода издвоена сама за себе во свој временски круг.

Панорамскиот поглед врз делото на Ливиј (барем на сочуваните книги) овозможува да се види дека Ливиј не ја запишувал спонтано историјата низ времето, ниту настаните како што се случувале, туку тој му дава "облик" на своето дело. Аналистичкиот принцип ја носи историската фактографија, средена по години; тој е главен елемент за движење низ историското време. Тој истовремено ги открива и слабостите на Ливиј како историограф, а ги истакнува и предностите на мајсторскиот раскажувач.

Ливиј има добро обмислен план за **структурата** (надворешна и внатрешна) на делото до најситните детали.

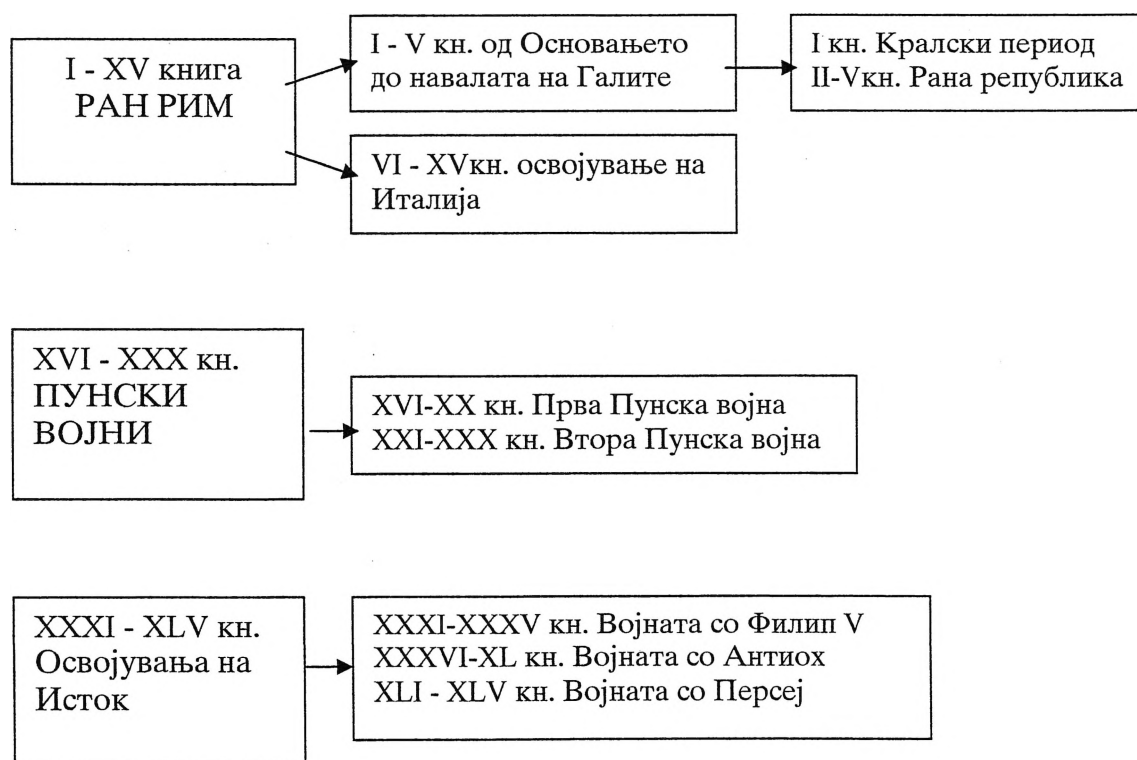
Во врска со надворешната структура порано се мислеше дека поделбата по volumina е изворна од Ливиј, а поделбата по декади се јавува уште во антиката, но после Ливиј. Таа поделба по декади продолжува да се применува и во средновековниот период.²⁶¹

Долгогодишните истражувања покажуваат дека Ливиј, барем од почетокот, имал добро обмислен метод за надворешната поделба на делото. Основна мерка кај него е пентада. Пентадите, по една или дури и две или три во група сочинуваат целини што одговараат на големи

²⁶¹ Папата Геласиј во писмата од 496г. пишува за *Livius secunda decade loquitur*.

временски преиоди од римската историја, што покажуваат како расте Рим низ времето и просторот.

Подолу ја приложуваме схемата од Лус која покажува дека првично Ливиј ја поделил историјата според поголеми историски периоди. Првичната форма во која пишувал биле пентади што заокружуваат одредени историски целини.

Лус претпоставува дека во понатамошното раскажување можно е Ливиј да ја напуштил оваа структура.²⁶²

²⁶² T. J. Luce, *op. cit.* 8 - 11.

Структурата на пентадата укажува дека Ливиј не оставил делото да тече спонтано, туку и цела пентада, но и секоја книга посебно, има комплексен состав. Секоја книга од пентадата (со исклучок на првата книга) е организирана со изложување на *res gestae populi Romani* година по година, при што во раскажувањето е инкорпорирана и временска и просторна димензија. Првата пентада опфаќа две големи епохи од раната римска историја: кралски период и рана република.

Секоја книга пак, содржи **лајт-мотив** околу кој се "плете" раскажувањето на историјата. Првата книга временски е посветена на кралевите, а просторно на основањето на градот Рим, т.е. на определувањето на топографските точки²⁶³ и градењето на Рим. Секој од кралевите бил основач на некој дел од Рим и сегмент од живеењето: Ромул му дал територија и Сенат, Нума ја зацврстил религијата, Тул Хостилиј ја проширил територијата, Анк Маркиј вовел ритуали за војна, Тарквиниј Приск е конститутивен монарх, а Сервиј Тулиј голем реформатор. Сите овие кралеви Ливиј ги нарекува *conditores* (основачи). Крајот на првата книга се совпаѓа со историскиот тек на созревање на условите за ослободување, а една од причините е дегенерацијата на кралството (општеството и римскиот карактер) претставено преку последниот римски крал Тарквиниј Горделивиот.

²⁶³ Коишто се истите и за современиците на Ливиј.

Втората книга содржи главен мотив - слобода. Според раскажувањето на Ливиј слободата е состојба за која треба да созреат околностите. "Што ќе се случеше ако Брут на некој од претходните кралеви му го укинеш кралството?"

Значи, слободата може да биде и штетна, ако е предвремена, ако не се исполнуваат одредени услови. Рим не престанува со развојот со воведување на слободата. Прво мораат Римјаните да "докажат" дека се зрели за слободата. Кога прогонетиот крал се обидува повторно да го заземе тронот, се спротивставува цел римски народ. Покрај тоа, состојбата на слобода придонела за градење и зацврстување на одредени римски национални особини: слога (*concordia*) секогаш искушувана заради борбите меѓу сталежите, *disciplina*, *modestia*.

Третата и четвртата книга обработуваат теми и настани кои го условуваат појавувањето и негувањето на римските доблести *modestia* (скромност) и *moderatio* (умереност) преку борбите на сталежите. Петтата книга (најкомплетната самостојна целина меѓу сите книги на Ливиј според повеќето автори) е посветена на две манифестации на човечкиот дух: *avaritia* (алчност) и *pietas* (набожност).

Структурата на книгите усогласена се гледа и во меѓусебно поврзаните теми во временска нишка; раскажувањето на настаните година по година ја носи архитектонската структура на делото. И во

раскажувањето за секоја година посебно Ливиј има разработена структура. Настаните не се само набројани, туку структурно поврзани.

Раскажувањето за секоја година Ливиј го врзува со изборот на консулите и нивната работа. Активностите на консулите даваат хронолошка и структурна рамка на раскажувањето од стапувањето на власт и работата преку годината. За запишување на историјата на римскиот народ Ливиј избрал стандарден структурен модел што изворно настанал во Рим. Раскажувањето тој го темели врз изборот на консулите, како централен настан што е "опколен" со разни други настани од војнички или церемонијален карактер.

Овој стандарден модел на раскажување има важен удел во одредувањето на квалитетот на работата на Ливиј. Начинот на неговото раскажување директно зависи од моделот на уредувањето на римската држава²⁶⁴, кое се раководи според временски раздобја. Иако овој материјал е монотон и сувопарно повторуван, тој укажува на римската традиција, ја нагласува постојаноста на римските конституционални процеси, ја докажува и потврдува постојаноста на функциите на државата, на *mores maiorum* (од аспект на организирана држава). Книжевната функција на овој принцип на раскажување е

²⁶⁴ Аналистичката форма како книжевен израз традиционално се поврзува со периодот на Републиката, произлезена од таквото владеење заради годишната промена на консулите. Оваа форма на пишување му послужила на Ливиј, а многу повеќе на Такит да ја прикаже безначајноста на фасадата на републиканското уредување во раниот принкипат.

двојна: да ја намали тензијата меѓу големите / драматични епизоди, но и да создаде "илузија" за тек на времето²⁶⁵.

Создавајќи дело според изворниот структурен модел на раскажување на историјата Ливиј се надоврзува на повеќе вековната римска аналитичка традиција.²⁶⁶ Структурата на старите летописи била едноставна. Тие биле само запис на факти без длабока анализа на причините и последиците што произлегуваат од нив. Тие записи најверојатно не биле хронолошки и структурно подредени за да можат веднаш да "влезат" во калапот на историско дело. Ливиј пак, како *homo doctus*, пишува "уметнички" обликувани анали.

Раскажувањето на настаните во текот на една година нуди свои погодности. Сите значајни настани во таа година се образложуваат по одреден редослед кој се почитува за секоја година. Најверојатно, во неговите извори настаните не биле така строго подредени, туку средувањето е дело на Ливиј. Општо е прифатено мислењето дека Ливиј бил флексибилен во својата работа, дека тој слободно се служи со материјалот што го извлекувал од изворите за да го употреби според сопствените композициски цели. Наоѓајќи во изворите наброени настани за поединични години, најверојатно во рамките на раскажувањето за истата година Ливиј нив ги "разместува" според

²⁶⁵ J. Rich, "Structuring Roman History: the Consular Year and the Roman Historical Tradition", *Histos*, 1997, 3-4.

својата обмислена композиција. Како што и самиот вели, спомениците и документите пред навалата на Галите биле малубројни, а и тие што ги имало исчезнале кога бил опожарен Рим. Во "реконструкцијата" на историјата тој се придржува на фактите што ги нашол во изворите, но бил флексибилен и во хронологијата на настаните во текот на поединечните години.²⁶⁷

Во поглед на композицијата на настаните за една година (во првата пентада) Ливиј ја применува следнава схема:

Почеток на година: избор на консули - Опис на работа на сенатот - Битки, пророштва, знаменија. Понекогаш додава и дека другите писатели поинаку известуваат за истиот настан.

За да го избегне сувопарното и здодевно набројување на консули низ годините Ливиј го применува книжевниот метод на **варијација (variatio)**. Еве неколку модели како Ливиј ги воведува во раскажувањето новоизбраните консули:

"Spurius Lucretius inde et P. Valerius Publicola consules facti."

"Потоа за консули беа избрани Спуриј Лукретиј и П. Валериј Публикола." (II, 15);

²⁶⁶ Servius Auctus, Aeneis, I 373 *Спуријте лејтојисци* (анали) беа запис на per singulos dies digna memoratu...domi militiaeque terra marique gesta.

²⁶⁷ Ц. Рич ("Structuring Roman History: the Consular Year and the Roman Historical Tradition", *Histos*, 1997) во својата анализа на 185 г. пр. Хр. кај Ливиј со споредување на други документи докажува и заклучува дека Ливиј ги распоредува настаните според негови потреби. На пр. посветувањето на жртвеникот било во мај 185, а Ливиј го става во октомври 185г.пр. Хр. Ливиј прави свој распоред на настаните во една година.

"Insequens annus Postumum Cominium et T. Larcius consules habuit."

"Следната година за консули ги имаше Постумиј Коминиј и Т. Ларкиј." (II, 18);

"Accipiunt civitatem placidiorem consules C. Claudius Appi filius et P. Valerius Publicola."

"Така консулите, Гај Клавдиј, синот на Апиј, и Публиј Валериј Публикола ја зедаа власта во веќе смирената држава." (III, 15).

Илузијата за текот на времето Ливиј ја постигнува и со **временските одредници**, особено кога во текот на некоја година има повеќе настани. За да се добие последователност во раскажувањето и чувство за тек на времето Ливиј употребува временски врски - *deinde*, *inde*, *sub eo tempore*, *per eos dies* кои скоро секогаш имаат само книжевна функција. Ливиј сосем совесно го применува историографскиот принцип на придржување кон изворите, така што и во неговото раскажување и кај неговите извори настаните се случуваат хронолошки идентично, но бидејќи во изворите немало ексактна временска определба, Ливиј создава свој континуитет на раскажување на историјата.

Консулите и годините се детерминанти според кои се изложуваат настаните. Тоа Ливиј го нагласува на почетокот на втората книга:

"...Сега ќе преминам на настаните по годишни магистратури."

"... Liberi iam hinc populi Romani res pace belloque gestas, annuos magistratus peragam..."

За да го одржи хронолошкиот континуитет, тој ги наведува имињата на консули за годините дури и кога ништо вредно за спомен не се случило.

Како пример за структурата на неговото раскажување ја приложуваме втората книга од првата пентада според консулски години.

(Првата е изземена заради тоа што го опишува периодот на кралското владеење во Рим).

Втората книга покрива временски период од четириесет години (509 - 469г. пр. Хр.).

ХРОНОЛОШКИ ТЕК, АНАЛИЗА И СТРУКТУРА НА II КНИГА ОД ТИТ ЛИВИЈ

509 г. пр.Хр. Воведување на република; први консули Лукиј Јуниј Брут и Лукиј Тарквиниј Колатин (Публиј Валериј *suffectus*)

Внатрешни настани: зголемување на Сенатот со новоизбраните сенатори

Воведување на *rex sacrorum*

Кампањата против Лукиј Тарквиниј Колатин (прогонство заради името исто со прогонетите кралеви)

Обидот за враќање на кралевите Тарквиниевци во Рим (глава 1 - 5)

Надворешни настани: Обид за враќање на кралската власт - Тарквиниевци со војската на Вei. Битка во римското поле (6 - 7)

508 г. пр. Хр. Лукиј Јуниј Брут и Публиј Валериј Публикола. Кога умира Брут консул е Спуриј Лукретиј, неколку дена, а по него (Марк Хоратиј Пулвил *suffectus*)

Внатрешни настани: аферата против консулот Публиј Валериј Публикола.

Умира Лукиј Јуниј Брут. Избор на колега на консулов - Марк Хоратиј Пулвил(8 - 9)

507 г. пр. Хр. консули Марк Валериј и Публиј Постумиј

Надворешни настани: кралот Тарквиниј Горделивиот пребега кај Ларт Порсена, кралот на Етрурците

Внатрешни настани: привилегии за народот за да не посака да ги врати кралевите - снабдување со жито, продажбата на солта, ослободување од царини и давачки; глад во Рим заради опсадата од Порсена (9).

Непријателите пред Рим; подвигот на Хоратиј Коклит, битка со Етрурците, подвигот на Гај Мукиј, подвигот на девојката Клојлија, заминување на етруската војска од Рим, примање на заробените етрурци во "Етрурското село" (10 - 14).

506г. пр. Хр. Консули Тит Лукретиј и Публиј Валериј Публикола.

Внатрешни настани - легати од Порсена доаѓаат во Рим да го бараат имотот на кралот. Мир меѓу Порсена и Римјаните. (15)

505 г. пр. Хр. Консули Агрипа Менениј и Публиј Постумиј

Надворешни настани - војна со Сабињаните (16)

Внатрешни настани - умира Публиј Валериј Публикола

Триумф во Рим заради победата над Аурунките (16)

504г.пр.Хр. Консули Опитер Вергиниј и Спуриј Касиј

Надворешни настани: напад на Пометија, и Аурунките

Надворешни настани - напад и освојување на Пометија.

Внатрешни настани - триумф во Рим заради победата 17

503г.пр. Хр. Консули Постумиј Коминиј и Тит Ларкиј

Надворешни настани војна со Сабињаните

502 г. пр. Хр. (Тит Маркиј прв диктатор, Спуриј Касиј командант на коњица)

501г.пр.Хр. Консули Сервиј Сулпикиј и Маниј Тулиј

Ништо вредно за спомен не е направено Consules Servius Sulpicius Manius Tullius nihil dignum memoria actum II, 19).

500г.пр.Хр. Консули Тит Ајбутиј и Гај Ветусиј - Надворешни настани: опседната Фиденaј, заземена Крустумерија, Прајнесте примина кај Римјаните.

499 г. пр. Хр. диктатор Аул Постумиј, командант на коњица Тит Ајбутиј

Внатрешни настани - избор на Аул Постумиј за диктатор, Тит Ајбутиј - командант на коњицата.

Битка кај Регилското Езеро 19 - 20 СО тарквиниевци

498г.пр.Хр. Консули: Квинт Клојлиј и Тит Ларкиј, ни мир ни војна

497 г. пр. Хр. Аул Семпрониј и Марк Минукиј - Внатрешни настани - воведување на сатурналиите како празник - 21

496г.пр.Хр. Аул Постумиј и Тит Вергиниј консули - 21(оваа година била битката кај Регилското Езеро кај други писатели вели Ливиј)

495г.пр.Хр. консули Апиј Клавдиј и Публиј Сервилиј

Надворешни настани - смртта на Тарквиниј Горделивиот во Кума, кај тиранинот Аристодем.

Внатрешни настани -зајакнување на колонијата Сигнија, 21
триба во Рим; на мајските Иди посветување на храмот на богот
Меркуриј -21

Надворешни настани - војна со Волските и Херниките,
благодарност кон латините.

Внатрешни настани -неслога во државата поради должничкото
ропство, закон за должниците.

Надворешни настани - Победа над дојдената војска на
Волските, победа над Сабињаните и Аурунките

Внатрешни настани - немири заради должничкото ропство 22 - 27.

494г.пр.Хр. Консули Аул Вергиниј и Тит Ветусиј

Внатрешни настани - неслога во државата

Надворешни настани - помош на Латините против Ајквите;
Аул Вергиниј против Волските - надворешен мир. 28 - 31

493г.пр.Хр. Консули - Спуриј Касиј и Постум Коминиј

Внатрешни настани - сецесијата на плебејците на Светото
Брдо. Успехот на Менениј Агрипа во преговорите со плебејците.

Надворешни настани- сојуз со Латините, војување со Волските,
успехот на Кориолан,

Внатрешни настани - воведување на народни трибуни; умира Менениј Агрипа -32 -34.

492г.пр.Хр. Консули Тит Геганиј и Публиј Минукиј

Внатрешни настани - недостиг од жито во Рим, помош од Етрурците 34

491г.пр.Хр. консули Марк Минукиј и Аул Семпрониј

Внатрешни настани - расправи за стигнатото жито од Сицилија, заминување на Кориолан во прогонство кај Волските, напад на Волските на чело со Кориолан врз Рим, опсада на Рим 34 -40.

490г.пр.Хр. Консули Спуриј Наутиј и Секст Фуриј

Кориолан и неговата приказна. 40

489г.пр.Хр. Консули - Тит Сикиниј и Гај Аквилиј

Внатрешни настани - изградба и посветување на храм на женската среќа заради решавањето на случајот со Кориолан

Надворешни настани - Војување меѓу Волските и Ајквите 40

488г.пр.Хр. Спуриј Касиј и Прокул Вергиниј - консули

Надворешни настани - мир со Херниките, заземање на дел од нивната земја

Внатрешни настани - расправи за поделбата на освоеноото земјиште, предлог за земјоделски закон. 41

487г.пр.Хр. Консули Сервилиј Корнелиј и Квинт Фабиј 41 - 42

Надворешни настани - војување со Волските и Ајквите

Внатрешни настани - расправи за земјоделскиот закон

486г.пр.Хр. Консули Кајсон Фабиј и Лукиј Ајмилиј

Внатрешни настани - околу земјоделскиот закон

Надворешни настани - Војувања со Волските (Л. Ајмилиј) и со Ајквите - К. Фабиј 42

485г.пр.Хр. Консули Марк Фабиј и Лукиј Валериј

Надворешни настани - Војна со Веи и со Волските

Внатрешни настани - неслога меѓу граѓаните; небесни знаменија полни со закани кон градот, казнување на весталката Опија за безбожништво 42

484г.пр.Хр. Консули Квинт Фабиј и Гај Јулиј

Внатрешни настани - раздор во државата

Надворешни настани- вооружување на Ајквите, напад од жителите на Веи 43

483г.пр.Хр. Консули Кајсон Фабиј и Спуриј Фуриј

Надворешни настани - напад на Ајквите на латинскиот град Ортона, Вејаните се закануваат да го нападнат Рим

Внатрешни настани - плебејците ја одбиваат воената служба, на поттик од народниот трибун Спуриј Ликиниј кон се залагал за земјоделскиот закон.

Надворешни настани - во војната со Ајквите ништо вредно за спомен 43

482г.пр.Хр. консули Марк Фабиј и Гнај Манлиј

Внатрешни настани - земјоделски закон

Надворешни настани - војување против Вејаните

Внатрешни настани - Доделување на триумф на консулот што успешно војуваше со Вејаните; погребување на загиналиот консул во војната Гнај Манлиј и на братот на консулот Квинт Фабиј 44- 48

481г.пр.Хр. консули Кајсон Фабиј и Тит Вергиниј

Внатрешни настани - земјоделски закон: доделување на освојената земја на народот

Надворешни настани - римска војска под водство на Кајсон Фабиј во територија на Ајквите и битка со војската на Веи, заминување на родот Фабиевци против Веи 48 - 49

480г.пр.Хр. консули Лукиј Ајмилиј и Гај Сервилиј

Надворешни настани - војувањето на Фабиевци со Вејаните и нивната погибија 49 - 50

479г.пр.Хр. консули Гај Хоратиј и Тит Менениј

Надворешни настани - војување со Етрурија, стига гласот за погибијата на Фабиевци кај Кремера. 51

478г.пр.Хр. Консули Аул Вергиниј и Спуриј Сервилиј

Надворешни настани -војување со Етрурците

Внатрешни настани - средување на недостигот од жито, повторно земјоделскиот закон поттикнат од народните трибуни, оптужба на Тит Менениј за напуштање на заштитата кај Кремера. 51 - 52

477г.пр.Хр. Консули Гај Наутиј и Публиј Валериј

Внатрешни настани - оптужба за Спуриј Сервилиј што беше консул претходно за битката со Етрурците

Надворешни настани - војна со Вејаните и Сабињаните; дури е во тек оваа војна Волските и Ајквите поставуваат логор во латинското поле. 52 - 53

476г.пр.Хр. Консули Лукиј Фуриј и Гај Манлиј

Надворешни настани - договорен четириесетгодишен мир со Веи и да плаќаат данок и да даваат жито.

Внатрешни настани - раздор околу земјоделскиот закон и оптужби за консулите 53 - 54

475г.пр.Хр. Консули Лукиј Ајмилиј и Опитер Вергиниј (или Вописк Јулиј)

Внатрешни настани - убиство на народниот трибун - Гнај Гenuкиј, регрутирање на војници, судир меѓу патрикиите и плебејците
55

474г.пр.Хр. Консули Лукиј Пинариј и Публиј Фуриј

Внатрешни настани - барање за избор на народните трибуни на трибутските комитии. 56

473г.пр.Хр. Консули Апиј Клавдиј и Тит Квинктиј

Внатрешни настани - расправи околу законот за избор на народен трибун, избор на народен трибун на трибутските комитии

Надворешни настани - војување со Ајквите и Волските, Апиј Клавдиј и десеткувањето на војниците во војната со Волските. 56-60

472г.пр.Хр. Консули Лукиј Валериј и Тит Ајмилиј

Внатрешни настани - борба меѓу сталежите, судењето и смртта на Апиј Клавдиј.

Надворешни настани - војување со Ајквите и Сабињаните 61-62.

471г.пр.Хр. Консули Тит Нумикиј Приск и Аул Вергиниј

Внатрешни настани - внатрешна наслога заради земјоделскиот закон.

Надворешни настани - Волските напаѓаат на римска територија, консулот Нумикиј тргнува против Волските, а Вергиниј против Ајквите, Сабињаните со пљачкање стигнуваат до портите на Рим, пораз на Сабињаните.

Избор на консули. 63-64

470г.пр.Хр. Консули Тит Квинктиј и Квинт Сервилиј

Надворешни настани - војување со Сабињаните и со Волските, победа на Римјаните.

* * *

Структурата на раскажување и во натамошните книги (III, IV и V) ја применува истата оваа схема.

За да ја потврди постојаноста на римското републиканско уредување Ливиј секогаш ги наведува консулите (според нив и се датирале годините во официјалната римска хронологија) и диктаторите. Од останатите државни службеници Ливиј ги внесува народните трибуни, само во случаи кога има судири меѓу сталежите.

4.2 Кратки епизоди

Придржувањето на Ливиј кон аналитичкиот принцип на изложување на историјата со наведување на годишните магистрати упатува на посебната историографска постапка во неговото дело. Посебно интересно е што аналитичкиот тек на раскажување содржи кратки епизоди кои Ливиј вешто ги вградува во текот на раскажувањето. Кратките епизоди всушност се есенцијалниот дел од неговата историја. Прво, затоа што преку нив го согледуваме оригиналниот прилог што Ливиј го дава во книжевноста, и второ, затоа што епизодите ги содржат примерите (*exempla*) и поуците кои се најважна порака во историјата на Ливиј.

Во основа, кратките приказни се темелат врз фактографијата од римската историја веќе наведена во изворите.²⁶⁸ Не истражувајќи дали тие ја одразуваат вистинска стварност²⁶⁹ од минатото, тие за него се подлога врз која тој ја надградува својата уметнички обликувана историја.²⁷⁰ Основната цел на кратките епизоди кај Ливиј е

²⁶⁸ Заради ваквиот начин на претставување на историјата на Рим различно оценуван од проучувачите од најдобар до второкласен. Анализа на драмските елементи во епизодите од Ливиевата историја за втората пентада направи D. A. Pauw во 1990.

²⁶⁹ K. Crauss - J. Woodman, *Ancient historiographers*, 1997: Livy took seriously the ancient notion that *linguae mirros the reality*, 70.

²⁷⁰ Истражувањата на стариот Рим во текот на XX век докажано е дека двата врва на ридот Палатин биле населени со колиби во 8 в. пр. Хр. На ист тип како колибите припаѓаат и погребните урни во вид на колиба. Од истиот период потекнуваат и гробоите пронајдени на римскиот Форум, на Есквилин и Квиринал. Капитол е населен околу 600 г. пр. Хр., а Форумот е поплочен во 575 г. пр. Хр. Археолошките наоди потврдуваат дека градот на Ромул на Палатин е основан во 753 г. пр. Хр. E. Gjerstad, "Stratigraphic Excavations in the Forum Romanum", *Antiquity* XXVI, 1952, 60; M. Rostovtzeff, *Greece - Rome*, Oxford University Press, 1960.

образложување (опишување) на римските доблести преку *реални примери со историски личности*, а не преку фиктивни (книжевни) ликови.

Во најновите *studia Liviana* структурата на неговото дело се споредува со архитектонска структура²⁷¹ во која скелетот го носат фактографските елементи, а формата (светол споменик) му ја даваат примерите образложени во кратките приказни. К. Краус²⁷² го толкува делото на Ливиј како споменик, како *Forum Romanum*: и статуите и структурата врз која се поставени е важна; и индивидуалните епизоди и раскажувањето прават една целина. Кратките епизоди, освен како *monumenta* наедно се и примери (*exempla*) на римските доблести во двете паралелни времиња во раскажувањето на Ливиј: тие се пример за доблест во сегашноста кога се случуваат, но се со иста функција и во сегашноста на Ливиј.

Голем дел од нив содржински и структурно се совпаѓаат со слични приказни од хеленската историја. Како структурни модели тие биле инкорпорирани во римската историографија од постарите писатели во изминатите векови и веќе се обнародиле и "романизирале"²⁷³. Тие во свеста на Римјаните рефлектирале римско

²⁷¹ C. Kraus - A. J. Woodman, *op. cit.* 58.

²⁷² Ibidem.

²⁷³ Епизодите со мотиви "позајмени" од хеленската историја главно се однесуваат на последните години од владеењето на последниот римски крал, Тарквиниј Горделивиот, и на периодот на раната римска република. Тоа е период кога се изгонува етрурската династија кралеви од Рим, кога Рим е зацврстен во Латиј како

минато. Ливиј воопшто не се занимава со тоа кои од каде се преземени, на кои настани од туѓата историја наликуваат / потсетуваат. Заедничките места на римската со грчката историја се особено анализирани уште во минатото²⁷⁴. **Овде би навеле структурни модели на епизоди што се сретнуваат во првата пентада.**

1. Секст Тарквиниј во Габиј (I кн. 57)

Синот на Тарквиниј Горделивиот, Секст Тарквиниј, со нарав иста како и неговиот татко, за да го завладее градот Габиј, со претходно разработен план со својот татко, оди таму како прогонет. Откако престојува одреден период, дури да стекне доверба кај локалните првенци, тој се преправа и се жали од својот татко повикувајќи се на прекарот на татко му што му го дале Римјаните - Горделив. Штом ги придобил Габијците, Секст Тарквиниј се обраќа за совет кај татка си што да прави понатаму. На гласникот што дошол Тарквиниј не му кажал ништо со збор, туку удирал со стапот и ги кинел највисоките цветови од афион во градината.

Иста ваква анегдота раскажува Херодот за Трасибул од Милет кој му се обратил на Перијандар од Коринт за совет па му

најголем град и кога полека ја најавува идната супремација на Медитеранот. Власта на Етрурците врз Рим Ливиј "еуфемично" ја опишува со доаѓањето на Лукумон и неговата сопруга Танаквил во Рим од етрурскиот град Тарквиниј. Во верзијата на Ливиј, Лукумон, подоцна кралот Тарквиниј Приск има хеленско потекло (од Коринт). Кај Ливиј не се спомнува алтернативната традиција, Етрурецот Мастерна место Сервиј Тулиј воопшто и не е спомнат.

²⁷⁴ Сличноста на одредени епизоди од римската со хеленската историја била истражувана уште во 19 век. Краток приказ на нив кај Walsh, 275 - 282.

пратил еден гласник и го прашал кое е најсигурното средство со кое најдобро ќе го држи градот во покорност. Трасибул го одвел гласникот надвор од градот, дошол со него до нивите засеани со пченица и шетајќи се низ нивите постојано го запрашувал од почеток за целта на неговото доаѓање во Коринт и притоа постојано го сечел класјето кое било над останатите и го фрлал сè додека не ги исекол сите најубави и најголеми класови. Кога со гласникот го прошетал целото поле, го отпуштил без никаков збор.²⁷⁵

Епилогот во обете епизоди е ист. Со тој "совет" од Тарквиниј Горделивиот неговиот син Секст го зазел градот Габии, како што направил и Трасибул од Милет.

Има места кои покрај тоа што го имаат истиот модел како во хеленската приказна, содржат и синхронија - исти (приближни) години кога се случуваат крупни промени и во хеленските полиси и во римската држава.

2. Во почетокот на V в. пр. Хр. само што била воведена Републиката, Рим од север бил нападнат од Етрурците што ги водел Ларт Порсена. По восхитувачките херојски дела на Хоратиј Коклит и на К. Мукиј Скајвола, Порсена се откажа од својата намера да го освои Рим и се повлекол.

²⁷⁵ Херодот кн. V, 69.

Раскажувањето на овие настани има значително влијание од хеленската историографска традиција. Приказната за Скајвола (се спомнуваат 300 млади Римјани подготвени да го убијат Порсина или да умрат) мошне потсетува на два славни случаја.

Според Ливиј (II, 12) Скајвола, сосема сам дошол во логорот на Етрурците, но не можел да ги препознае кој од двајцата присутни мажи бил кралот. Затоа на грешка го убива писарот.

Кога би ги споредиле Хоратиј Коклит со неговите двајца другари што мошне храбро го држеле мостот против Етрурската армија и Мукиј Скајвола кој изјавил дека има 300 млади Римјани негови другари што се подготвени да го бранат Рим, имаме ситуација што неверојатно наликува на одбраната на Хелада во 480 г.пр. Хр. Во грчко-персиските војни го имаме вториот случај, оној на Леонида кој со 300 Спартанци го задржуваше Ксеркс во теснецот кај Термопилите, сè додека не загинаа сите.²⁷⁶ На херојското држење на храбриот Спартанец патриот Леонида, и на географскиот амбиент потсетува Хоратиј Коклит кој го држи мостот (како теснец да не поминуваат непријателите).

Дури и мотивот на опсадувањето што го презема Ларс Порсена неверојатно наликува на нападите на Дареј и Ксеркс. - Порсена, според Ливиј (II.8) има цел да го заземе Рим и да го врати на кралскиот

²⁷⁶ Херодот, *Истории* VII кн., 202.

престол Тарквиниј Горделивиот, исто како што експедицијата на Дареј има за цел да го врати Хипарх како тиранин во Атина, а на Ксеркс да го врати Демарат во Спарта како крал од каде што бил симнат од власт²⁷⁷.

Тристата Фабиевци кои загинаа кај Кремера²⁷⁸ во борба против Веи, генерално се земаат како римски еквивалент на Леонида и неговите Спартанци; тие се борат во одбрана од тврдината, загинаваат опколени како и Спартанците (Ливиј II.50). Освен тоа, настанот со членовите на родот Фабии се случува приближно кога и битката кај Термопилите - тие заминуваат во војна кога Кајсон Фабиј и Тит Вергиниј биле консули, т.е. 481 г.пр. Хр.

Особен настан кој има синхронија меѓу Атина (Хелада) и Рим (Италија) во тоа време се револуциите кои се случиле речиси "симултано" и ги изгониле кралевите / тираните.

509/8 г. пр. Хр. во Атина се случуваат Клејстеновите реформи, после Пејсистратидите, а во Рим паѓа кралската власт и се воведува Република, со Брут како прв консул. Од оваа година наваму се сретнуваат модели што се слични со атинската историја.

Оваа размисла ја поддржуваат следниве детали:

²⁷⁷ Херодот, Истории, 5, 64.

²⁷⁸ Битката кај Кремера најверојатно има историска подлога. Види P. G. Walsh, *Livy*, 279..

-Клеистхен, како прогонет Алкмеонид, го должеше неговиот случаен успех на влијанието на пророчиштето во Делфи (Хер. 5.63, 66), а исто така и Брут (Ливиј I, 56).

-Падот на тиранидата на Пејсистрат беше предизвикано од неморален чин - Аристогейтон, Хипарх и Хармодиј (Тукидид 6.54); Тарквиниј беше изгонет од градот со повод на нечесното обљубување на Лукретија (Ливиј, 1.58.)

- Дури и првиот чин на остракизам во Атина (прибележан од Аристотел, Атински устав (22.4) за Хипарх, син на Харм²⁷⁹ во 509/8 г. пр. Хр.) се совпаѓа со прогонувањето на Тарквиниј Колатин.

Има и други вакви паралели меѓу раната хеленска и римска историја.

4.2.1 Структурата на раскажувањето на кратките приказни - епизоди

Ливиј епизодите внимателно ги обликува, па така некои од нив се вистински уметнички дела. Кај сите епизоди се применува структурата: почеток, средина и крај²⁸⁰ (ὅλη καὶ τελεία πράξις) и присуство на бројни драматични елементи што се типични за хеленистичката т. н. "трагичка" историографија. Хеленистичката историографија презема елементи на "трагичката" школа, наречена

²⁷⁹ Αριστοτέλου, Αθηναίων πολιτεία, 22.4.

²⁸⁰ P. G. Walsh, *Livy: His Historical Aims and Methods*, 1970, 178.

"перипатетичка" затоа што во пишувањето на историски дела се раководи од теоријата на Аристотел за трагедијата.²⁸¹ Употребата на драмските методи во историографијата ја спомнува Кикерон чиешто зборови имаат особено значење за стилот на Ливиј.²⁸²

Ливиј се разликува од ортодоксните "перипатетички писатели" по тоа што внесува лични анализи на мотивите и реакциите и го остава дејството само да тече²⁸³, но и по тоа што прилично се воздржува од вметнување "ужасни и грозни" сцени кои се застапени во хеленистичката историографија. Токму тие анализи на мотиви и реакции на лицата што дејствуваат се личниот прилог на Ливиј во историјата. Има мотиви во кратките епизоди во кои се манифестираат и докажуваат римските доблести: љубов кон татковината и слободата, гордо поднесување на чесна сиромаштија, милосрдие, скромност. При раскажувањето на драматични сцени со живи детали Ливиј се воздржува од лични коментари што би ја одзеле магијата на сцената; тој не дава свои карактеристики за ликовите, туку остава да бидат оценети од читателите.

Сцените во кратките приказни и говорите што ги говорат лицата немаат историска релевантност и значење; тие не се

²⁸¹ Αριστοτέλου, Περὶ ποιητικῆς.

²⁸² M. T. Ciceronis, *Ad Fam.* V, 12, 4-5: Nihil est enim aptius ad delectationem lectoris quam temporum varietates fortunaeque vicissitudines... Etenim ordo ipse annalium mediocriter nos retinet quasi enumeratione fastorum; at viri saepe excellentis ancipites variique casus habent admirationem, expectationem, laetitiam, molestiam, spem, timorem.

²⁸³ McDonald, A. H., "The Style of Livy", *JRS* 48, 1958, 155-172.

"вистинските" зборови на древните римски војсководители. Ливиј им дава историчност и "реконструира" најзначајни сегменти од животот на древните личности за кои останале само "суви" фактографски информации или само легендарно паметење во народната традиција. Ливиј не се оддалечува од фактите, тие остануваат непроменети, но внесува своевидување на настаните, ги "оживува" на свој начин. Тој сегмент го сочинува оригиналниот начин на раскажување на Ливиј.

Дел од епизодите кај Ливиј се раскажани "обично", епски, каде што личноста на Ливиј е присутна како narrator, а дел се вистинска мимеса на пракса, со бројни драмски елементи, публика и поетски јазик²⁸⁴. Кога неговото раскажување се врзува за драмски приказ, Ливиј намерно и смислено се фокусира на одредена историска личност (јунак на епизодата), ја "остава" сама да дејствува на сцена, ја "осветлува" само таа особина што е клучна *in illo momento*, со што Ливиј ја потврдува својата мотивација: политичка, морална, религиозна или патриотска. Раскажувачот Ливиј буквално ги прикажува на сцена доблестите на сите римски историски личности. Во епизодите на Ливиј не се раскажани биографии на знаменити Римјани, туку нивните особини, во временскиот миг кога се важни за државата. Животот пред тоа и потоа на истите личности Ливиј не го разгледува.

²⁸⁴ Спореди Квинтилијан за карактерите.

Меѓу епски раскажаните епизоди од животите на Римјаните со нагласка на доблестите би ги вброиле приказните за Хоратиј Коклит²⁸⁵, Мукиј Скајвола, девојката Клојлија, погибијата на Фабии²⁸⁶. Во сите овие епизоди главен мотив е херојскиот - приврзаноста и пожртвуваноста на воинот за татковината (*amor patriae*). Древните римски војни, освен безрезервна љубов кон татковината, ги краси и благост (*clementia*) која како пример се наведува во настаните од почетокот на V в. пр. Хр. На пример, етрурскиот крал Порсена ја напушта опсадата на Рим (по херојското дело на Мукиј Скајвола и на Клојлија) и логорот на Јаникул, па пред да се врати во Етруруија со еден дел од својата војска ја напаѓа Арикија. Но тука етрурската војска претрпува голем пораз; еден дел преживеани и разоружани етрурски војници, немајќи каде да одат, се упатуваат во Рим како молители: "Curatis vulneribus alii profecti domos nuntii hospitalium beneficiorum, multos Romae hospitem urbisque caritas tenuit. His locus ad habitandum datus, quem deinde Tusculum vicum appellarunt."

"Во Рим беа љубезно прифатени и гостољубиво пречекани. Штом ги залечија раните, едни си отидоа дома како гласници за гостољубието, а повеќето останаа во Рим каде ги задржа срдечноста на

²⁸⁵ *AUC*, II 10.

²⁸⁶ *AUC* II 12, II 13.

градот и гостопримливоста. Им се доделија места за живеење кои потоа ги викаа "Етрурско село."²⁸⁷

Дури и во епизоди со типичен епски мотив, како освојувањето на градови, Ливиј успева да предизвика емоции кај читателите. Описот на рушењето на Алба Лонга и преселувањето на нејзините жители во Рим содржи јазик што Ливиј повеќе го доближува до поетите отколку до историографите.

"Quae ubi intravere portas, non quidem fuit tumultus ille nec pavor, qualis captarum esse urbium solet, cum effractis portis stratisque ariete muris aut arce vi capta clamor hostilis et cursus per urbem armatorum omnia ferro flammaque miscet, sed silentium triste ac tacita maestitia ita defixit omnium animos, ut prae metu obliti, quid relinquerent, quid secum ferrent, deficiente consilio rogitantesque alii alios nunc in liminibus starent, nunc errabundi domos suas ultimum illud visuri pervagarentur. Ut vero iam equitum clamor exire iubentium instabat, iam fragor tectorum quae diruebantur ultimis urbis partibus audiebatur, pulvisque ex distantibus locis ortus velut nube inducta omnia impleverat, raptim quibus quisque poterat elatis..."

" Кога легиите влегоа низ градските порти не се слушна никакво викање, ниту онаков страв како што обично се појавува во освоените градови кога се рушат портите и со овен се пробиваат бедемите или кога некоја тврдина се зазема со сила, па викањето и

²⁸⁷ AUC, II, 14.

непријателот и наваницата на вооружените луѓе ќе се измеша со мечевите и со пламените јазици. Жален молк и тивка тага ги прикова душите на сите така што од страв заборавија што да остават, а што да понесат со себе. Со изгубена мисла се прашуваа едни со други; час стоеја на родните прагови, час со тап поглед лунсаа по своите домови гледајќи ги за последен пат. Кога веќе се слушна викотот на коњаниците кои наредуваа да се излегува, кога се чу трескотот од покривите што се уриваа во најоддалечените делови на градот и кога во далечината се крена прашина, па како надојден облак прекри сè, секој грабна тоа што можеше да понесе."²⁸⁸

Раскажувачката вештина на Ливиј и неговата имажинација ни доловуваат слика на предвреме освоен град и на претходно решена судбина²⁸⁹. Описот на рушењето на Алба Лонга многу потсетува на описот на заземањето на Троја како што го опева Вергилиј во *Ајнеида*.²⁹⁰

Вештиот раскажувач Ливиј со многу осет ја опишува римската војска, не како освојувач туку како праведен извршител. Вината паѓа на жителите на Алба. Тука има многу *pathos* во раскажувањето на Ливиј.

²⁸⁸ *AUC*, I, 29.

²⁸⁹ P. G. Walsh, *op. cit.* 179: за хеленистички одеци во оваа приказна.

²⁹⁰ Вергилиј, *Ајнеида*, Второ пеење.

Еден дел од приказните чијашто содржина во изворите била податна за драмско прикажување, се драмски прикажани. Тие се настани чијашто структура има единство со почеток, средина и крај. Историските личности од изворите на Ливиј стануваат трагични ликови, а ефектите на жално и страшно логично произлегуваат од самиот состав на собитија (систаса на прагми) и од конфликтот (судирот) не само меѓу лицата туку и од внатрешниот судир меѓу нужноста и слободната волја. Составот на собитијата е комплексен заради непредвидливите пресврти, а има и драмска тензија. Лица што дејствуваат, поетски јазик и чувство на жал и страв (влијание врз публиката). Сите епизоди во првата пентада не содржат поеднаков број драмски елементи. Овде приложуваме анализа на епизодите во кои Ливиј постигнува најсилен драмски ефект.

Судбината на Гнај Маркиј Кориолан

Гнај Маркиј има патрикиско потекло и се спротивствува на плебејските магистрати и на барањата на плебејците. Затоа е осуден да замине во прогонство. Тој оди кај племето на Волските кои се непријатели на Римјаните. Уште при заминувањето во прогонство бил со непријателски дух. Би рекле уште на состаноците на собранието во Рим кога им се спротивставувал на плебејците. Ливиј раскажува "...Кога стигна кај Волските тие љубезно го примија, од ден на ден се

пољубезно го прифаќаа, и колку што му растеше гневот кон неговите толку почесто ги слушаа час неговите жалби час неговите закани..."²⁹¹

По некое време Волските им најавуваат војна на Римјаните во која заповедници се Гнај Маркиј Кориолан и Атиј Тулиј, кралот на Волските. Волските особено се надевале на Гнај Маркиј зашто лесно се забележало дека најголемата сила на римската држава се водачите.²⁹²

Волските освојуваат повеќе населени места и гратчиња што биле под римска власт и на крај дошле до пет илјади чекори од Рим.

Во исто време во Рим се јавува неслога меѓу патрикиите и плебејците. Се донесува одлука да се пратат пратеници кај Гнај Маркиј да бараат мир. Тој двапати ги враќа пратениците поставувајќи срамни и понижувачки услови за Рим, со што уште повеќе паѓа во ὕβρις и ἀμαρτία. Потоа одат свештениците да молат, но ни тие не постигнале повеќе од римските пратеници. На крај се договараат жените да одат со солзи да молат мир за татковината. Женската *legatio* ја предводи мајката на Кориолан, Ветурија, придружувана од жена му Волумнија со двете мали синчиња. Кориолан кој останува тврд на сите молби од пратениците, го трогнува присуството на неговите најблиски. Тогаш ги повлекува војските на Волските од римска територија.

²⁹¹ AUC II,35.

²⁹² AUC, II,39.

Прогонетиот Кориолан, сјаен војсководач барем според зборовите на Ливиј, се наоѓа во трагичка ситуација, тој паѓа во хибрис, растргнат меѓу личната омраза и гнев за навредената суета и неговата фамилија. Ако нападне на Рим, на татковината, наедно ќе ги изгуби и своите, кои не сакаат да имаат предавник син и сопруг. Говорот на мајка му го трогнува и тој ги повлекува војските. Ливиј не остава во неизвесност за крајот на приказната т.е. нуди две варијанти; според едната, го убиле разгневените Волски, според другата, останал во прогонство до крајот на животот. Од него останала од него изреката "многу е тешко стар човек да биде прогнаник"²⁹³.

Оваа епизода е богата со драмски елементи. Кориолан со војската на Волските пред римските бедеми предизвикува страв и паника во Рим, а драматична тензија кај читателите. Рим (и воопшто татковината) е *locus sacer* и борбата против татковината е хибрис. Кулминацијата настанува при средбата со мајка му Ветурија, сопругата Волумнија и двата сина. Дијалогот меѓу мајката и синот Ливиј го пренесува во директен говор (што не е случај со претходните две пратеништва). Овој дијалог ги емотивно ги вклучува и читателите. Мајка му се обраќа со зборовите:

"Sine, priusquam complexum accipio, sciam", inquit, "ad hostem an ad filium venerim, captiva matris in castris tuis sim. In hoc me longa vita et infelix

²⁹³ Верзијата за двата краја на Кориолан Ливиј II, 40.

senecta traxit, ut exulem te, deinde hostem viderem! Potuisti populari hanc terram, quae te genuit atque aluit? Non tibi, quamvis infesto animo et minaci perveneras, ingredienti fines ira cecidit? Non, cum in conspectu Roma fuit, succurrit "intra illa moenia domus ac penates mei sunt, mater, coniunx liberique"?

"Пред да ме прегрнеш, сакам да знам дали дојдов кај непријател или кај свој син, дали јас во твојот логор сум заробеничка или сум ти мајка. До овде ме доведе долгиот живот и несреќната старост, прво да те видам како прогнаник, а потоа како непријател! Можеш ли да ја пустошиш оваа земја што те создаде и те одгледа? Зарем не ти исчезна гневот, иако доаѓаше како непријател и со закани, кога ја мина границата? Кога го виде Рим зарем не помисли дека "зад оние бедеми ми е домот и пенатите, мајката, жената и децата?"

Во оваа сцена сведоци сме на пресвртот. Кориолан целосно ја согледува трагичноста на ситуацијата во која се наоѓа и треба да направи избор. Сцената се фокусира на мајката. Мајка му непоколебливо и решено (таа не прави избор!) тргнува кај синот во непријателскиот логор. Ветурија, иако жена, наспроти очекувањата за женската природа, ја става татковината пред своето чедо.

Постапката на Ветурија и дијалогот со синот се "креација" на Ливиј.

Случајот на Лукиј Јуниј Брут

Во слична ситуација на Ветурија, според драмскиот аранжман на Ливиј, бил ставен и Лукиј Јуниј Брут, славниот прв римски консул, кој претходно ги беше прогонил кралевите и му ја донел слободата на римскиот народ. Токму на тој Брут, првиот удар за уништување на слободата му доаѓа од дома - од неговите синови.

Неговите синови учествуваат во заговорот за враќање на кралската власт во Рим, се поврзуваат со пратениците од кралот што доаѓаат во Рим. Кралските пратеници до римскиот Сенат се обраќаат со барање да се врати имотот, но со заговорниците се договараат за враќање на кралот. Заговорот е откриен, (препознавање со писмо) имотот на кралот нема да му се врати, а заговорниците - предавници треба да се казнат со смртна казна.

Лукиј Јуниј Брут како татко, според римските обичаи, не требало да биде гледач и сведок на погубувањето на синовите, но бидејќи тој бил консул, консулството го обврзувало да ги казни синовите - предавници.

Кај Ливиј оваа емотивно силна сцена, драмски кулминира:

"Stabant deligati ad palum nobilissimi iuvenes. Sed a ceteris, velut ab ignotis capitibus, consulis liberi omnium in se averterant oculos, miserabatque non poenae magis homines quam sceleris, quo poenam meriti essent."

"Младите аристократи стоеја врзани за столб. Но од останатите непознати злосторници сите го свртија погледот кон синовите на консулот. Луѓето беа потресени колку од казната, толку од злосторството со кое ја заслужија."

Додека Ливиј ретроспективно ги резимира настаните во таа година врзани за оваа фамилија, на сцената се подготвува егзекуцијата на предавниците.

"Consules in sedem processere suam, missique lictores ad sumendum supplicium. Nudatos virgis caedunt securique feriunt, cum inter omne tempus pater vultusque et os eius spectaculo esset eminente animo patrio inter publicae poenae ministerium."

"Консулите седнаа на своите тронове и им заповедаа на ликторите да ја извршат казната. Тие ги тепаа со стапове голите престапници, а потоа ги заклаа со секира. За сето тоа време дури се извршуваше казната сите го гледаа таткото, кому и на лицето и во очите му се огледуваше душата."

Трагичкиот јунак тука е консулот Брут. Во моментот кога ги убиваат момчињата, присутните гледаат во *шайкојо* Брут, а не во консулот Брут.

Сличен пример за трагички конфликт содржи **епизодата за Хоратиј и Хоратија.**

Настанов се случува на бојно поле и според хронологијата на Ливиј, во кралскиот период кога владее кралот Тул Хостилиј (меѓу 670 - 638г.пр.Хр.)

Место меѓусебно да војуваат војските на Рим и Алба Лонга, се донела одлука да се борат браќата што биле родени како тројки, а ги имало по една во римската и една во војската на жителите од Алба Лонга -Хоратии и Куријатии. Тие што ќе бидат победници ќе владејат со праведен мир во обете држави.

Следи раскажување на текот на борбата која до последниот миг е неизвесна. На крајот загинаваат двајца од браќата Римјани, со што се подига тензијата на настанот. На двете страни има несоодветна поделба на силата - Куријатиите сите тројца живи, но ранети, а единствениот Хоратиј сам и неповреден. Војските што се присутни како публика на овој мегдан остануваат без здив. Според раскажувањето на Ливиј и тие се емотивно вклучени и полни со неизвесност за судбината на татковината. Никој не помислува на својот живот туку на спасот на татковината, вели Ливиј.

Со поетски јазик Ливиј го опишува мигот на кулминација - свекот на копјата, блесокот на мечевите, немата тишина и задржувањето на здивот, исчекувањето на обете присутни војски, безнадежноста на Римјаните кога ќе загинат двајцата Хоратии. Следи пресврт, битката ја возобновува единствениот преживеан Хоратиј

наспроти тројцата живи, но ранети Куријатии. На крајот победува Римјанинот Хоратиј и ја решава судбината на Алба Лонга - нејзините жители треба да се селат во Рим.

Неизвесноста на дејствието не завршува овде. Следи ситуација кога победоносецот и спасител на *Res Romana* станува хибрист - ја убива родената сестра - Хоратија. Причината за убиството е што сестрата на Хоратиј кога го здогледува братот кој го носи пленот и наметката од убиените Куријатии, од кои едниот ѝ бил свршеник (препознавање), ги расплетува косите и почнува да тажи. Братот ја убива велејќи ѝ:

"... *Abi hinc cum immaturo amore ad sponsum*" inquit, "*oblita fratrum mortuorum vivique, oblita patriae. Sic eat quaecumque Romana lugebit hostem.*"

"...Замини си и ти одовде кај свршеникот со твојата неразумна љубов, зашто заборави на двајцата мртви и едниот жив брат и ја погази татковината. Вака нека загине секоја Римјанка што ќе го оплакува непријателот."²⁹⁴

Тука се јавува дилемата: овој чин на патрикиите и на народот им се причини грозен ("*atrox id visum facinus patribus plebique...*"), но од другата страна стои огромната заслуга на Хоратиј за Рим.

²⁹⁴ *AUC* I 26.

Повторно Хоратиј е во центарот на внимание, сега не како активна личност, туку како пасивна. Треба да очекува вреднување / казнување за заслугата и престапот.

Кралот пресудата му ја препушта на народот, а поставува дуумвири што ќе го судат за велепредавство.

Хоратиј ја обжалува пресудата на дуумвирите, се повикува на *ius provocationis*, а тогаш и неговиот татко се појавува на сцена со изјава дека неговата ќерка со право е убиена; оти ако Хоратиј не ја убиел тој ќе го применел татковското право (*patria potestas*).

Судирот меѓу Хоратиј и Хоратија се темели врз спротивставеноста меѓу семејството и државата. Ливиј смета дека ова произлегува од различноста на половите: жените настаните ги гледаат и просудуваат само во рамките на семејните врски и на личните чувства, а сите мажи победници во римската војска ги гледаат во перспектива на државата. Со чинот на убиство на сестра си Хоратиј ги повредува законите на државата, но и хиерархијата (*auctoritas*) во фамилијата зашто само таткото има законско право над животот и смртта на Хоратија.

Како и да е, Хоратија поради својата постапка секако би била убиена; ако не го сторел тоа брат ѝ, ќе го сторел татко ѝ зашто била нелојална и кон државата и кон фамилијата. Татковината мора да има

предност над фамилијата.²⁹⁵ Ставајќи ја сестра си во редот на непријателите на Римјаните, Хоратиј според тоа право ѝ суди. Расплетот од оваа сложена ситуација е во тоа што таткото бара да му се остави единствениот преживеан син со бројни заслуги за татковината. Хоратиј е ослободен, но повеќе поради восхит кон неговата храброст отколку според правото.²⁹⁶ Треба да се принесат некакви жртви покајници за да не се свртат боговите против нив.²⁹⁷

Спомнатата *patria potestas* е присутна во епизодата за трагичниот лик на Вергинија каде мотивот е *rudicitia*.

Вергинија е девојка со плебејско потекло во која се заљубува еден од декемвирите Апиј Клавдиј. Ооведувајќи се по својата похота и нечиста желба тој го убедува народот дека Вергинија не му е ќерка на нејзиниот татко, туку дека му е подметната, а самиот сака да ја земе Вергинија за робинка. Роднините успеваат да ја спасат со тоа што ќе го повикаат татко ѝ да се заземе за неа. Покрај таткото, Вергиниј за неа се залага и нејзиниот свршеник Икилиј. Вергиниј е надвор од Рим, во воениот логор. Праќаат човек да го викне, а во меѓувреме пакосниот Апиј Клавдиј праќа порака во иститот логор да не пуштаат Вергиниј со што тој нема да дојде да сведочи и ќе излезе дека сценариото на Апиј

²⁹⁵ *AUC*, IV.57: Зар добриот граѓанин го двои своите интереси од државните?

²⁹⁶ *AUC*, I 26 "...absolveruntque admiratione magis virtutis quam iure causae."

²⁹⁷ *AUC* I 26 "...Таткото принесе некакви жртви покајници, коишто потоа ги продолжи родот Хорати. Преку патот таткото постави греда, па го поведе синот под неа со покриена глава, како под јарем. Овој обичај опстанал до денес и секогаш се изведува јавно. Местото го викаа "сестрина гредичка".

Клавдиј било вистинито. Но, пораката на вториов задоцнува. Вергиниј стигнува и заедно со сите роднини и свршеникот Икилиј му докажуваат на Апиј Клавдиј дека тој не може да ја земе Вергинија како робинка бидејќи е родена како слободна и родителите ѝ се живи. Апиј Клавдиј сето тоа го игнорира и останува на својот став. Тогаш Вергиниј бара да поразговара со ќерка си и ја трга настрана; тогаш од блиската работилница зема еден нож и ја убива велејќи: само вака можам да те спасам од срамот. Убиството на Вергинија има политички последици: тоа е поводот да се отстрани омразената власт на декемвирите. Истиов мотив на *rudicitia* и слични политички последици содржи и епизодата за чесната Лукретија.

Честа на жената (подобро смрт отколку бесчестие) е тема и на **епизодата за Лукретија.**

Приказната се случува во време на владеењето на последниот римски крал Тарквиниј Горделивиот (532 - 508 г.пр. Хр.)

Поради младешка забава синовите на кралот со нивните другари решаваат ненадејно да ги посетат нивните сопруги, да видат што прават во нивно отсуство. Како што и очекувано се случува, останатите кралските снаи времето го минуваат во забави, додека Лукретија, сопругата на Колатинецот, ја затекнуваат како доцна во ноќта преде волна.

По неколку дена доаѓа Секст Тарквиниј и ја напаствува чесната Лукретија. Таа ги повикува татко ѝ и маж ѝ и ги известува што ѝ се случило. Откако го раскажува настанот, одеднаш и неочекувано од облеката извлекува нож и се убива со зборовите: "Вака нека умре секоја жена што ја изгубила честа."

Самоубиството на Лукретија, иако се случува во домот на Лукиј Тарквиниј Колатинецот, не останува само во рамките на домот туку тоа предизвикува темелни промени во организацијата на римската држава. Поводот за прогонувањето на кралевите е напаствувањето на Лукретија од синот на Тарквиниј Горделивиот.

Во приказната од домот на Колатинецот дејството се префрла на римскиот форум каде што се изложува мртвото тело на Лукретија. Тој настан е повод дефинитивно да се избркаат кралевите од Рим.²⁹⁸

Настаните со двете жени, Вергинија и Лукретија, кога е загрозуена/нападната женската доблест (*pudicitia*) ги следат големи политички промени во уредувањето на Рим.

Со промената на уредувањето во Рим е поврзана и **Тулија**, ќерката на претпоследниот римски крал Сервиј Тулиј. **Епизодата во која се раскажани нејзините (не)дела** спаѓа во фабули со грозна содржина.

²⁹⁸ T. P. Wiseman, *Roman Drama and Roman History*, Exeter Studies in History, 1998, 31: "... But whether the story he (sc. Livy) knew, and told in his own way, was a story he knew from having often seen it on the stage."

Таа, желна за кралска власт, за остварување на нејзината амбиција, прво се загледува во сопругот на сестра си, кој бил со нарав многу слична на нејзината. Обајцата ги убиваат своите сопружници и тие двајцата стапуваат во брак. Натаму, нивните злодела излегуваат од рамките на фамилијата. Тие убедуваат дел од патрикиите дека според правото на наследство на кралскиот трон треба да седи Лукиј Тарквиниј, синот на претходниот крал, а не татко ѝ Сервиј Тулиј. Превратот се случува во Куријата: "Тарквиниј... зашто беше посилен и помлад по возраст, го зграби Сервиј, го изнесе во понискиот дел од Куријата и го фрли по скалите... Самиот крал, речиси искрварен (беше полумртов и од Куријата без придружба се повлекуваше кон својот дом.) беше убиен од луѓето што ги испрати Тарквиниј да го следат кралот што бегаше."²⁹⁹

Тулија, враќајќи се со кочија кон дома го видела телото на татко ѝ и го прегазила.

Осврнувајќи се на воведувањето на драмски елементи треба да знаеме дека раната римска историја и по природа е драматична. Извесно влијание има туку и од изворите кои веројатно содржеле вакви трагични истории. Од друга страна, Ливиј аа има публиката на ум: пишува за секој римски граѓанин, а секому не му се интересни бескрајни консулски листи. Понатаму, целта му била да ги претстави

²⁹⁹ AUC 1, 48.

римските доблести од минатото, а како можел да допре до публиката, само со празно морализирање? Драмското прикажување помага да се прикажат безвремени, универзални доблести и вистини.

4.3 Говори

Ливиј внимателно и грижливо уметнички го обликувал раскажувањето, но исто така со особено внимание ги составувал говорите на Римјаните од минатото во своето дело, што му донело голема репутација во Рим. Квинтилијан, Такит, Сенека³⁰⁰ ја фалат неговата речитост, а прибелешката кај Светониј посочува дека тие говори биле посебно објавувани во времето на царот Домитијан.³⁰¹

Реториката во времето на Август се повлекува од Форумот и го задржува своето место во судниците, а особено цвета во познатите реторски школи. Иако има многубројни совршено образувани оратори, беседништвото се претвора во артизам кој нема длабока и суштинска врска со политичкиот живот во Рим.

Говорите на Ливиј се структурирани според ерудицијата што ја стекнал, но јасно е дека целата програмска реформа на Август наоѓа парадигматична употреба во нив.

Водејќи сметка за овие извонредни околности може полесно да се навлезе во техничката структура на говорите на Ливиј и да се воочат

³⁰⁰ Quintiliani, *Institutio Oratoria* X, 1, 101; P. Cornelii Taciti, *Annales* IV 34; L. Anaei Senecae, *De ira* I, 20, 6.

реторски места кои се носители на супстанција релевантна за неговото време.

Говорите на древните Римјани во делото на Ливиј се дадени со историска дистанца, уметнички обликувани од него и ставени во историскиот тек на минатото. Веќе беше посочено дека тие се лишени од историска релевантност, дека не се автентичен, туку уметнички обликуван, дотеран говор, прилагоден на историски ситуации кои во Ливиевите извори најверојатно биле запишани само фактографски.

Реториката како иманентна димензија на смислениот, јавен говор има основна цел убедување на слушателите. Која е целта на говорите на Ливиј и кои слушатели тој сака да убеди?

Целта на говорите на Ливиј не е само демонстрирање на реторска виртуозност, туку тој се обидува да проникне во внатрешноста на говорникот и да претстави психолошки портрет.³⁰²

Според правилата на реториката, секој говор неизоставно има 3 елементи: лице што говори, предмет за кој се говори и слушатели, лица на коишто се однесува говорот и кои се цел на говорот.

Оваа схема во делото на Ливиј може "двојно" да се посматра од аспект на времето: во текот на историското раскажување (*in illo tempore*) се одвиваат говорите на говорниците, но истото се повторува

³⁰¹ C. Suetonii Tranquilli, *De vita Caesarum*, Vita Domitiani, X, 3.

³⁰² Quintiliani, loc. cit: "Cum personis tum rebus accommodata sunt."

(доживува) и во Ливиевата сегашност. Ливиј е говорникот, *res gestae populi Romani* се предмет на расправата, а современите на Ливиј се слушатели. Слушателите од минатото се вметнати при описот на амбиентот каде се држи говорот, но Ливиевите современници се цел на говорот, додека предметот е ист - делата на римскиот народ.

Големо внимание Ливиј посветува на елементот на убедливост во говорот: колкушто Римјаните од минатото биле убедени од "зборовите" на говорникот, толку Ливиј се труди да биде убедлив за истите работи кај своите современници. Аргументите на говорите на Ливиј спекулираат исклучително со парадигми за веќе извршени дела кои се основен принцип на убедување. Овие парадигми (примери) треба и во Ливиевата современост да го постигнат истиот "ефект" - да ги убедат современите во полезноста на негувањето на доблесните особини, во моќта на карактерот кој треба да одолее на погубните општествени зла како алчност, раскош, разузданост, безбожност. А против ваквите погубни манифестации на човечките души и принкепсот Август презел мерки. Ливиј, всушност, во Августовата програма за реформа на републиката наоѓа убедлива тема за изведување на своите ставови, а тоа го остварува со безбројните примери за извршени дела од минатото.

Би разгледале два од говорите на Ливиј од аспект на мотивација и реторичка систаса.

Предговорот на *Ab Urbe condita* од Ливиј како реторски акт

Реторичката систаса на Предговорот ја сочинуваат овие делови:

- Увод (*exordium*)
- Изложување на предметот (*tractatio*) со предлог
- Заклучок (*conclusio*)

Предговорот е единствен говор во делото на Ливиј во кој тој се обраќа само на своите современици (*a sua persona*). Знаејќи дека предметот на говорот (историјата на римскиот народ) колку што е стар, толку е и општо познат, уводот го започнува со *principium* а се како метод за создавање на добра волја кај слушателите. Покрај тоа што историјата на Рим е општопозната работа, многу писатели веќе пишувале за неа. Тој само се труди да придонесе за запомнување на историјата на најславниот народ во светот.

Во изложувањето на предметот укажува колку е голем тој предмет. Временски, тој опфаќа период повеќе од седумстотини години (временски), а наедно опфаќа огромен простор (просторна димензија). Обемноста се јавува како проблем, но има и други тешкотии; на пример, недоволно историски споменици, така што почетокот на историјата се јавува како мешање на човечки и божествени работи. Ливиј тоа ниту го прифаќа ниту го отфрла, ниту

ќе го анализира. Тој се концентрира на животот, доблестите, луѓето што ја створија оваа најголема држава.

Каква корист би имале современите од неговото дело, кога цела историја им е позната? Токму тука се согледува реторскиот пристап на Ливиј: тој ќе говори (и раскажува) не нешто непознато, туку напротив, нешто што сите го знаат, па од тоа што е добро познато настојува да извлече нешто добро и полезно.

Знаењето на историјата за Ливиј не е само познавање на факти и настани; тие треба да се гледаат како пример за добро и лошо, па секој (*tibi tuaeque rei publicae*) треба да процени што е добро за да го прифати и подражава, а што е лошо за да го одбегнува.

Изложувањето на предметот го завршува со констатација дека римската држава поседува огромно богатство од добри примери како ниедна друга во светот.

Заклучокот на говорот е ефективно-уметнички: тој се обраќа со молитви до божествата да му дарат добар успех во работата.

Говорот на Камил пред опустошениот Рим

Ова е еден од говорите во делото на Ливиј што треба да убеди две групи слушатели: современите на Камил, но и да влијае на современите на Ливиј.

Откако Галите го опустошиле и запалиле Рим, а потоа биле изгонети од диктаторот Камил, народните трибуни сè повеќе го подбужнуваат народот да го напушти срушениот Рим и да се пресели во Веи. Во таков неизвесен и значаен момент за државата диктаторот Камил (кој после триумфот над Галите сакал да се откаже од диктатурата, а Сенатот го молел да не ја остава државата во толку неизвесна ситуација³⁰³) доаѓа во собранието (curia) придружуван од сенаторите и им се обраќа на римските граѓани. Неговиот говор ја има вообичаената реторичка систаса на говорите на Ливиј: увод, изложување и предлог со аргументи и заклучок.

Согледувајќи го "расположението" на слушателите (римските граѓани) Камил со уводот на својот говор што го започнува *principium* а се се труди да создаде амбиент за да ги убеди. Тој бил во прогонство во Ардеа и имал намера да не се враќа во Рим. Но во тие моменти кога татковината е во најголема опасност, Камил само од патриотски побуди се враќа да ја одбрани.

Со реторско прашање преминува на делот Изложување кога преку постапките на Римјаните во минатото им докажува дека ова зло ги снашло само затоа што ги презреле боговите. Ако се погледнат наназад успесите и поразите на Римјаните ќе се види дека секогаш кога

³⁰³ Ситуација слична во која се "нашол" Август. Мнозина истражувачи на Ливиј со право констатираат дека инспирација на Ливиј за ликот на Камил му бил точно Октавијан Август!

ги почитувале боговите биле успешни, кога ги презирале - ги снаоѓале бројни тешкотии. Напуштањето на Рим, според Камил, е грев. Затоа им предлага да не го напуштаат, туку да се угледаат на нивните предци што го сметале Рим за свето место по волја на боговите и да го изградат повторно. Зашто само ако останат на ова место боговите ќе им се наклонети.

Заклучокот кај Ливиј е уметнички обликуван: уште говорот на Камил недозавршен, целта заради која им говорел тој на Римјаните - да не го напуштаат Рим се исполнува. Истовремено со последната реченица од говорот на Камил сенаторите ја слушаат и реченицата на кентурионот на кохортата што се враќала од стража и минувала преку римскиот Форум: "Signifer, statue signum, hic manebimus optime" ("Знаменосецу, постави го бојниот знак, најдобро ќе биде овде да останеме."

Набожните Римјани во оваа реченица согледуваат божествено знамение, па остануваат и го возобновуваат Рим.

Едноставните реторски схеми во овие (но и во останатите) говори се целосно прилагодени за да се постигнат трите цели според Кикероновите реторски правила: delectare, docere, movere. Тие во *Историјата* на Ливиј се сосем јасно присутни.

5. ЦЕЛ НА ИСТОРИЈАТА НА ЛИВИЈ: ПОПРАВАЊЕ НА СОВРЕМЕНИЦИТЕ ПРЕКУ ПРИМЕРИ

"Ad illa mihi pro se quisque acriter intendat animum, quae vita, qui mores fuerint, per quos viros quibusque artibus domi militiaeque et partum et auctum imperium sit..."³⁰⁴

"[Целта] ми е секој да разбере каков бил животот, какви биле обичаите, кои луѓе и со какви способности, во војна и во мир, ја создадоа и проширија државата..."

Иако навидум пасивно ја живее сегашноста (не бил војник ниту политички деец), Ливиј во неа учествува мошне активно. Тој целиот свој живот го посветува на запишување на славата на римското величие, но и на патриотската должност да ги поучува своите сограѓани (*docere*). Поучувањето Ливиј го воведува со поимот *documentum*, нешто со што може да се поучува. Такви *documenta* римската историја има безброј, а тој дава *exempla omnia*, секакви примери. Тука, во дадена точка на времето *homo historicus* се јавува како водич, педагог, а читателот како активен ученик.

Сите *documenta exempli omnis* не се "расфрлани" низ времето, туку се поставени (архитектонски вградени)³⁰⁵ во зданието на римската историја сфатена како споменик (*monumentum*); тоа е термин што

³⁰⁴ *AUC*, Praefatio 9.

³⁰⁵ C. Kraus - A. J. Woodman, *op. cit.* 59.

семантички се врзува со *mones* - опомена, паметење, трага во времето. Ливиј намерно и длабоко промислено го внесува овој термин во своето книжевно дело, иако првобитната асоцијација му е физичка структура.³⁰⁶

Прво: римската историја се градела многу векови, таа творба добила свој "облик" - го зазела и "вообличила" сиот тогаш познат свет, по промисла на боговите и судбината (*fatum, fortuna*) но и со бесмртните дела на смртниците. Цврстината и обликот на оваа многувековна творба ја гарантираат темелите - римските изворни доблести на луѓето.

Второ: изразот *monumentum*, иако има функција и на поетски елемент, свесно е избран за да предизвика визуелизација и сеприсутност на римската историја. Епитетот на монументум е *illustre* т.е. светол, блескав. Таа блескавост му ја даваат вградените морални и етички модели на реални историски личности кои како *documenta exempli omnis* се ставени пред очи на јавноста за внимателна анализа.³⁰⁷

Јасноста и непосредноста не се за декорација во раскажувањето на Ливиј; тие имаат цел овој светол споменик да биде *salubre et frugiferum tibi tuaeque rei publicae*. Ливиј не издвојува индивидуи или одредени слоеви од римското општество, туку се обраќа на цел римски народ (*populus Romanus*), на сите граѓани.

³⁰⁶ Слично терминов го користи и Хоратиј во истоимената песна Монументум.

³⁰⁷ C. Kraus - A. J. Woodman, *op. cit.* 56; A. Feldherr, *Spectacle and Society in Livy's History*, 1 - 3.

Exemplum (пример) е кардинален термин во делото на Ливиј со длабока и широка содржина кој има посебно место и значење особено во Августовото доба. Со оглед на реторската наобразба на Ливиј, exemplum (пример) е реторичко средство за убедување. Но покрај оваа, примерот има и друга многу позначајна улога. Користењето на примери од сопственото минато како модели на однесување за современите укажува на ставот што го имал Ливиј за историјата: настаните и делата се повторуваат низ времето (цикличен тек на историјата). Така примерот го обврзува секој римски поединец да процени што вреди и што треба да се прифати (имитира) во животот. Од ова произлегува дека делото на Ливиј не е запис или опис на минатото, туку тоа е попис на дела што граѓанинот треба да го користи, тоа е образец како се крепи и зацврстува најголемата и најсилната држава на светот.

Според ова можеме да заклучиме дека за Ливиј историјата ја постигнува својата цел и задача само кога станува сегашност. Ливиј не е романтичен дух што копнее по старите добри времиња, туку деец што на историјата ѝ дава улога на реално корисен инструмент преку примерите во неговото дело што ќе послужат како образци - водичи на римските граѓани за зачувување и зацврстување на римското достоинство, со цел секој да сфати како се создала толку голема и моќна држава. Примерите (exempla) исто така посочуваат дека целта не

е само да се сфати историјата, туку од неа да се земат плодноносните добивки.³⁰⁸

Зборот "пример" (*exemplum*) и употребата и улогата на примерите во неговото дело го поврзуваат Ливиј со Август. Август, како што веќе беше спомнато и самиот ја нагласува својата улога како поттикнувач на примери, факт што го запишал и во својот тестамент. Тој на два начина ги создава примерите: ги зема од минатото и самиот нуди нови примери. Активностите на Август даваат најважна и најочигледна паралела на историографското дело на Ливиј. Веројатно никогаш пред тоа не била толку манифестирана меѓузависноста на политичката власт и претставувањето на *res gestae* како во времето на првиот принкепс.³⁰⁹ "Најдобриот принкепс со дејствување ги поучува

³⁰⁸ За разлика од поимањето на примерите на Ливиј, исклучително врзани со државата, примерите кај Такит немаат никаква врска со градењето на државата, како што може да се просуди и од следниов навод од неговите *Истории*: I 3: *Non tamen adeo virtutum sterile saeculum, ut non et bona exempla prodiderit. Comitatae profugos liberos matres, secutae maritos in exilia coniuges, propinqui audentes, constantes generi, contumax etiam adversus tormenta servorum fides; supremae clarorum virorum necessitates, ipsa necessitas fortiter tolerata et laudatis antiquorum mortibus pares exitus. Praeter multiplices rerum humanarum casus caelo terraque prodigia et fulminum monitus et futurorum praesagia, laeta tristia, ambigua manifesta; nec enim umquam atrocioribus populi Romani cladibus magisve iustis indicibus adprobaturum est non esse curae deis securitatem nostram, esse ultionem.* ("Векот сепак не беше толку лишен од доблести за да не покаже и добри примери. Мајки следеа деца изгнаници, сопруги одеа во прогонство со мажите, храбри роднини, постојани зетови, непоколеблива, дури и на маки ставена, верност на робови, најголеми неволи и смртни опасности на сјајни мажи храбро поднесени, умирачки рамни на прославените завршетоци на животот на нашите предци. Покрај многубројните несреќи на човештвото кобни знаменија на небо и на земја, опомени со молњи и пророштва за иднината, радосни жалосни, двосмислени и јасни. Никогаш со пострашни порази на римскиот народ и со поотворени знаци не беше потврдено дека боговите не се грижат за нашата сигурност туку се одмаздуваат."). Анализа и споредба на улогата на примерите кај Такит со Ливиј види A. Feldherr, *op. cit.*, Epilogus.

³⁰⁹ A. Feldherr, *op. cit.* 14.

своите граѓани правилно да дејствуваат, па иако е најголем во власта, уште поголем е како пример."³¹⁰

Сличностите со делото на Ливиј, коешто исто така опфаќа примери што треба да се имитираат и користат на Републиката се јасни. Уште поочигледни се овие сличности со оглед на Августовата заложба да истакнува примери. Познати се неговите *res gestae*, врежани на бронзени плочи и поставени пред неговиот мавсолеј, но и најголемиот зафат на принкепсот во врска со обновувањето и подигањето на статуи на римскиот Форум и околу храмот на Mars Ultor на сите значајни мажи "што ја направија римската моќ од нешто најмало до нешто најголемо."³¹¹ Освен што биле подигнати статуи, биле врежани и натписи чија содржина ги сумира делата на секој поединец за римската држава.³¹² Замислата на Август била статуите на древните римски државници и војсководители да бидат пример и модел на однесување, но и за оценување на принкепсите (вклучувајќи го и Август) во идните генерации од страна на граѓаните.³¹³

Ливиј со истата таа цел го "гради" својот книжевен споменик од примерите на доблесните Римјани во минатото, за да служат како

³¹⁰ Velleius Paterculus, 2, 126.4: Nam facere recte civis suos princeps optimus faciendo docet, cumque sit imperio maximus, exemplo maior est.

³¹¹ C. Suetonii Tranquilli, *De vita Caesarum*, Divus Augustus. 31: qui imperium populi Romani ex minimo maximum redidissent.

³¹² T. J. Luce, 1991.

³¹³ C. Suetonii Tranquilli, *De vita Caesarum*, Vita Divi Augusti 31: Commentum id se ut ad illorum... velut ad exemplar, et ipse dum viveret et insequentium aetatum principes exigerentur a civibus.

образец за идните генерации. Затоа описите на личностите од минатото се концентрираат главно на нивните активности и дела во однос на римската држава, без да се даваат широки и содржајни описи на нивниот изглед и други биографски податоци. Описите на најзначајните луѓе од римското минато кај Ливиј многу наликуваат на содржините од епиграфски споменици кои сведочат само за направените дела, а не носат биографии. Делата и постапките на историските личности во првата пентада кај Ливиј се "оценуваат" според критериумот кој, колку и како придонел за римската држава. Ливиј особено нагласува како (преку кои доблести) се извршувале славните дела и се проширила државата. Затоа во првата пентада ни една историска личност не е докрај индивидуализирана. Барем за Ливиј, со сиот творечки талент што го имал, воопшто не би било тешко целосно да ги опише древните римски државници. Сите карактеристики и особини на лицата се откриваат преку нивните постапки и дела (исто како и на епиграфските споменици!).

За споредба би го навеле антологиски карактеризираниот опис на Катилина од Салустиј: "Лукиј Катилина, човек од благороднички род, беше со многу силен дух и тело, но со многу лоша и зла нарав. Уште од младоста му беа омилени внатрешни војни, убиства, грабежи, граѓанска неслога и во тоа ја помина својата младост. Телото му поднесуваше глад, студ, неспиење повеќе од што некој може да

поверува. Духот му беше смел, подол, превртлив, во сè лицемерен и променлив, алчен за туѓото, распинички за своето, жесток во страстите, речитост многу - мудрост малку. Незаситниот дух секогаш го тераше кон неумереното, неверојатното, превисокото.³¹⁴

Вака опишана историска личност нема во делото на Ливиј. Еден од пообемните описи на историските личности од првата пентада е на Кајсон Квинктиј. За него Ливиј вели вака: "Caeso erat Quinctius, ferox iuvenis qua nobilitate gentis qua corporis magnitudine et viribus. Ad ea munera data a diis et ipse addiderat multa belli decora facundiamque in foro, ut nemo, non lingua, non manu promptior in civitate haberetur. Hic cum in medio patrum agmine constitisset eminens inter alios, velut omnes dictaturas consulatusque gerens in voce ac viribus suis, unus impetus tribunicios popularesque procellas sustinebat."

"Имаше еден Кајсон Квинктиј, момче пркосно колку поради благородничкото потекло, толку поради убавата става и силата на телото. На овие дарови со кои го беа надариле боговите и самиот беше додал многу воени одликувања и речитост на Форумот, така што никој во државата не беше поспремен од него и на зборови и на дела. Кога овој ќе застанеше меѓу сенаторите ги надминуваше останатите, како

³¹⁴ C. Sallustii Crispi, *De coniuratione Catilinae* 5: L. Catilina, nobili genere natus, fuit magna vi et animi et corporis sed ingenio malo pravoque. Huic ab adulescentia bella intestina, caedes rapinae, discordia civilis grata fuere, ibique iuventutem suam exercuit. Corpus patiens inediae aliorum vigiliae supra quam cuiquam credibile est. Animus subdolos varius, cuius rei lubet simulator ac dissimulator, alieni adpetens, sui profusus, ardens in cupiditatibus; satis eloquentiae, sapientiae parum. Vastus animus immoderata incredibilia nimis alta semper cupiebat.

сета диктаторска и консулска власт да ја има и во гласот и во силата, и сам им одолеваше и на нападите на трибуните и на бурите на народот." ³¹⁵

Овој "толку опширен" опис Ливиј го става за да им бидат појасни на читателите наредните дејствија т.е прогонството на Кајсон Квинктиј.

За сличноста во содржината на текстот на Ливиј и епиграфските споменици добро сведочи описот на Марк Валериј Максим чијшто елогиум исто така го приложуваме.

"... Марк Валериј, човек со докажана доблест и бивш консул...Штом беше избран диктатор во Рим и ги виде секирите како одат пред него, толпата ја обзеде голем страв...Изборот на диктатор во Рим им влеа страв и на Сабињаните зашто помислија дека е избран заради нив, па пратија легати за мир..."³¹⁶

Елогиумот на Марк Валериј Максим, којшто ги опфаќа сите дела што ги направил во животот е следен:

M. Valerius / Volusi f./ Maximus / dictator, augur, Primus quam/ ullum magistratus gereret/ dictator dictus est. Triumphavit / de Sabinis et Medullinis. Plebem/ de Sacro Monte deduxit, gratiam / cum patribus reconciliavit, fae-/ nore gravi populum senatus, hoc / eius rei auctore, liberavit. Sellae / curulis locus ipsi

³¹⁵ AUC, III, 11.

³¹⁶ AUC, II 18: M. Valerium, spectate virtutis et consularem virum...Creato dictatore primum Romae postquam praeferrere securas viderunt, magnus plebem metus incessit...Sabinis etiam creatus Romae dictator eo magis, quod propter se creatum crediderant, metum incussit. Itaque legatos de pace mittunt.

posterisque/ ad Murciae spectandi caussa datus / est. Princeps in senatum semel lectus est.

Значи, примерите според Ливиј се модели на однесување. Секој навод на настан или индивидуа што има цел може да послужи како водич за однесување и нуди можност да се научи од минатото за социјални и морални придобивки.³¹⁷ Зошто Ливиј смета дека во минатото можат да се најдат моделите и формите на однесување што треба да се применат во сегашноста? Тие се *res gestae*, извршени дела чиито причини се во минатото, а последиците се видливи и во минатото и во сегашноста. Но, дали сè во минатото било добро? Сите нешта во минатото оделе на добро додека луѓето својот карактер и сфаќања ги "моделирале" според двата основни и главни стожери на постоењето на римската држава: почитувањето на боговите и единството на државата. Секоја единка што отстапува од ова е казнета. Ливиевата историја вклучува и такви примери како Кориолан, Апиј Клавдиј, како римските пратеници кога одат да преговараат со Галите. Но, секогаш нивните дејства се казнети и таа казна ја сносат тие, а не се одложува за некоја наредна генерација од нивните потомци.

Што влијаело за создавање и развој низ историјата на "римскиот" карактер и на создавањето и развојот на вредностите? За раните периоди од историјата, според схематски и артифициелно

³¹⁷ J. D. Chaplin, *Livy's Exemplary History*, Oxford, 2000, 3

прикажаните ликови на кралевите се гледа дека тој е зависен од своите извори.

Кралевите се претставени во контрастни двојки: воинот Ромул наспроти набожниот и мирољубив Нума. Тул Хостилиј и Анк Маркиј го повторуваат овој контраст, Тул Хостилиј како што и неговото име асоцира е особено наклонет кон вештините на Марс, Анк Маркиј се труди да го имитира неговиот дедо Нума па воведува религиозни церемонии во војна. Сервиј Тулиј е конституционален иноватор со "визионерски" идеи³¹⁸. Од обајцата Тарквиниевци, Приск е конституционален монарх, а Горделивиот ја претставува дегенерацијата на монархијата во тиранија.

Описот на контрастните карактери на кралевите се должи на долговековната историска традиција. Можно е нивните карактери така да биле опишани во изворите што ги користел Ливиј или пак користејќи и други, покрај основниот извор, да се добила ваква "општа" слика за кралевите што е поразлична од било кој од неговите извори.³¹⁹ Описот на кралевите во однос на водечките личности од Републиката се разликува. Личностите од подоцнежните историја се фрагментарно дадени, со некој пример, особен настан што влијае на постоењето и развојот на Рим. Треба да се каже дека Ливиј се обидува

³¹⁸ Ливиј имплицитно највисоко го "рангира" Сервиј Тулиј, според неговото раскажување Сервиј Тулиј беше добар владетел, но I кн. 48 на крајот. Идејата за повлекување на Сервиј Тулиј, откако ја среди државата асоцира на Солон и неговите реформи во Атина.

на кралскиот период да му даде повеќе историчност така што тој не е претставен линеарно: централна тема е растот на Рим и повеќевековниот процес на генеза на институциите.³²⁰ Развојот на Рим не запира со воведувањето на Републиката. Дегенерирањето на кралската власт води кон слобода, а тоа пак до промена на фундаменталните институции, закони.

Уште од самиот почеток се добива впечаток дека иако државата се зголемува, се менуваат моделите на владеење.

Од друга страна причините што го мотивираа Ливиј за пишување на историското дело е токму промената на римскиот карактер низ времето.

Дали историјата на Ливиј објаснува зошто настанал таков римски карактер, со таков облик? Римскиот карактер е историски детерминиран и е предмет на историскиот развој.³²¹

Кои беа причините за опаѓањето на римските вредности, кога почна тој процес?

За причините Ливиј проговара во предговорот, а процесот на опаѓање тој не го врзува со ниеден цврст датум.

³¹⁹ T. J. Luce, *Livy: The Composition of His History*, 236 - 237.

³²⁰ Idem, 240.

³²¹ T. J. Luce, *op. cit.* 233.

6. ЗАКЛУЧОК

Согледувајќи ја раскажувачката постапка што Ливиј ја применил во своето дело логично се наметнува прашањето колкава е вредноста на делото на Тит Ливиј во проучувањето на историјата на стариот Рим?

Делото на Ливиј било доживувано како необично и во античкиот Рим, но и денес тоа побудува слично чувство. Историографите пред Ливиј скоро сите биле личности докажани на воено поле, но и со политичка кариера. За Ливиј немаме сигурни податоци, но како што може да се заклучи од начинот на кој ги опишува битките и работата на сенатот и собранијата во Рим, тој немал скоро никакво искуство, а ниту значаен ангажман во државничките работи.

Умереноста како особина (доблест), на која посветува многу страници во своето дело, ја поседува и самиот Ливиј. Тој е умерен републиканец, според политичката припадност, со осет ги користи изворите, не оддалечувајќи се премногу од нив, умерено ги користи елементите на драмата за да раскажувањето тече повозбудливо. Во својата воздржаност се држи до податоците во изворите дури и кога е очигледно дека се неточни. Затоа, тешко дека Ливиј би можел да се категоризира како "научен" историограф. Премногу чести се фразите во неговото дело: " и ова ќе го оставиме нејасно, иако може да се

исправи"; "се зборува дека" (и следи верзија или дури и две од некој настан). Според тоа, Ливиј може да помогне во решавањето на некои некои историски дилеми, но според него не може да се реши дефинитивно некоја дилема. Покрај тоа, субјективниот став и патриотската гордост изразена во однос на Римјаните и нивните дела, доведува до одредено искривување на историјата. Можно е тоа гордо и патриотско соопштување на сопствената историја да го навело царот Калигула да го квалификува Ливиј како "несовесен и зборлест историограф".

Ливиј, начелно се држи до Кикероновото правило дека историјата е *opus maxime oratorium*; според тоа, таа треба да се гради околу лица чиј говор треба да се прилагоди; дури и изборот на материјалот за раскажување треба да се прилагоди на ова барање.

Целта на историјата според Ливиј е педагошко -дидактичка. Тоа значи дека треба да се изнесат добрите примери од минатото чиишто последици времето ги потврдило, но и лошите примери за да се види дека нивниот исход е лош. Очигледно, целта на Ливиј не му била да напише историско, туку литературно дело.

Сето ова изнесено е во прилог на раскажувачот Тит Ливиј, а сосем малку на историографот Тит Ливиј.

Што го прави Ливиј *scriptor Augustanus*? Во делото на Ливиј нема фиксирана идеологија, туку тој постојано ги формулира и

реформулира некои од централните идеи на своето време. Тој особено се грижи за моралниот пад, но и за потребата од регенерација, патриотизам, обнова на вредностите од минатото, за менување на сегашноста. Тој заклучува дека опстојувањето и развојот (evolutio) опфаќаат спротивставување на промените што не се во рамките на римскиот карактер.

Токму таа педагошка димензија во делото на Ливиј е комплементарна со неговата сегашност. Конзервативните ставови на Ливиј наоѓаат поддршка во официјалната државна политика на принкепсот, кој исто како и Ливиј, се обидува да го возобнови идеализираното древно републиканско уредување и служејќи се со својот авторитет бил *auctor* на ревитализирање на стари закони и правила. Настрана од ова се хипотезите за мотивите на Август; дали лукаво ја искористил власта или искрено верувал во реставрацијата на републиката? Фактите се следни:

Политиката на Август е да ја истакне Италија над сите останати провинции во светската Римска империја, жителите на Италија треба да се над останатите. Во склоп на тогашната Римска империја влегувале провинции кои имале богато и плодно историско наследство (на пр. Хелада, Египет); во споредба со нив Рим е *civitas nova*. Со намера Рим да ја наметне својата духовност како што беше ја наметнал воената надмоќ, потребно е да се создаде компактно минато,

да се истакнат сите особини што го довеле Рим до господарството со целиот свет и тие да се практикуваат и натаму. Реформата на Август не е само политичка, таа ги опфаќа сите сфери на живеење. Целта на Август, кој како и Ливиј верувал во вечноста на Рим, била да ги возобнови вредностите на луѓето, старите римски доблести и критериуми кои во претходните стотина години сосем се изместиле.

За возобновување на републиканскиот режим на Август му требале луѓе како Тит Ливиј, *homines novi*, и тоа не од Рим туку од некаде од Италија. Августовата политика им дала можност на сите интелектуални умови од Италија да творат заради воздигнување на државата. Вергилиј не е од Рим, Хоратиј исто така, а тие се водечките интелекти на Августовото доба.

Повеќето проучувачи на Августовиот период се повикуваат на наводот од Такит кој говори за *clementia Caesaris*; можеби затоа Август го нарекувал Ливиј помпеевец (заради про-републиканскиот став) без тоа да пречи на нивното пријателство. Впрочем, Август најотворено го најавува враќањето на *res publica Romana*. Зошто би се спротивставувал на историографот поради неговиот личен републикански став, ако самиот Август го објавува повторното воведување на републиката (27 г. пр. Хр.)? Дури и статуата на истиот тој Помпеј, по барање на Август, била извадена од Сенатот и поставена на римскиот плоштад во редот на најзаслужните граѓани на државата!

Историчарите, а и времето, ја оценуваат Августовата реформа како неуспешна. Со тоа и севкупната римска историја замислена од Ливиј со првична намера да ги поправа луѓето, да им даде пример за однесување - е промашена! Од друга страна, јавноста во Рим како да не ја сфатила основната намера и намена на историското дело на Ливиј. Скоро секогаш кога Ливиј имал јавни читања, малкумина доаѓале да го слушаат, а и тие биле главно привлечени од убавината на неговото раскажување.³²²

Ова покажува дека делото на Ливиј било сфаќано од неговите современици како повест за некои дамнешни неповратни времиња, а не како дело чија смисла треба да биде фокусирана во нивната сегашност. Место да стане задолжителен прирачник на дела што секој Ливиев современик треба да го има пред било што да преземе, таа станала прекрасен опис на дела на славните древноримски војсководители. Можеби и неуспешноста на реформата на Август го создаде ефектот "отпосле" поради кој историјата на Ливиј се сфаќа како романтично идеализирана историја на древниот Рим, а не како "прирачник" за тоа како достоинствено треба да се однесуваат Римјаните. Ливиј не го идеализира минатото само за да го возвеличи, туку "пропишува" модел на однесување за секој Римјанин од секое време. Според Ливиј, Рим се менува, но идеалот за римскиот карактер треба да биде вечен и неменлив за секој *civis Romanus*.

³²² Suidas, s.v. Cornutus.

Како ние го гледаме и цениме Ливиј од денешен аспект?

Секако, го цениме и користиме како извор за древното римско минато иако неговата првична намера не била да биде извор.

Ливиј е исто толку важен и како "застапник" на идеалите на Августовото доба. Од денешен аспект, Ливиј е најсилниот аргумент на Август за оправданоста на неговата реформа; опишувајќи какви биле старите Римјани, тој ги повикува современите "само" да се вратат на изворните доблести. Неуспешноста на реформата на Август веднаш го става Ливиј во категорија на носталгични романтичари и идеалисти склони кон идеализација на минатото.

Врз основа на сето ова, би заклучиле дека Ливиј првенствено е прекрасен раскажувач (*lactea ubertas*), а на второ место е историограф. Кога сите дела на другите историографи што тогаш пишувале би дошле до нас, Ливиј би го добил само местото на раскажувач, на соопштувач на идеите и идеалите кон кои се стремело едно време. Оттаму се чини дека сосема поинаква содржина би имале пораките од неговото дело ако историската стварност (рамка) од која тоа произлегува не била големата реставрација на Август.

Делото на Ливиј е комплементарно со севкупните замисли на Август за *restoratio rei publicae Romanae*; инаку тоа не би ја имало таа цел и пристап. Од Кикероновата дефиниција на историјата Ливиј најголема важност придал на синтагмата дека историјата е учителка на животот.

*

*

*

Текот на настаните понатаму покажа дека историјата не може да се канализира, да се насочува со декрети и закони.

Истиот тој Рим што ја срамни со земјата Картагина, во наредните векови доживеа дури и цареви од картагинско потекло да владеат со неговиот трон. Истиот тој Рим, *caput mundi*, што го покори цел свет, беше заробен од сопственото богатство, алчност. Старите богови, славните дела на древните римски војсководители и идеали отидоа во историјата. Сепак, на нив Тит Ливиј им го подигна најубавиот и најтрајниот споменик.

БИБЛИОГРАФИЈА

ИЗВОРИ:

- Titi Livii, *Ab Urbe condita libri* I - VI, iterum recognovit Wilhelm Weissenborn, Lipsiae in aedibus B. G. Teubneri, MDCCCLXX.
- Titi Livii, *Ab Urbe condita libri* XXI, XXII par O. Riemann et E. Benoist, Paris, Librairie Hachette et Cie, 1899.
- Livy, with an English translation (libri I - V) by B. O. Foster, PhD, Cambridge, London, 1961.
- Livy, with an English translation (books XXXI - XXXIV), by Evan T. Sage, London, MCMLXI.

СЕКУНДАРНА ЛИТЕРАТУРА:

- Adams, J. N., "The Vocabulary of the Later Decades of Livy", *Antichthon* 8, 1974, 54 - 62.
- Anaeus Seneca, L., *Epistulae morales ad Lucilium*, 1989.
- Αριστοτελής, Περὶ ποιητικῆς (според преводот на Михаил Д. Петрушевски, Аристотел, За поетиката, Култура, Скопје, 1990).
- Badian, E., "The Early Historians," in *Latin Historians*, ed. T.A. Dorey (London, 1966).
- Bolchazy, L.J., *Hospitality in Early Rome: Livy's Concept of its Humanizing Force*, Chicago, 1977.
- Будимир, М. - Флашар, М., *Преџлед римске књижевности* (de auctoribus Romanis), Београд, 1989.
- Burck, E., "Livius als augusteischer Historiker," *Die Welt als Geschichte* 1, 1935, 446-87.
- Caius Iulius Caesar, *Bellum Gallicum*, Bibliotheca Teubneriana, Lipsiae MCMXLII
- Chaplin, J., *Livy's Exemplary History*, Oxford, 2000
- C. Tacitus, *Historiae*, Bibliotheca Latina and Graeca, 1987.
- De Coulanges, F., *La cite antique*, Paris, 1895 (превод на српски од 1956).
- Deininger, J., "Livius und der Prinzipat," *Klio* 67, 1985, 265-72.
- Diodori, *Bibliotheca historica*, Lipsiae, in aedibus Teubneri, MDCCCLXVII.
- Eder, W., "Augustus and the power of tradition", *Between Republic and Empire*, Berkeley, 1990, 71 - 122.

- Evans, R. J., "The Strange Affair of the Murdered Consul": A Study of Livy, 40. 37. 1 - 7, *Ancient History Bulletin* 8, 1994, 28 - 34.
- Feldherr, A., *Spectacle and Society in Livy's History*, Berkley, 1998 (во електронска верзија).
- Fornara, C.W., *The Nature of History in Ancient Greece and Rome*, Berkeley and L. Angeles, 1983.
- Forsythe, G., *Livy and Early Rome*, A. Study in Historical Method and Judgement, Stuttgart, 1999 (review by Siri Walt, Kirchenfeldst).
- Fraccaro, P., "The History of Rome in the Regal Period", *JRS* XLVII, 1957, 59 - 65.
- Frier, B. W., *Libri Annales Pontificum Maximorum: The Origins of the Annalistic Tradition* (Papers and Monographs of the American Academy in Rome 27, 1979).
- Gabba, E., "True History and False History in Classical Antiquity", *JRS* 71, 1981, 50 -62.
- Gelzer, M., "Der Anfang römischer Geschichtsschreibung," *Hermes* 69 (1934) 46-55 (=Kleine Schriften 3, 93-110).
- Gibon, E., *The Decline and Fall of the Roman Empire* (издание на српски јазик) Београд, 1996.
- Gries, K. "Livy's Use of Dramatic Speech", *AJPh* 70, 1949, 118 - 141.
- Gries, K., *Constancy in Livy's Latinity*, New York, 1947.
- Halle, L., "A Study of Moralization in Livy," Dissertation, Bryn Mawr, 1957.
- Haffter, H., "Rom und römische Ideologie bei Livius," *Gymnasium* 71, 1964, 236-50.
- Jaeger, M., "*Custodia Fidelis Memoriae*: Livy's Story of M. Manilus Capitolinus", *Latomus*, 52, 350 - 363.
- Jaeger, M., *Livy's Written Rome*, Ann Arbor, Michigan, 2000.
- Kajanto, I., *God and Fate in Livy*, Turku, 1957.
- Kavanagh, B. J., "The Admission of the Claudian Family to Rome, *Ancient History Bulletin*, 1990, 129 - 132.
- Kraus, C.S., *Ab urbe condita Book VI*, Cambridge, 1994.
- Kraus, C.S., "No Second Troy: Topoi and Refoundation in Livy, Book V", *TAPA* 124, 1994, 267 - 289.
- Kraus, C. S. and A. J. Woodman, A.J., *Latin Historians*, Oxford, 1997 (Livy 51 - 81).
- Laistner, M. L. W., *The Greater Roman Historians*, Berkeley, 1947.
- Levene, D.S., *Religion in Livy*, Leiden, 1993, review by C. S. Kraus in Bryn Mawr Classical Review, 1994.

- Liebeschuetz, W., "The Religious Position of Livy's History," *JRS* 57, 1967, 45-55.
- Lipovsky, J.A., *A Historiographical Study of Livy: Books IV - X*, New York, 1981.
- Luce, T. J., *Livy: The composition of His History*, Princeton, 1977.
- Luce, T. J. "Livy, Augustus and the Forum Romanum" in *Between Republic and Empire*, Berkeley, 1990, 123 - 138.
- Luce, T. J., "The Dating of Livy's First Decade", *TAPA* 96, 1965, 209 - 240.
- Luce, T. J., "Design and Structure in Livy: 5.32 - 55", *TAPA* 1971, 265 - 302.
- Машкин, Н.А., *Историја на сџариоџ Рим*, Скопје, 1995
- McDonald, A. H., "The Style of Livy", *JRS*, XLVII, 1957, 155 - 172.
- McDonald, A. H., "Theme and Style in Roman Historiography," *JRS* 65, 1975, 1-10.
- McDougall, "Livy and Etruscan Women", *Ancient History Bulletin* 4, 1990, 24 - 30.
- Mensching, E., "Livius, Cossus und Augustus," *Museum Helveticum* 24 (1967) 12-32.
- Mette, H. J., "Livius und Augustus", *Gymnasium* 68, 1961, 269 - 285.
- Miles, G., "The Cycle of Roman History in Livy's First Pentad", *AJPh* 107, 1986, 1 - 33.
- Miles, G., "Maiores, Conditores, and Livy's Perspective on the Past", *TAPA* 118, 1988, 185 - 208.
- Miles, G. B., *Livy: Reconstructing Early Rome*, Ithaca and London, 1995.
- Mineo, B., "L'annee 207 dans le recit Livien", *Latomus*, Revue d'etudes Latines, 2000, 512 - 540.
- Мирковиќ, М., *Тџџ Ливије, историја Рима од оснивања града*, Београд, 1991.
- Митевски В., *Анџичка еџика Хелада и Рим*, Скопје, 2001.
- Митевски, В., *Анџичка философија, Хелада и Рим*, Скопје, 2004.
- Momigliano, A., "Perizonius, Niebur and the Character of Early Roman Tradition", *JRS* XLVII, 1957, 104 - 114.
- Oakley, S. P., *A Commentary on Livy, Books VI - X*, Oxford, 1997.
- Ogilvie, R. M., "Livy, Licinius Macer and the Libri Lintei," *JRS* 48, 1958, 40-46.
- Ogilvie, R. M., *A Commentary on Livy, Books 1-5*, Oxford, 1965.
- Pauw, D. A., "The Dramatic Elements in Livy's History", *Acta Classica*, XXXIV, 1991, 33 - 49.
- Petersen, H., "Livy and Augustus," *TAPhA* 92, 1961, 440-52.
- Polybii, *Historiae*, editionem a Ludovico Dindorfo curatam, Lipsiae, in aedibus Teubneri, MDCCCLXXXIX.
- Puhan, I., *Rimsko pravo*, Београд, 1969

- Rawson, E., "The First Latin Annalists," *Latomus* 35, 1976, 689-717.
- Rich, John, "Structuring Roman History: the Consular Year and the Roman Historical Tradition", *Histos*, 1997.
- Rostovtzeff, M., *Greece - Rome*, Oxford, 1963.
- Salmon, E.T., "The Evolution of Augustus' Principate", *Historia* 5, 1956, 456 - 478.
- Schuller W., *Livius: Aspekte seines Werkes*, Konstanz, 1993.
- Stadter, P.A. "The Structure of Livy's History." *Historia* 21, 1972, 287-307.
- Suetonii Tranquilli, C. *De vita Caresarum*, (превод на македонски јазик Дванаесетте римски цареви, В. Димовска - Јањатова и Војислав Саракински) Скопје, 2001.
- Suits, T.A., "The Structure of Livy's Thirty-Second Book", *Philologus* 118, 1974, 257 - 265.
- Syme, R. "Livy and Augustus", *Harvard Studies in Classical Philology* 64, 1959, 27 - 87.
- Taciti, C. P., *De Germania / De vita et moribus Cn. Iul. Agricolae* (превод на македонски јазик од В. Димовска - Јањатова и Војислав Саракински), Скопје, 1999.
- Talbert, R. J. A., "Augustus and His Principate", *Ancient History Bulletin* 6, 1992, 42 - 44.
- Thomas, M.D., "Censure of the Censors: Livy in a "comic" mode", *Ancient History Bulletin* 8, 1994, 18 - 27.
- Tränkle, H., *Livius und Polybios*, Basel, 1977.
- Tullii Ciceronis, M. *Opera Rhetorica* recognovit Gulielmus Friedrich, vol. II continens *De oratore* libros - *Brutum*, Lipsiae in aedibus Teubneri MCMXII
- Višić, M., *Kult Muza u Evropskoj književnoj tradiciji*, Sarajevo, 1989.
- Walbank, F. W., *A Historical Commentary on Polybius* (3 volumes, Oxford, 1957-1979).
- Walbank, F. W., *Polybius*, Berkeley, 1972.
- Walsh, P. G., "The Literary techniques of Livy", *Rheinisches Museum*, 1954, 97 - 114.
- Walsh, P. G., review of I. Kajanto, *God and Fate in Livy*) *JRS*, 1958, 192 - 193.
- Walsh, P. G., *Livy: His Historical Aims and Methods*, Cambridge, 1970.
- Walsh, P. G., "Livy and Stoicism", *AJPh*, LXXIX, 1961, 355 - 375.
- Walsh, P. G., "Livy's Preface and the Distortion of History", *AJPh* 76, 1955, 369 - 383.
- Walsh, P. G., *Livy, Book XXXVI - Book XL*, 1990.
- Warrior, V. M., "The chronology of the movements of M. Fulvius Nobilior (cos. 189) in 189/188 BC", *Chiron* 18, 325-356.

- Warrior, V. M., *Initiation of the Second Macedonian War: An Explication of Livy Book 31*, Stuttgart, 1996.
- Wiseman, T. P., *Clio's Cosmetics: Three Studies in Greco-Roman Literature*, Leicester, 1979.
- Чајкановиќ, В., *Вергилије и његови савременици*, Београд, 1930.

СКРАТЕНИЦИ:

AJPh - *American Journal of Philology*
AUC - *Ab Urbe condita*
JRS - *Journal of Roman Studies*